65

1993

metmenys

kūryba ir analizė

65/1993

metmenys

Sigitas Parulskis, Procesas 3, Duobė delne 9, Metamorfozė 10, Krūmas 12 * *Donatas Sauka*, Štrichai J. Savickio portretui 13 * *Artūras Tereškinas*, Gedėjimo teologija Alfonso Nykos - Niliūno poezijoje 36 * *Charles Baudelaire*, Le spleen de Paris (vertė Alfonsas Nyka-Niliūnas) 69 * *Antanas A. Jonynas*, Du eilėraščiai iš neparašyto ciklo, Vergo skundas III 112, Vergo skundas IV 113 * *Leonidas Donskis, Tomas Sodeika, Kęstutis Paulius Žygas*, Kultūrinė situacija: Vakarai ir Lietuva: II 114 * *Antanas Šileika*, Pritapimas 132 * Kostas Ostrauskas, *Summa theologica* 147 * *Eugenijus Ališanka*, Postmodernizmo ženklai Lietuvoje 153 *

Nauja žodžio mitologija lietuvių literatūroje; arba pastebėjimų apie kūrėjo ir kūrinio būklę dabartinėje Lietuvoje kratinys, *Sigitas Parulskis* 165 * Poezijos erdvė erškėčių krūme, *Rimvydas Šilbajoris* 172 * Lietuviškojo Candide'o atradimai ir kančios, *Leonidas Donskis* 180 *

Dailės darbai: Stasys Eidrigevičius — 146, 152; Žibuntas Mikšys 131, 164; Audrius Plioplys 102 - 111.

PROCESAS

SIGITAS PARULSKIS

I

Neatsisuk, vejasi ašmenys
negali prisimint jų
lėčiau

II

Tėvas, virvagaliai du
įsirėžę į likimo apkasus
virsta žemė
aukštielninka

III

vaikiškos krūtys, speneliai
kairėje pusėje
ašmenų delnas

IV

Iš siaubo spiegia
laukai, sniegas
nutyla raudonas

V

Priemirčio prieangin spokso
akutės, sielos prakaitas
su krauju

VI

Kūnas ant malkinės
durų, atsivėrusių ing
pajuodusiu veidu
liepsna

VII

Kiaule juodoji ir
kiaule tarp moterų
nepatyrusių vyro

VIII

gyvųjų pareiga apmazgoti
kūną, nugramdyti peiliais
šerių, nuodėmių, dvejonių
nuodėgulius, prisikėlimo
vilties priekepas

IX

nušluostyti, apversti
kūną, nupjauti kojas
nulaupyti Grunewaldo
Kristaus nagus

X

Tėvas iškelia peilį, šviesa
dar tik pro virpantį klevo
vitražą, varnos ant sniego
medžiokliai ant sniego, šiaudai
kviečių laukas, valstiečių
vestuvės, krūmuose tyli
Viešpaties avinas

XI

Galva dubeny, pusnyje
Judita, nepasotinamoji
už vieną, tik vieną alkaną
naktį, galva sniego drobulėj

XII

Pramušus odą — riebalų
ledas, pramušus ledą —
neišnešiotas jovalo
dumblas

XIII

Žarnų poezijos apšviestas:
sukruvinta kamža, pasisukęs
į moterų pusę, virš mažojo
altoriaus Šv. Jurgis duria
kiaulę toks nelaimingas
jokio pergalės džiaugsmo
žiūri man virš galvos, išvaduotai
motinai mano tiesiai į
antrankius

XIV

Dalybos: stuburo medį
kirviu bestuburėms skrandžių
tautoms

XV

Lašinių knygos, lašinių paltai
lašinių sniegas, lašinių kryžiai
lašinių lytys, lašinių plytos
lašinių bokštas, tamsoje
po vieną, lašinių urnose

XVI

Karšto vandens
kruvinoms rankoms
žemės juodos
baltoms panagėms
ašmenų stiklo
seilėtai burnai
lupasi ledas, pusnys užverda
lenda iš sniego
nago kariaunos

XVII

Tėve, priartink šią taurę
riebalų kraują, mėšlą žviegimą
nuplauk mirties šypsnį nuo
mano veido

XIX

Dokumento papildymas:
varnos, ežeras, tuntas kačių
pasaulis, kiaulės
galva ant pečių

DUOBĖ DELNE

duobė aukštaitijoj
ant kalno, išverstos
žemės akys, grumstai kieti
brangakmeniai aštriais pirštais
rudi, aptrupėję kumščiai

nuleidžiamos valties šlamėjimas
į juodą duobės lapiją
šonai smaluoti atmuša spindulius
lankstos apvytę beržašakės

stovinčiųjų ratas užsiveržia

dviejų kastuvų dialogas:
— tu jau pasislėpei
— mes Viešpaties akyse
ant delno

METAMORFOZĖ

moteris bėganti link stotelėje trumpam
sustojusio autobuso, skubanti moteris
tąsoma į šalis sunkių ryšulių, nerangi
panaši į karvę, veržiamą balno
išsidraikę plaukai, pro iškirptę sprūstančios
krūtys, klišos, venom išvirtusios blauzdos
baimės iškreiptos lūpos: štai nuvažiuos
transporto priemonė, o ji pavėluos su sunkiais
ryšuliais prie alkūnėm jau ramstomo stalo
nesuspėja
nutrenkia ryšulius
pastebėjusi pašaliečio įdėmų žvilgsnį
ūmai susidrovi, atsitiesusi ima žiūrėti
kažkur virš melsvai nuteptų alyvų
laukianti
susikaupusi
Pirkėjo motinos provaizdis

XXX

dabar motina sako:
tetos nosyje tarakonas lindėjęs

dabar visus mus ims pykinti:
numirėlį mūsų krašte suvalgyti įprasta

dabar naktimis vaikus ji lankysianti:
jaus kaltę neperspėjus — tas tarakonas nelemtas

dabar jai geriau nei anksčiau:
bet anksčiau to pasakyt negalėjusi

situacijos turi ribas filosofas pratartų:
dabar mes maitinamės tik tarakonais

dabar kuo greičiau atsikratykim gyvaisiais:
mirusieji patys išsilakstys

KRŪMAS

kur žmogui dabar atsispirti
šią naktį taip žydi jazminas

o kad širdis turėtų nors kojas
tegu tiktai vieną plaukuotą koloną

kad burna turėtų nors du žodžiu
du žodžiu kurie susieitų per akmenį

du baltus bent jau du žiedus
užverstoj nakties knygoj

kur žmogui dabar apsiversti
užkaltám ankštoj amžinybėj

ŠTRICHAI J. SAVICKIO PORTRETUI*

DONATAS SAUKA

Teatrinės išmonės

Savickio novelių vienintelis herojus — pats Savickis, — rašė jaunasis K. Korsakas: tokie neryškūs, neindividualizuoti jo kuriami personažai. Savickiška — tai tas „aukštas sostas", nuo kurio iškilaus taško nusistebėjimo, žavėjimosi ar pašaipos kupinu žvilgsniu — komentarais, pritarimais, palyginimais — perveriamos gyvenimo situacijos, padėtys ir patys žmonės. Personažai įklimpę gyvenimo empirikoje, o ten, aukštumoje, empirikos kodo ieškoma įvairiausiose srityse — menuose, kultūros, civilizacijos skirtingose plotmėse. Būdinga, kad pateikiamos kultūrinės realijos paprastai arba bent iš pirmo žvilgsnio nederinamos prie personažų psichikos ir patirties. Ignoruojamas moderniosios literatūros kanonas, kad pasakotojo ir personažo įžūros kampas turi suartėti, vienas kitą pratęsti, pagilinti.

Bet jei vyriausias visų novelių herojus — pats autorius, tai juolab turėtume nusistebėti štai dėl ko: kaip stinga čia vieno pagrindinio įvykių dirigento! Vienos centrinės vertinimo instancijos. Jos trūksta net vienos novelės ribose. Novelė išbando kelis skirtingus stilistinius režimus: bufonadinį, lyrinį humoristinį, traginį sarkastinį („Ponia Janina Sudocholskienė"). Apie kokią

* Iš spaudai parengtos studijos „Jurgis Savickis — pajacas ar literatūros riteris?"

autorinę „apvaizdos akį" tada bekalbėti! Tuo didesni keblumai iškils, jei ieškosime centrinės instancijos kaip vientisos paaulėžiūros, kažką teigiančios, kažko nepriimančios. Kaip bus sunku atskirti čia padrąsinančią šypseną nuo parodijinio tono.

Vyriausias novelių herojus yra mistifikatorius iš prigimties. Vaidyba — jo pašaukimas. Vaidmenų kaitaliojimas, kaukių prisimatavimas.

Paaiškinimo ieškodami, einame toliau: Savickio proza keista, chameleoniška dėl to, kad jos autorius gyvenime — ekvilibristas. Tokia jo pozicija — neafišuota, plačiai neišgarsinta, o vis dėlto pakankamai nuosekli ir tvirta — turėti savo nuošalę ir joje tvarkytis pagal savo žaidimo taisykles, savaip eksperimentuoti. O kūryba, kuri suima asmenybės kvintesenciją ir, dar daugiau, jos galimybių projekciją, yra į aukštesnį lygį, į estetinę kokybę pakeltas pokštas. Tokią rašytojo asmenybę praskleis iš artimųjų užrašyti atsiminimai, jeigu juos atidžiau pavartysime.

Ekstravagancija mūsų amžiaus pradžioje didmiesčiuose studijavusiems jaunuoliams — ne mada, o elgesio norma. Prisiminkime B. Sruogą iš U. Babickaitės pasakojimų. Ne išimtis, suprantama, ir Savickis. Jaunesnysis brolis pasakoja:

> Per atostogas Jurgis atvažiuodavo namo su draugais, vaidindavo proletarus — nusipirkdavo bulką ir per vaidinimus ramiai valgydavo. Jurgio draugas iš Maskvos, kurio tėvas Maskvoje turėjo kepyklas, atvažiavęs eidavo pjauti su šeimyna, kad pažintų vargą. Su bagočium iš Maskvos nakvoti eidavo į mišką, eglėse įsitaisydavo miegoti. Nakčia kartą juos kažkas labai išgąsdino.[1]

Kaimyno prisiminimas:

> Kai dar prieš aną karą Jurgis Savickis parvažiuodavo į kaimą, tai ateidavo į krūmus. Sėdi krūmuose su didžiausiu kepalušu, su popierium rankose. Sakom, durnas. Nieko nešneka, pasižiūrės iš po kepalušo.[2]

Kitaip atrodo — jaunystės šaunumu nebepateisinami — Savickio, jau aukšto rango diplomato, nukrypimai nuo normos,

elgesio keistenybės. Visuomenėje šituo, žinoma, taip nesiangažuojant kaip kad A. Herbačiauskui. Po džentelmeniškuoju aukštuomenės vaidmeniu išmoningumo versmės nebuvo nė nujaučiamos, kol jau mūsų laikais neprabilo vienas kitas iš rašytojo giminių ir artimųjų.

Ogi mokėta, progai esant, nasrediniškuoju stiliumi bendrauti su artimu žmogum. Turint labai gražių — kaip toji liaudies išminties tradicija reikalauja — pedagoginių tikslų. Taip pasakojasi *jaunesnysis brolis*, kurį rašytojas *nuo girtavimo* nuodėmės ėmęsis gydyti. Metodas bus buvęs praplėsti kultūrinį akiratį, pažadinti saviugdos poreikį per įvairius, tyčia daromus svetimame krašte nepatogumus. Išmonės pokštams netrūko: „Išdarinėjo su manim dzivalionkus ir juokdavos".[3] Paklaidinimas svetimame mieste, elgesio taisyklių nepaaiškinimas arba ir priešinga instrukcija (valgykloje lėkštė su vandeniu — ne atsigerti, o rankoms nusiplauti). Kalbos nemokančio įstatymas į danų žemės ūkio mokyklą su kaimiškomis nesusikalbėjimo pasekmėmis. Visai suprantama nuolatinė auklėjamojo būsena: „iškrės ką su kaimiečiu".

Smagumo Savickis mokėjo rasti peržengdamas luominius barjerus, padraugaudamas su žemesnės padėties žmonėmis. Nuo užsienių kraštų aukštuomenės, apgaubtas pelnyta pagarba, rasdavo atokvėpį tėviškėje, tarp ūkininkų, pavaidindamas, kaip iš šalies atrodė, demokratiškumą. Pagausantyje svečiuodavosi pagal parengtą scenarijų: rašytojo mama iškeldavo balių, kaimynai ūkininkai ateidami kiekvienas atsinešdavo samagono, rašytojas gerdavo su jais jų samagoną ir pasakodavo apie danų ūkio naujoves, kalbėdamas „kaip tikras ūkininkas — su visais nelietuviškais žodžiais", pašokindavo visas suėjusias kaimo merginas.

Na, sakykime, tai tik nesupendėjusio, nesuvaldininkėjusio žmogaus atsigaivelėjimas. O štai kada iš tiesų Jurgis Savickis parodydavo išmonę, iškrėsdavo pokštą — kada pinigą reikėdavo kloti! Įsivaizduokime, kokį įspūdį tai turėjo daryti saviems ir svetimiems gyvenimo praktikams. „Fantazierius buvo", — toks brolio lakoniškas paaiškinimas, kodėl pirkta patikusi

dykynė Linksmadvaryje, kuria taip ir nepasinaudojo. Ypač daug progų stebėtis turėjo artimas kaimynas tėviškėje: „Su pinigu tai nesiskaitė. Kas savaitė pirkdavo naują kostiumą, o senąjį palikdavo arba broliui, arba krautuvėje, arba kur ant tvoros. Paskui pats iš toliau žiūrėdavo, ką darys žmogus."[4]

Piniginius sandėrius tvarkydavęs pagal draminės įtampos principą, o štai atomazgai parinkdavęs akibrokštą sveikam protui. Ir tarp anų laikų šaunuolių bohemininkų nedaug bus buvę patrakėlių, jam prilygstančių — rimčiausią reikalą žaidimu paverčiančiu.

> Samdydamas derėdavo pikčiau žydo. Kai statė altanką, nutarėm, kad į dieną mokės po du litus. Užbaigiau duris, langus. Rytą atsikelia, atsineša degtinės, užkandos, o kai reikės mokėti, tai į kišenę įkišo saują pinigų neskaitęs. Namie suskaičiavau — 70 litų vietoj suderėtų 8.[5]

Digresijos nuo respektabilumo linijos — kaip psichologinis praktikumas moderniai meninei mąstysenai. Nuo iššūkio, šokiruojančio dendizmo — prie veiksmo, iliuziją supriešinančio su tikrove. Prie teatro magijos, kuriai turi nusilenkti gyvenimas. „Gyvenimas — tiktai teatras", — tai žinoma nuo Shakespeare'o ir Calderono laikų. Mūsų amžiuje šis šūkis įgauna naujo aktualumo. Savickis, kaip pareigybiškai susijęs su teatru (1928-1930 m. Valstybės teatro direktorius Kaune), kaip uoliausias ir jausmingas kino filmų lankytojas, šitam Shakespeare'o laikų devizui negalėjo būti abejingas.

Teatro pasijos prisipažinimų Savickio prozoje — kas puslapis, kas antras. Simpatijų objektas ganėtinai aiškus, abejonių nekeliantis: aliuzijos ne į A. Čechovo ar skandinavų H. Ibseno, A. Strindbergo psichologizmą, o į italų komediją, cirką, operą, iš ten — ir taip dažnai šmėkštelinčios pajaco, arlekino, žokėjo, Mefistofelio figūros. Gyvenimo „fantazierių" žavėjo sceninės iliuzijos demonstratyvi visagalybė, ginčijanti geležinę tikrovės logiką.

Kada, kiek ir kaip Savickį galėjo kliudyti avangardizmo sūkurys, mūsų amžiaus antrame trečiame dešimtmetyje išjudinęs

teatrą tiek pat, kiek ir poeziją, literatūrą, muziką ir dailę? Tikriausiai to neatsitiko dar studijų laikotarpiu. Bet štai pirmojo pasaulinio karo metais ir pokaryje pasaulyje išgarsinta italų groteskinė drama, suaktualinanti ir suprobleminanti kaukių, marionečių teatrą (L. Chiarelli „Kaukė ir veidas", R. di San Secondo „Marionečių kančios"), galėjo tiesiog atliepti mūsų autoriaus estetiniams interesams. O tuo labiau L. Pirandello, pasaulinio garso dramaturgas, nuo 1922 m. savo veikalais užkariavęs teatrų sceną Europos sostinėse, tarp jų ir Kaune, kur 1928 m. buvo pastatyta pjesė pavadinta „Šiaip arba taip".

Paspėliokime, kad Savickiui galėjo turėti poveikio teatro avangardinių siekimų esmė — ne fejerinis žaidimas, o sceninės iliuzijos, kaip gyvenimo tiesos, tikresnės už pačią realybę, kūrimas. L. Pirandello veikaluose tai reiškiasi įtampa tarp vaidmens turinio ir konkretaus aktoriaus, vaidmens atlikėjo. Didžioji stebukladarė vaizduotė teikia sau pramogą leisdama personažams vaidinti patiems, „šiame netikrame pasaulyje" jaustis gyviems vienuoliktojo amžiaus istorijoje ir iš šitos glūdumos žiūrėti, kaip „pluša ir blaškosi" dvidešimtojo amžiaus žmonės (L. Pirandello „Henrikas IV").

Ar negalėjo iš čia kilti pagunda iš novelės personažų pareikalauti tokio pat savo vaidmens aktyvumo? Personažą tiesioginiu laidu sujungti su autorine savimone taip kaip garsiausioje L. Pirandello dramoje personažai įpareigoti ieškoti savo autoriaus („Šeši personažai ieško autoriaus").

Iš avangardinio teatro Savickio bus pasimokyta vaizduotės aktyvumo. Tai svarbus jo estetikos principas. Juo remiantis, tikrovė išplėšiama iš chaotiškos empirikos, embrioninės būklės, ji perkuriama pagal devizą: gyvenimas — tai tik teatras.

Mūsų literatūra turėjo jau ką branginti — labai trapų ir lengvai pažeidžiamą pasitikėjimo su skaitytoju kontaktą, kuriuo įsileidžiama į kone dienoraštinės išpažinties paslaptis. Nuoširdumo talentas! — toks įvertinimas reiškė tuo visišku patiklumu pelnytą aukščiausią pažinimą. Irkos, Janulio, Olesiaus vidaus pasaulis — kiekvienam jaudinamai atvira paslaptis.

Literatūra buvo susikrovusi švelnių sentimentų kapitalą

— nuo užuojautos, pagailos varguoliui iki visaapimančio graudumo — dėl visa ko, kas praeina, nebesugrąžinama, neišsipildo; tuo grauduliu persunktos jaunystės svajonės, meilė, gyvenimo viltys ir idealai. Tyliu liūdesiu, stoiška ramybe, socialinės darnos ir teisingumo jausmu išsemtos visos dvasinės išgalės.

Savickio proza — kaip ir šventvagiška. Įžūliai pasišakojanti prieš gražią, turtingą savo literatūros tradiciją, einančią nuo Šatrijos Raganos, J. Biliūno iki V. Krėvės, A. Vienuolio, I. Šeiniaus.

Literatūros santykis su skaitytoju buvo grindžiamas įsijautimo psichologija paremtu tarpusavio supratimu. O kada gyvenimas suprantamas kaip „vaidinimas, cirko arena", tada taikoma efekto psichologija, pažeidžiant būtiną abipusio pasitikėjimo sąlygą.

Vaikas, ne savais batais tapnojantis ir nevaikišką mintį apie perdaug gražią mamaitę rezgiantis, žadina graudulį ir pagailą, kurią čia pat sutrempia palyginimo etiketė, bloškianti į niekingą balagano aikštelę: *It iš cirko išleistas į gatvę pajacas.* Šituo sakiniu-palyginimu novelėje „Kova" afišuojasi lietuviškasis modernizmas. Jo brutalumas, gangreit cinizmas reiškia, kad išpuoselėtoji sentimentali stilistika Savickiui — literatūrinis marmeladas. Pajacas — po kauke, kaip žinome, slepiantis tikruosius jausmus, — vienu brūkšniu nubraukia pretenzijas literatūrinėmis priemonėmis perteikti nuskausto vaiko vidinę būseną. Kaukės emblematika iškalbingesnė bus už puošnų jausmų žodyną.

Projekcija į teatrą, būtent kaukių teatrą, griovė sensualistinį pasaulio vaizdinį. Literatūroje išpuoselėtus jutiminius įspūdžius ir patirtis lyg būtų kliudęs koks agregatas: taip darko juos netikėta teatrinės butaforijos kaimynystė. Kaukė atstoja veidą, o judesiai — lyg marionetės. Žmogiškos charakteristikos — povyzos, pozos, gestai, situacijos — teatrinėse analogijose nebetenka išskirtinumo, individualumo, žmonių pasaulis atrodo tvarkomas mechanikos dėsniais.

Ką duoda toks vaizdo sumechaninimas? Ko juo siekiama? Pagilinami ar suprastinami žmogaus paveikslo metmenys?

Iliustratyvus tokios kūrybinės logikos pavyzdys — novelė „Užburtos jachtos" iš pirmojo rinkinio.

Sanatorijos tarnautojo metodiškas darbas — gainioti „dulkelę po dulkelės iš divonų". Lygiai taip metodiškai — nesąmoningai, automatiškai — jis stebi į sanatoriją atvykstančius svečius ir daro išvadas iš jų elgesio. Randama reikalas tą metodiškumą primygtinai pabrėžti: „Lyg didelio mechanizmo daugelis tekinėlių, kuriuos jis prasto žmogaus būdu sekė, dėstė, na, ir pagalios patsai padėdavo sukti" (1,34).*

Novelės siužetas: tarnautojas Smilga tampa savo paties metodiškų stebėjimų auka. Ponia, kurią būsint artistę Smilga nusprendžia vien iš paliktų ties durimis batukų, įžiebia jame adoracijos polėkį. Atsitiktinę ir, žinoma, absurdišką išmonę, — kaip atrodo iš pradžių, nors vis dėlto netikėtumo dėka — lemtingą. Tarnautojas — siauro mentaliteto žmogelis, tad suprantama, gundytojas apsireiškia banaliausiu Mefistofelio paveikslu. Pridurkime dar, kad, kaip reta, nuosekliai, kaip nė vienoje kiotje Savickio novelėje, teatrinė gundytojo kaukė taip ir nesikeičia užsimezgant ir toliau įsivarant jųdviejų „romanui".

Siužetas begalo ekstravagantiškas, autoriui iškart pabrėžus, kad Smilgos amūrinė užmačia visiškai neįmanoma. Nes artistė — tikra dama. Iš divonų dulkintojui neprieinamos sferos. Pro pravertas duris Smilga ją mato „ryto apsiaustu, su žalia papūga bežaidžiančią. Gražios apvalios rankos nuogos iki pat pečių" (1,34). Ponios akių ragainėje tarnautojo paveikslas atsimuša nuliniu niekingumu. Ji gauna iš jo kai kurios reikalingos informacijos. Tiek jam ir dėmesio. „Na ką, ir tas žmogus!" — galima buvo matyti iš jos akių" (1,34).

Nors sanatorijoje, kur pilna akių gundymo, raudonas mefistofelis ir šnabždėjo į ausį, Smilga iš tiesų — pats dorybių įsikūnijimas. Po sunkios darbo dienos jo laukia gera, raminanti knyga, bulbienė srebiama kartu su žmona ir dukromis, žvaigždėtos nakties palaima. Kurtuazijos vaizdelis, čia už krūmų stebi-

---

* Jurgis Savickis, Raštai, I - VI t. (Vilnius: Vaga, 1990). Toliau cituojant tomas ir puslapis žymimas prie teksto.

mas, sukelia namų šeimininko vien dorą pasipiktinimą: „[...] pasitaisė akinius, piktai pažiūrėjo į nusidėjėlius ir krankštelėjo" (1,35).

Bet štai Smilgos nedrąsiai krustelėjusi amūrinė vaizduotė gauna netikėtų impulsų. Nesuplanuojamame, keistų ir netikėtumų nestinganciame gyvenime atsitinka štai kas. Pasimirė invalidė senė, visų žinoma savo lazdos stuksenimu ir savo mažapročiu slaugytoju. Griozdamas jos senus rakandus, tvarką darydamas, Smilga viename palaikiame tapčane rado maišiogalį, prikimštą pinigų. Štai kas ir duos mefistofeliškam gundymui naują, rimtą dingstį.

Suartinant poliarines priešybes — tarnautoją, „prastą žmogų", protiškai suformuotą mechaniškos buities inercijos, su esybe, kurią gaubia „aureolė šventumo, krakmolo ir kvepalų", pasinaudojama — jei leisite sau pasigelbėti iš paties teksto paimta sąvoka — „butaforiniu efektu". Vaizduotei, kurstomai sudrumsto kraujo, autorius pasitelkia turtingiausių sceninių išmonių arsenalą. Žmogelio džiaugsmas, iš dangaus nukritęs, be galo padidintas ir sustiprintas — kiek tik teatras gali padidinti. „Reinhardto padaras — velniukai šposininkai ir linksmumo žadintojai šokinėjo pakrantėse [...]. Skroblų viršūnėse klykė fleitos [...]" (1,36) O realios gyvenimiškos aplinkybės, kur skirtingos padėties žmonių atsitiktinės pažintys nėra neįmanomos, ima klostytis kuo palankiausiai — dėl tų velniukų šposininkų, kurie realią, privalomą galią suteikia mūsų vaizduotės įgeidžiams. Audringos vaizduotės fantomas teikia kažkokio įspūdingo lengvumo Smilgos ir „artistės" susitikimų mizanscenoms. Tų mizanscenų režisūrai neįmanoma ką prikišti. Ji tobula. Užčiuopiant ir stiprinant priešpriešinę trauką. Nenaudojant jokios režisieriaus=autoriaus prievartos. Jiedu ne vaidina, jiedu scenoje gyvena, ir jų vaidmenys tiesiog mūsų akyse ryškėja, bręsta. O ką reiškia įsiterpiantis rafinuoto meno aukštas registras? — Kad jų išgyvenamas jausmų polėkis banalus ir beveik parodijinis kaip ir apskritai visa — taip galėtų gal iš šalies pasirodyti skaitytojui! — įsidykinėjusio kurorto kurtuazija.

Fragmentukas iš šitos pažinties:

Dryžuota, dulkių iškramsiota barzda, įkaitusiomis akimis, savo žaketu-maišu ir getromis buvo daugiau panašus į seną Lietuvos šlėktą neg į dulkių valytoją.

„Įdomus tipas!..." — linksmai prarijo ponia.

— Į traukinį nebesuspėsim. Visuomet taip čia, miestan, pakliuvus! — sielvartavo ponia su savo bendradarbiu.

— Vienok jei tamsta būtinai privalai... — rimtai, „gaspadarnai" kalbėjo Smilga, besirengdamas keltis.

— Žinai ką tamsta!... — Valandžiukę žiūrėjo į jį. Tarytum ponia „razkažninkė" norėjo atsiprašyti už savo nevykusius norus. — Aš šiandien lieku mieste.

Senas, pažįstamas mefistofelis, andai pastojęs jam kelią koridoriuje, diktavo jau visai tvirtai ištisas frazes ir tampė už rankovių, gestai kurių išsiliedavo į tikras manieras, o poniai skiepydavo aukštesnes mintis dėl vyrų kilmės.

Kodėl ne?

Užsimokėjimo už pietus magingai valandai prisiartinus, poniai pamojus tarną, Smilga atsidūrė kaip ir savo gyvenimo kryžkelyje: kur link Smilga? Smilga išsirinko tvirtą kelią: jis bus ponas ir viešpatis — o ne moterys. Tvirtu gestu paėmė iš tarno sąskaitą, išėmė dar po senovei mašną, užmokėjo tarnui ir liepė eiti" (1,39).

Lygiagreta su vaidmenų psichologiniu brandinimu kaupiasi sceninės romantikos apgaulingieji burtai. Miesto peizažas, piešiamas kaip veiksmo fonas gerai pažįstamas: „[...] senės, parduodančios apelsinus ir gėles. Iš rūsių iškišą galvas recidyvistai, šiaučiai ir šaltkalviai, nakčia eisiantieji įsilaužti ir vogti." Panelės, „[...] skęstančios tarp knaipių dūmų" (1,38). Tai ateina iš poezijos, iš Baudelaire'o didmiesčio sutemų.

Bodleriška sambrėškio poezija, dominuojant teatriniams efektams, — taip piešiama Smilgos fantazijų išsipildymo valanda. Kada su „artiste" arčiau susipažįsta, net vardas sužinota — Marcelė! ir atsiduodama nakties burtams:

Sambrėška guodė žmones.

Mėnulis, kaip magingas žaislo ir juokų dievaičio gestas, skverbėsi pro miesto bokštus ir šliejosi pro namų plyšius,

kaitindamas geiduliu miesto ponų lūpas ir prikeldamas iš lopšių paliktus vienus namie vaikus.

Mėnulis, įkaitindamas geltonus džiovininkų veidus ir keldamas iš karstų numirusių porų skeletus, buvo visiems amžina pastaba: „Nerasi, žmogau, niekuomet išganymo!"

Pantomimos balerinos, iš tolo kaip marionetės, juokingai šokinėjo, darydamos *pas*: tai nuolat priklaupdamos, tai atsistodamos, mirgančios elektros nušviestos. Muzikos garsai vos dalėkdavo, tik taktas rėkiančios fleitos girdėjos.

Sklypuotu kostumu arlekinas, bevirpantis, savo nusvirusiu, išblyškusiu, pripudruotu veidu reiškė meilės kankynės didžiausią laipsnį" (1,40).

Ištrauka — citata netrumpa. Pateikiama čia ištisai, kad įsitikintume, kaip nevengiama „gražaus" balasto. Įsidėmėtina tuo labiau, kad siužetas mezgamas kaip tik sparčiai ir intensyviai. Pretenzinga grožybė, įpakuojama į stereotipinius poetizmus, apnuogina prasmę ekstravagantiško, nors tiek pat ir banalaus kurortinės meilės nuotykio — pasibaigiančio, kaip ir buvo galima tikėtis, melodramiška katastrofa. Tai iš tiesų lyg kokio anų dešimtmečių populiaraus jausmingo filmo, kuriuos Savickis, kaip sakėme, buvo be galo pamėgęs ir kuriuos žiūrėdamas ašarą nubraukdavęs, perkūrimas proza. Perkūrimas linksmas, nuotaikingas, pasišaipant iš savęs paties, filmo žiūrovo, jausmingumo.

Herojaus paradijuotą paveikslą nauja linkme pakreipia baigiamieji jo štrichai. Jais herojaus vaizduotė apvaloma nuo butaforinių efektų. Praradęs artistę ir šeimą, Smilga yra tik nelaimingas žmogelis. Nors ir pilkas, nors ir inertiškos dvasios, tiek pat vertas užuojautos.

Buvusio dulkių valytojo metodinga siela klausė: ar ne nuo čia pradėti? Bet klausė perdaug tyliai, kimusiai, veik be vilties (1,43).

Standartizuotame šiuolaikinės civilizacijos pasaulyje natūralieji žmogaus jausmai nesuniveliuojami. Jie dar atgaivina ir romantinius-knyginius štampus, be kurių ir šiuolaikinė vaizduotė

neišsiverčia. Užsklandos vaizdelyje, kada Smilgos, kaipo žmogaus, individo, dvasine prasme beliko tik šešėlis, o visą dėmesį patraukia valgykloje šeimininkaujantys žvirbliai, kaip iš gilumos atsklinda skaitytų knygų puslapiai su jų sentimentaliais neišsipildančių ilgesių aidais. Toks yra paskutinis novelės sakinys, paaiškinantis ir pačią jai duotą antraštę:

> Smilga žiūrėjo į mėlynas jūras, užburtas jachtas ir tarytum be palydovų paleistus į jūras laivus (1,44).

Dažų paletė ir jausmo fontanai

Viena Savickio artistinės prigimties projekcija — į teatrinę išmonę.

Bet jo profesinės dailės studijos skatino rimčiau pažiūrėti ir į tapybinius polinkius, pasvarstyti jų realizacijos galimybes prozoje. Ypačiai kad, kaip visuotinai kritika sutaria, Savickis piešia, tapo vaizdą, o ne seka istoriją. Specialus profesinis pasiruošimas prasikiša, kada vaizduojamasis objektas, žmonės dailininko akimis prisimatuojami, kaip, pvz., *Šventojoje Lietuvoje*: moters — Anelės kūnas traktuojamas kaip „meno kūrinys, sodžiui nereikalingas" (2,54); toliau įvedamas į sceną personažas Jegorka — „reikalingas kaip tam tikras spalvinis taškas aplinkumoje" (2,55).

Galima dailininko inspiracija prozininkui visų pirma verčia sustoti prie anksčiau aptartųjų teatrinių motyvų. Cirko, baleto, arlekinų, marionečių įvaizdžių klodas, toks būdingas Savickiui, XX amžiuje ypač glaudžiai susieja dailę ir lyriką. Kalbame konkrečiai apie Vakarų ekspresionistinę dailę ir lyriką. Savickio klounai, arlekinai visiškai suprantami, nes Savickis — ekspresionistas su „gyvenimo — rūsčios komedijos samprata", „Savickis pirmasis įvedė į lietuvių novelistiką aštrų ironijos kirtį kaip visos konstrukcijos staigų posūkį ir finalinį tašką.[6]

Kiek impulsų maištingasis trečio dešimtmečio lietuvių literatūrinis sambrūzdis, o kartu su juo Savickis gavo iš paskutinės didžiosios Vakarų meno srovės, abejonių nekyla, kai turime svarią Vytauto Kubiliaus studiją „Lietuvių literatūros kontaktai

ir paralelės su vokiečių ekspresionizmu". Ekspresionizmas Europoje ir jo sušvelnintas, aplygintas atgarsis Lietuvoje aptarta jo gražiai. Laikotarpio meninėms nuotaikoms apibūdinti pacituokime tiktai vieną F. Kiršos 1922 m. tarstelėjimą iš ten: „Berlynas berods kelinti metai daro įtakos į mūsų literatūrą, ir juk tik Berlynui dėka mes sulaukėme ekspresionizmą".[7] Traktatai „už" ir „prieš" ekspresionizmą spausdinami žurnaluose. *Keturi vėjai*, mašininės epochos idėjų ir lozungų tribūna. Toks laikas: Savickis naujųjų vėjų šiaušiamas ir glostomas.

Ekspresionizmas Savickiui atvėrė dvasinės energijos išteklius ir naujas išraiškos galimybes. Vis dėlto skirkime: ekspresionizmas, o ne ekspresionistinė dailė!

Menas, kuriuo žavimasi novelėse, yra visai kitas. Senas, tradicinis, muziejinis tai menas. Nuorodos į jį kitos prasmės, kito konteksto; jomis ne agituojama ir ne provokuojama. Turime kalbėti apie kitą estetiką, nepasiduodančią ekspresionizmo diktatui. Ji autoritetingai teigia praeities turtų nemarumą kritiniame vertybių perkainojimo laikotarpyje.

Į dailės kūrinį čia žiūrima ramiai, be estetinio susijaudinimo, eilinio vertintojo, kolekcionieriaus akimis. Nė motais bendra nuotaika, įspūdis, ekspresija. Atmintis išlaikiusi tik tai, kas vaizduojama. Objektinis, figūrinis paveikslo turinys įkomponuojamas į buities vaizdą ar peizažą.

Novelėje „Ponia Janina Sudocholskienė" dramatinę kulminaciją prigesina situacijai atliepianti vaizdinė analogija — nuoroda į Boticellį.

> Dvi moterys šūkauja ir pešasi prie šeimininko lavono. Jis, žinoma, gyvas būdamas, niekuomet nebūtų leidęs to daryti. Geltonplaukė — basa, įniršusi; juoda — laiba, susivaldanti, kaip Botičelio paveikslas „Dangiškoji ir žemiškoji meilė" — dvi moterys, susodintos ant šaltinio briaunos. Tarytum dabar tos moterys nulipo nuo šaltinio briaunos ir pešasi dėl savo mylimojo. Katra dangiškoji, katra žemiškoji — sunku pasakyti. Kaip ir pačiame paveiksle sunku jas atskirti (1,189 - 190).

„Tarytum", „nelyginant" — asociacija su dailės kūriniu „apsunkina" vaizdinę tikrovės iškarpą, daro ją iškilią ir neprik-

lausomą, po ja nugramzdina pasakojimo gijas. O mažai girdėtas senų amžių meistro vardas, priblokšdamas savo netikėtumu, užglaisto istorijos emocinę spalvą. Lyg ir visai ne vietoj atsiranda žaismės įspūdis.

Novelėje „Susitikimas" sušmėžuoja revoliucijos sumaiščių prisiminimas — „kaip „[...] pusiau pribaigti žmonės buvo kabinami aukštyn kojomis ant privarytų į žemę kuolų, ties sukurtais miesto viduryje laužais [...] nelyginant kokio Jacques Callot senose graviūrose. Turbūt kad nenubėgtų ar geriau apsviltų" (1,103).

Tuo būdu dailės asociacija geba įaugti net į visai priešingos prasmės, estetiniam jausmui svetimą aplinką ir šokiruoja ironiška nederme. Vėlyvojo laikotarpio novelėje „Latrai" į vieną vaizdą suaugę menas ir komercija. Kalbama apie įsigytą rinktinį žemės sklypą, kuris „[...] turėjo visą tūkstantį — 1000! kvadratinių metrų žemės. Su visomis pušimis, kaip iš kokio Puvis de Chavanne paveikslo kirptomis. Dabar atrodytų, gal kiek permanieruotomis pušimis. Pro tas aukštas ir laibas pušis, — ‚būtų stiebų laivams!' — pasakytų girių pirkliai, — bliksnojo Nemuno vanduo [...]" (1,456).

Pirmutinė išvada šiuo atveju pirštųsi, kad ekspresionistinė stilistika nejučiomis diktuoja savo hegemoniją. Dažniausiai vis dėlto yra ne taip. Senieji meistrai tai senieji meistrai. Neatsitiktinė jiems skiriama pagarbos duoklė. Tam tikru atžvilgiu ši pagarba įpareigojanti ir įtakojanti. Nes juk ir prozos menui gali tikti senųjų meistrų, „reprezentatyvinių olandų ir flamandų" (1,204) pavyzdys.

Iš ilgaamžės tapybinės atminties brėžėsi nesuskaldyto, nedeformuoto pasaulio vaizdas. Dailininkiškas regėjimas jungė, koncentravo mažiausiomis detalėmis lokališkai charakteringą gyvenimo margumynų vaizdo epicentrą. O ne griovė ir svaiginosi griovimo aistra, kaip reikalavo estetinės mados kanonas.

Ekspresionistinio polėkio Savickio novelėse rasime savotiškų svetimkūnių — dinamiško siužeto vagoje epiškesnių intarpų. Intarpų visai kitokio meninio matymo — absorbuojančio tikrovę, o ne ją performuojančio. Senąja dailės terminologija, tai

— „žanrinės scenos". Sodrus vienalytis jų istorinis etnografinis, kultūrinis koloritas perdėm netikėtas Savickio margai margiausiai vaizdo paletei. Visai tiktų čia pasakyti — lyg ant įvairiai tapetuotų sienų būtum užtikęs „šmotuką olandų".

Charakteringi pavyzdžiai iš ilgos, į apysaką linkstančios „Velnio šeinės katarinkos". Tai puslapis ekspozicinėje dalyje — apie Merkelienės krautuvę, jos namų aplinką su šabu, poteriais chedere. Mezgama artima pažintis — Eimučio ir į dešinę, ir į kairę sveidelėjamais „Morgen, morgen!". Charakteringu biblijinės tautos atstovams palaiminimu (1,120-121).

Antras gabaliukas iš tos pačios novelės, Eimučiui jau priėmus galutinį sprendimą vesti — du puslapiai apie senutę, apmąstančią tolimo šiam pasauliui Izraelio įvykius, girdėtus iš kunigo pamokslo — Rebekos išleidimą už Izaoko. Pirmame fragmente — izraelitų buities koloritinga scena, dabar — maldingo žmogaus prisijaukinta biblijinė legenda. Griežtai apibrėžtuose rėmuose iš arti, kutendamas jusles, padvelkia į mus kitų, šiek tiek egzotiškų žmonių papročių, galvosenos, buities savotiškumas.

Greta buitinių scenų kitas žanras, kuriame kristalizuojasi dailininko vaizduotė, yra peizažas. Einantis savarankišku, baigtiniu kompoziciniu elementu. Nors, beje, dviejose novelėse („Miesto pavasaris", „Vasaros kaitros") jis yra tapęs vaizdine jungiamąja viso kūrinio ašimi.

Peizažas Savickio prozoje — tai kažkas daugiau nei gamtos nuotrauka. Jame primygtinai siekiama stipraus, gaivaus įspūdžio. Tiršta jame meno.

Peizažai modeliuojami pagal du skirtingus tipus. Vienas — kada gamtoje įžiūrimas dailininko darbas.

> Tarytum, per dieną dirbęs, mėlyno apvožalo maliorius, baigdamas dirbti savo darbą, nutrynė apysausius teptukus į žydrąją dangaus plotmę (1,108).

Ir kitas panašus gamtovaizdis pateikiamas lyg nebaigtas dailininko kūrinys:

Dangus murzinai žalsvas. Keli rausvi debesokliai kaip pakulų gabalėliai užmiršti kokio mechaniko, pavakario darbą pabaigusio, ant dangaus. Tarytum ir į tą žalsvą dangaus sklypą, šią valandą rimtą ir ramų, būtų dailininko nešvarūs priskretę teptukai ištrinti (1,436).

Kitu atveju — jau novelės pradžia mus įveda į dailininko ateljė:

Ar gali būti geriau, kaip sėdėti ištisą dieną ir tapyti gėlių pundą. Dėti spalvą prie spalvos, gražinti, gėrėtis. Kankintis. Ligi gims tikras gėlių vaizdas, gražesnis negu gamtoje (1,265).

Įsidėmėkime deklaraciją principo: [...] gims tikras gėlių vaizdas, gražesnis negu gamtoje.

Didžiausios reikšmės grožio stebukle turi šviesos efektas, į kurį Savickis reaguoja taip jautriai, lyg būtų visas virtęs tobulu regos organu.

Praeina kelios valandos. Naktis tokia trumpa. Rytas, atskleidęs lango užuolaidą, įsviedžia į kambarį kelis šviesos pluoštus. Kaip kokias šviesos bombas. Kambarys pridygo skaisčių rytmečio gėlių. Tokių tylių, šviesokų, fantastiškų ir nedrąsių kaip šis bebrėkštąs rytas" (1,259).

Gražesnio negu gražaus — „dekoratyvinio" — pasaulio centre išsiskiria dvi figūros: beržas ir mėnuo; abi — iš plačiai naudojamo, butaforinio, fondo:

Dekoratyvinis vakaro beržas sketerioja savo šakomis. Vakaro žara darosi dar šiurpesnė (1,186). Nors oras dar skaidrus, šiltas ir beržų auksai dar stipriai laikosi ant šakelių, rudens saulės sušildomi (1,260).

Mėnulis dangaus dekoracijoje:

Kai mėnulis, toji alpi koketė [...] (1,109). Senas pliuškis mėnulis [...] (1,436). Ant pilksvo dangaus kybojo

nepaprastos apamos, blogai išriestos pablėsusio žalvario mėnulis (1,43).

O štai mėnulis ir beržas kartu:

> Mėnulis, įsispraudęs tarp dviejų kalnų viršūnių, paikai šypsos, mėgindamas savo visiems žinomas štukas. Beržų neužaugėlių gojelis kalbasi savo viršūnėmis (1,257).

Savickio peizaže visada truputis humoro, truputis ironijos, teikiančios jam grakštumo, stilingumo ir prablaivinančios būdingą lietuviams gamtinę egzaltaciją.

> Eglyno viršūnės įgudusios rankos buvo stilingai sukarpytos aštriais siluetais, apsibrėžiančiais ant papilkėjusio ir vis šviesiai balzgano vakaro dangaus. Tik kur ne kur dangus buvo pragriežiamas auksinės pudros vakaro nuotaikai pabrėžti (1,127).

Išjaustas ir ištapytas peizažas, perteikiant gamtos nuotaikas grakščia linija, stilizuotu piešiniu, stabtelint prie momentinės impresijos, išlaikant gilias tylos pauzes įspūdžių vėrinyje, Savickio prozoje pretenduoja beveik į gryną lyriką.

> Nauja diena. Keistoka. Tarytum kito pasaulio. Didelės vienumos diena. Tarytum pilni efektiškumų dekoratoriai, dar vakar taip puikiai taisę gamtą, šiandien daug daug nurankiojo gamtos spalvų ir padabų (1,260).

Kažkuo pažįstamas tonas. Ar ne artimas jis Putino elegantiškajam „Tegu tave dievai"?

Gamtos stebėjimuose subjektyvioji prizmė būna ir kritinė refleksija — kartais itin gilios įžvalgos. Novelėje „Paskutinis rapsodas" kaimietis studentas Erdzelynas, į dvaro rūmus patekęs, žavisi į tolimą perspektyvą atsiveriančia didele sale, o pro šitos salės aukštus langus pamato ir savo Nemuną. Tarp salės — meno šventovės ir Nemuno tolumoje besąs tiesioginis ryšys — lyg tuo rūmų puošnumu Nemunas būtų įsirėminęs.

> Jis žvelgė iš tolo salę su jos sunkiais barokiniais veidrodžiais. Jaukius rakandus, teptas lubas su „zefyrais" ir skrendančiais angelais ties pastorališkosiomis piemenėmis, piemenėmis, su koketiškomis prikyštėmis. Viskas — savotiški boucher'ai. Salės buvo tuščios, jų buvo daug, visos parketinės, aukštais dviejų sieksnių langais, pro kuriuos matės Nemunas. Taburetės, sunkūs kandeliabrai, veidrodžiai. „Matyt, čia šokių salė!" — pamanė jaunikaitis.
>
> Dabar jis suprato, kad gražus langas gali sukurti peizažą. O ne priešingai. Išeik laukan, ir nieko nebeliks. Teliks tušti laukai, nuniuręs Nemunas (1,211 - 212).

Reiktų įsiskaityti į mūsų menotyrą, ar bandyta kada taip formuluoti objekto ir jo įrėminimo santykį: [...] gražus langas gali sukurti peizažą. O ne priešingai". Bet juk tai ir ne menotyrinė, o greičiau apskritai kultūrinė problema: problema konteksto, kuris mūsų stebėjimams ir svarstymams duoda perspektyvą. Grakščiai, nepastebimai ji užkabinta, čia keliamai kultūrų (dvaras ir kaimas) kolizijai ji teikia tikslią formuluotę. O pasvarstymai ateičiai: Savickis — ne tik vaizdo, bet ir minties konstruktorius. Juk viena tokia paradoksinė įžvalga — gražus langas gali sukurti peizažą — savo gluminančia drąsa atsveria visa, kas anos novelės vaizdiniame figūratyviniame, paviršiuje atrodo įtartina, karikatūriška.

Savickio peizažo atmaina — pakilus, įdvasintas gamtovaizdis, atliepiantis į ypatingą nuotaiką sieloje — žadinančią „svajoti ir kurti" (1,238). Tai muzika skambantis peizažas — su gamtai klojamais himnais, fleitų klyksmu skroblų viršūnėse. Ir su angelais, muzikinio dvasingumo įsikūnijimu. Kadangi pavyzdžių jau grybštelta „Užburtose jachtose", pridurkime tik vieną tipišką iliustraciją, novelės „Vasaros kaitros" finalinę kodą:

> Ankstoki rytmečio angelai tvarkingai lipa laiptais į aukštą, į balzganą tylųjį rytmečio dangų, kiti leidžiasi iš lėto žemyn, žemės aplankyti. Susidaro lieknų, tunikomis apsivilkusių angelų gracinga eisena laiptais aukštyn ir žemyn, tylaus vargonų murksojimo palydima. Vėliau, pašilus ir saulei

pakaitinus, vargonai užgrojo furijiškai, net dangus plyšo, kažkuriam nesuvaldomam muzikantui pareiškiant visus savo kūrybos nonsensus ir užgaidas. Bet tai buvo gražu. Nes tai buvo improvizuojama įgudusio muziko. Tik vėliau tas buvo perrašinėjama kitų gaidomis (1,271).

Litaurai, būgnai, fleitos, vargonai, girdimi medžių viršūnėse, danguje arba kaip požeminiai balsai, — metaforizuota sielos pakilumo, sukrėtimo būsena, dažnai akcentuojama Savickio novelėse. Tų muzikinių motyvų prasmę paaiškina Eimutis, novelės „Velnio šeinė katarinka" herojus:

> Taip maždaug atsiliepė maždaug požeminiai balsai. Šitokie prajovai, poetiškoje kūryboje paprastai praktikuojami, jam pradėjo netikti. Jis norėjo ramiai gyventi (1,126).

Eimučio, šiek tiek lyg ir autoriaus antrininko, nurimusiais jausmais pasiremdami, brėžkime skiriamąją ribą tarp „Šventadienio sonetų" ir antrosios novelių knygos, kurią Eimutis reprezentuoja. Požeminiai balsai galingai dunksi „Sonetuose", turinčiuose dar daug jaunystės polėkio. Kiek dar paslėptos egzaltacijos knygoje, matyti iš to, jog dvi amžinos temos — meilė ir mirtis — išsemia visą jos turinį. Šitos knygos herojui dar visi pojūčiai nepaprastai sudilgyti, aštrūs, o jausmai — svaiginantys. Kvapsnių skaistumas čia toks — „kad gali pasigerti" (1,25). Glamonėti gėles čia galima taip, lyg norėtum „įskiepyti josna dar reikšmingesnio gyvenimo negu saulės" (1,45). O vaiko naivų graudulį dėl įkliuvusio vagies įmanoma išreikšti tik koncentruota poezijos gelme: „Jo užgimusioje šią valandą sieloje suskambėjo krikštolinio gailesio šviesios jūros" (1,28).

Apie pavojus, iš poetiškos kūrybos ateinančius, kalbėjo dar pirmojo rinkinio recenzentas V. Mykolaitis-Putinas, sakydamas, kad autorius — poetas, ir laikydamas subjektyvų santykį su medžiaga — svarbiausia jo talento žyme. Ištrykštantys jausmų fontanai krinta į akis, iš tolo matyti. Jie tartum purslais pasklinda ore, bet neturi persišviečiančio vaiskumo. Tie fontanai ne atveria individo, herojaus vidų, o atvirkščiai — lyg jį pridengia.

Kai kuriais bruožais Savickio novelės, ypač pirmojo rinkinio, prisišlieja prie prozos, kuri kituose kraštuose jau buvo įrėžusi pastebimą vagą, o mūsuose dar neturėjo pavyzdžio. Apie tokią prozą atsiras reikalas kalbėti tiktai K. Borutai 1937 - 1938 metais parašius *Medinius stebuklus* (pradėtus, beje, *Trečio fronto* laikais). Tai bandymas kurti poimpresionistinį romaną, „[...] kur, — cituoju V. Kubilių, — svarbu ne psichikos individualizacija, o užkrečianti nuotaika, ne judesio analizė, o pats judesys, ne tipiškų detalių piešinys, o pasakojimo tonas, ne kalbos turtingumas, o sugestyvus poetiškumas. Lenkijoje toks romanas susiformavo dar XX a. pradžioje „Młoda polska" sąjūdžio metu (nuoroda į Słowinski M. Powieść Młodopolska. W. -Kr., 1969, s. 74 - 264. - D.S.). Skandinavijoje iškilo po K. Hamsuno *Bado*. Estijoje tokį romaną sukūrė A. Gailitas, o Latvijoje J. Jansudrabinis".[8]

Tokį subjektyvų poetiškumą, nepajungiamą psichikos individualizacijai, matome ir Savickio novelėse: iš atskirų, tarp savęs nesiejamų, staiga nutraukiamų vidinių ir išorinių veiksmų, judesių mikroskopinio stebėjimo kuriamas bendras momento įspūdis.

Novelėje „Didelė nuodėmė" pasakojama apie seną žmogų, kuris, palikęs šeimą mieste, išsiruošia į sodžių ieškoti jaunystės meilės:

> Stuktelėjo vartelių klemka. Kaip pirma.
> Čia kiekvienas mano atsidūksėjimas.
> Virš visa ko buvo išsiveržęs senas išsišakojęs tapalas, viską žinąs, nelaimę lemiąs. Medžio viršūnės lingavos ir kalbėjos tarp savęs, tarytum rokoko riteriai ir damos, atsimodamos vėdyklėlėmis, gracingai žengė įstabujin šokin, o medžių kamienai buvo užtempti gelsvomis skraistėmis — nusileidusios saulės ar naktinės žaros (1,26).

Savickio, ekspresionisto, savumas — sugestyvų poetiškumą sugerti į vaizdo ląsteles, kad ir kokias netikėtas ir stebinančias. Apeliuoti į kitos epochos, kitos dvasios stilių — išplėšti vaizduojamą gyvenimo įvykį iš kasdieniškumo, tipiškumo

rėmų. Impulsyviai skleidžiasi poetinis gaivalas, gamtos motyvas suidealinamas, sudvasinamas, bet štai staiga nuo jo atsiribojama kontrastišku, oksiumoroniškų vaizdu. Ištryškę jausmų fontanai ataušinami miesto buities būdingais aksesuarais, saloninėmis ar žurnalistinėmis banalybėmis, etnografinio kolorito detalėmis. „Grožis visad keistas", — kaip sakė *Blogio gėlių* autorius.

Štai svajoja jauna mergina skaistų šventadienį, tokį, kaip visos vasaros dienos, — „su debesėliais, po dangų išdraikytais, vieversiais ir kitais Dievo priedais geriems žmonėms". Bet ji alsuoja „oru kitos planetos". Iš ūkininkų buities į platųjį vieškelį ištrūkusi, ji svajoja apie bohemą.

> Jos sielos gaivi pajėga veržėsi jaunu choralu į patį mėlyną dangų. Ausyse spinksėjo linksmi motyvai. Kaip žydų kapelija per vestuves, su cimbolais ir smuikais, o aplinkui šoka žydai, pritardami sugrubusiais delnais taktan: „Plejsket, plejsket, Brüder." (1,47).

Na iš tiesų juk gražu: siela, jaunu choralu į dangų kylanti, ir šitas „Plejsket..." Gražu, nes pernelyg netikėta, stipru, šviežia.

Jausmo energijos skirtumas tarp pirmojo ir antrojo rinkinio akivaizdus. Paimkime kūrinius grožio tema iš antrojo rinkinio: grožio ir meilės supriešinimą su kūrybos galia, makabriško grožio poetizavimą: noveles „Prabangos", „Vasaros kaitros". „Užburtų jachtų" Smilga ir ką tik cituotų „Kaukių" Jadvyga turi daugiau polėkio negu meno idėjai tarnaujantys nuo Oscro Wilde'o nukopijuoti herojai. *Šventadienio sonetuose*, — nors netrūksta emocinės deklaracijos, išplaunančios vaizdo kontūrus (kad ir tose pačiose „Kaukėse"), — dar visai kitas temperamentas.

Žemės, gamtos gaivalo gyvas, temperamentingas, kitu atveju labiau estetizuotas išgyvenimas savaip atsveria tą kaukių teatrą, kuriame įsivaizduojamas Savickio novelių herojus. Tame teatre darosi jaukiau. Jeigu gyvenimo maskaradą, groteską laikysime ekspresionistinio pasaulėvaizdžio esme, tai poetiškasis gamtos motyvas padaro labi svarbias korektyvas lietuviškame

šito pasaulėvaizdžio variante. Tai, regis, stipriai jaučiama ir Ars srovės dailėje — gaivalingoje IV dešimtmečio bangoje bei jos VII - VIII dešimtmečiais atgaivintoje ir pratęstoje tradicijoje. Savickio nuopelnai mūsų prozai panašūs į A. Samuolio, A. Gudaičio meninį įnašą.

Ignoruojant lietuviškąjį pradą, griežtai taikant vakarietiškąjį, vokiškąjį, ekspresionizmo modelį su kataklizmų pasaulėjauta, kraštutine desperacija, agresyvumu, Savickio prozoje kartais įžiūrimas tik niekuo nepridengtas siaubas. Nors toks keistai deformuotas rašytojo portretas lieka unikaliu atveju mūsų kritikoje, negalima jo čia apeiti, nes priklauso rimto, įžvalgaus tyrinėtojo plunksnai.

> Pasaulis J. Savickiui nei liūdnas, nei graudus, nei neteisingas. Jis tiesiog žiaurus, negailestingas, absurdiškas. Jame daug ką tvarko atsitiktinumai, likimas, paslėpti kompleksai. Tai ne vien baugus, bet ir nesuprantamas pasaulis.

Dar toliau:

> J. Savickio žmogus skverbiasi pro iracionalų sutrūkusių reiškinių ir savo paties spontaniškų reakcijų chaosą, grabinėdamas patamsyje ant pražūties ir išsigelbėjimo ribos. Kur pasuksi — visur arba nesvetingo pasaulio barjeras, arba individuali geidulingumo, liguistos vaizduotės ir egzotikos praraja, kurios traukai neįmanoma atsispirti. Gyvenimas šėlsta nevilties agonijoje, jame nėra nieko šventa. Šventas nebent užsimiršimas, dinamika, kūno ir dvasios dirginimas naujais įspūdžiais.[9]

Pabrėžkime: pro tokius tamsius akinius į Savickį niekas nėra daugiau žiūrėjęs. Atvirkščiai. Tvirtai nusistovėjusi ir kritikoje, ir publikoje nuomonė buvo ta, kurią 1952 m. išreiškė *Gabijos* žurnalo redakcija, skelbdama novelę „Latrai": [...] ir po eilės metų jis tebėra galantiškas, pilnas sąmojo optimistiškas rašytojas". Savickiškoji žmogaus koncepcija Zalatoriaus perdaug sudramatinta, nejučiomis kartu ją ir utriruojant, siekiant paremti ir įtvirtinti priešingas mūsų prozos tendencijas. Neabejotinai

todėl, kad Zalatoriui A. Vaičiulaitis — vienintelė, neprilygstama tarpukario novelės meno viršukalnė, jo į Savickį pasižiūrėta kaip į šio žanro šalikelę. Parodant tolerancijos visoms stilistinėms kryptims, vertinamieji akcentai iškart keistųsi.

Sustokime tiktai prie bendriausio emocinio įspūdžio, kokį daro Savickio novelės. Prie tos išvados, kad viena, kas labiausiai netelpa „nevilties agonijoje", tai — pavasario siautulys Savickio novelėse. Neturime kito prozininko, kuris tiek karštos, beatodairiškos adoracijos būtų skyręs šitam gaivalui, — lyg todėl, kad sugriaudėjęs jis išsprogdintų negyvą, mechanišką pasaulio kevalą.

Pacituokime kad ir binkiško stiliaus metaforų vėrinėlį iš „Miesto pavasario":

> Už viešbučio pavasaris pabudo ir vaikščiojo gatve, nulipęs kaip tik nuo miesto stogų, kur jis paliko ties rūsčiai raudono dangaus sklypu dvi jo nudažytas melsvai ir žalsvai dangaus juosteles, kaip tinka tekančiai saulei pasitikti.
>
> Moterys čarškuolės pradėjo savo ryto darbą. Saulė pagaliau visiškai išsirito iš miesto rytmečio dūmų ir ūkanos; saulė perpjovė elektros reklamos štangas ir bokštus, pasikabinusi ant jų (1,118).

O gal dar savickiškesnė ta lengvabūdiška palaiminga intonacija, kuria šūktelta „Raudonų batukų" pradžioje: „Ką pavasaris daro su žmonėmis!" Ką daro? — priverčia krėsti „frivoliškas" kvailybes, — apie tai ir bus novelė.

Pašėlęs pavasaris žada meilės nuotykį, kuris į gyvenimo teatrą, nors ir kaip jis nusipelno ironijos, įneša džiaugsmo. Šis nuotykis — nepakartojamas viso teatro žavumas!

Gyvenimas Savickiui — komedija, bet ji vaidinama su elegancija, norint patikti, daryti įspūdį, žavėti. Elegancija — epochos stilius, Oscaro Wilde'o ir jam „tolygių varjotų" suformuluotas. Elegancija palieka tokį pat pėdsaką mene, literatūroje, kokį, beje, seniau paliko garbė, kilnumas, — idealai, kuriais didžiavosi tautos, turėjusios savo aristokratiją (XVII a. prancūzai ar XX a. rusai).

Poetinis aukštų, tyrų jausmų elegantiškumas — tai, kas Savickio novelėse primena eilėraštį — Baudelaire'o, Binkio, Putino... Bet Savickis taip kuria prozos stilių, ne susitelkia į eilėraštį. Čia mažiausia originalumo siekimo. Net atvirkščiai — sąmoningai, primygtinai nevengiama trafareto. O aukštą frazę perkerta prasčiokiškas posakis. Tarp stilizacijos ir parodijos riba sunkiai apčiuopiama.

Elegancija formuoja kitą kasdienybės skonį. Coty kvepalai, karmino lūpų dažai, auksiniai konfeti, frakai ir krinolinai, lotyniška ar prancūziška frazė, gavotas ir menuetas įeina į buitinę vartoseną.

Savickis — gal ir netiesioginis, bet neabejotinas tarpininkas parengiant ketvirto dešimtmečio neoromantinę pastoralinio vakaro ir baltų žiedų cotton poeziją.

IŠNAŠOS

[1] „Jurgis Savickis atsiminimuose ir laiškuose", *Pergalė*, nr. 5, p. 98.

[2] Ibid., p. 103.

[3] Ibid., p. 98.

[4] Ibid,. p. 103.

[5] Ibid., p. 103.

[6] Kubilius, V., *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (Vilnius: Vaga, 1983), p. 135.

[7] Ibid., p. 117.

[8] Kubilius, V., *Kazio Borutos kūryba* (Vilnius: Vaga, 1980), p. 184.

[9] Zalatorius, A., *XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.). Semantinis aspektas* (Vilnius: Vaga, 1980), p. 104.

GEDĖJIMO TEOLOGIJA ALFONSO NYKOS-NILIŪNO POEZIJOJE

ARTŪRAS TEREŠKINAS

Kažkada, skaitydamas XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslų knygas, sakiau, kad jos man padeda geriau suprasti Alfonso Nykos-Niliūno eilėraščius. Vėliau rodėsi priešingai: Niliūno eilėraščiai aiškino man XVIII amžių.

Šie mokiniški etiudai rašyti ir aiškinantis ezoteriškų niliūniškų žodžių reikšmes, ir slepiantis juose: švenčiant skaitymo bei rašymo malonumą, neišvengiamai prisišaukiamas ir jų skausmas; interpretacijos paradoksai, pasikartojantis kaltės jausmas, kad tepajėgi sugerti tik vieną iš daugybės Poeto kūrybos prasmių — tarsi nuolatinis inferniškas *savoir*.

I. Egzilis: garbės pilietybė

> Tuomet išeisime: aš vėjas ir vaiduoklis, juos išsaugojęs ilgiausiai,
> Paėmę su savim kelis menkiausius daiktus iš šios žemės
> /mylimos.
> Ir kai jau nieko negirdės apkurtę ausys,
> Tau kraujas šauks ligi mirties: „Namo!"
>
> „Grįžimas"[1]

Poetas — nuolat išeinantis ir nuolat besistengiantis grįžti, nuolatinis egzilas — įkalba daugybę egzilio formų (erd-

[1] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Praradimo simfonijos* (Tübingen: Patria, 1946), 14. Šiame etiude remiamasi tik šiuo eilėraščių rinkiniu. Toliau cituojant puslapis žymimas prie teksto.

vinį, socialinį, psichologinį, dvasinį). Pažymėtas prakeiksmu, tačiau sykiu šventas žmogus, dalyvaujantis amžiname išėjimo-sugrįžimo mite (Homeras, Ovidijus, Dante, Petrarka etc.), net patį žmogaus gimimą jis užrašo kaip egzilio pradžią.

Sugrįžimo iš egzilio tema žymi ankstyvuosiuose graikų epuose — čia jis dažnai vaizduojamas kaip perėjimas iš tamsos į šviesą, arba, kitaip tariant, iš mirusių žemės į gyvųjų žemę (pvz.: Odisėjas).[2] Niliūno *Praradimo simfonijose* yra priešingai — joje asmuo, palikęs gyvųjų pasaulį, kuris yra tamsa, „egzistencijos narvas", tikisi sugrįžti į tikruosius namus, kurių ribas nubrėžia mirtis. Šiuo požiūriu niliūniškas egzilis yra artimas hebrajiškai egzilio sampratai: Naujojo Testamento rašytojai ar ankstyvosios krikščionybės tėvai kalbėjo apie žmogaus žemišką buvimą kaip apie bausmę ir pasiruošimą egzilyje amžinai Jeruzalei.[3] Pasak poeto,

> Ir kai atversi mūsų egzistencijos narvus ir eiti liepsi
> Į Tavo Nebūtį ar Būtį ir gyvent be žemės Nerimo ir Skausmo
> / amžinai —
> Virš mūsų kūnų išsiplėš Žmogaus Kūrybos ir Tiesos
> / galingos liepsnos,
> ir Amžinybės horizonte pasirodys nešantys gyvenimą į nebūtį
> / laivai.
>
> „Šeštoji elegija", 121

Remdamasis šv. Povilu, šv. Jeronimas teigė, kad pasaulis turėtų būti egzilio vieta vienuoliams. Šv. Augustinas išskaičiuoja egzilį ligų, kurios užkrečia žmogaus buvimą, kataloge.[4] Galėtum klausti, ar egzilis yra iš tikrųjų blogis? Ar apie jį kalbėtina tik kaip apie neišvengiamą ligą, kurią turi persirgti? Skaitant Niliūno ankstyvuosius eilėraščius, įmanu atsakyti į šį klausimą dvejopai. Taip, egzilis — neganda, bet, antra vertus, tai

[2] Randolph Starn, *Contrary Commonwealth: The Theme of Exile in Medieval and Renaissance Italy* (Berkeley: University of California Press, 1982), 8.

[3] *Ibid.*, 9.

[4] *Ibid.*, 29.

ir žmogaus išmėginimas, jo dorybių patikrinimas. Be abejonės, yra ir egzilio malonumų, kuriuos patiri tada, kai tavęs dar nėra pavergusi žemė ir kai išėjus tau nesinori grįžti[5]:

> Bet vieną kartą (tu žinai, kaip dienos kambario tyloje merdi)
> Aš atdariau senų namų duris:
> Pavasario audroje blaškėsi galingas beržas,
> Tartum norėdamas į mėlynas erdves išskrist;
> O aš stovėjau lyg mažytis taškas prieš bedugnę erdvę
> Ir pirmą kartą nenorėjau grįžt,
> Nes niekas žemėje nebuvo dar manęs pavergęs.
>
> „Pavasario simfonija", 47

Nykos-Niliūno *Praradimo simfonijose* (ir ypač vėlesnėje poezijoje) stiprūs viduramžiško *contemptus mundi* atgarsiai. Žmogus jo eilėraščiuose yra išstumtas iš Amžinojo Miesto, iš dangiškos Jeruzalės jau pačiu buvimu, pačiu gyvenimu. T.y. egzilis apibrėžtinas ir kaip kūno turėjimas. Būti šiame pasaulyje — būti įkalintam trapiame ir laikiname kūne, būti atskirtam nuo grynos dvasios pasaulio.[6] Poetas vadina šį pasaulį „žemiškosios egzistencijos skausminga drėgme", „egzistencijos narvu", kuris pripildytas dužių iliuzijų[7]:

> Dažnai Tavo dvasia išsimuša iš šio dienų kalėjimo
> Ir vėl nuėjus sėdi tarp išmėtytų žaislų,
> Kur guli švino kareivėlis paskutinę kovą pralaimėjęs,
> Ir nepasiekęs, kaip ir Tu, čia iliuzorinių tikslų...
>
> „Trečioji elegija", 114

[5] Seneka teigė, kad išmintingam žmogui visas pasaulis yra namai. *Ibid.*, 137.

[6] Žr. *Literature of Emigration and Exile*, ed. James Whitlark & Wendell Aycock (Texas: Texas Tech University Press, 1992), 12.

[7] Labai vykęs yra šioje knygoje karaliaus įvaizdis, sustiprinąs šio pasaulio, žemės laikinumo jausmą ir išryškinąs amžiną žmogaus „tremtiškumą". Žmogus kaip karalius „tų šalių, kurių seniai neteko, / Ir iš kažko paveldėtos erdvių platybės mėlynos". Eil. „Žmogus", 62.

Tačiau Nykos-Niliūno eilėraščių subjektas, apsėstas egzilio, yra pasirengęs pereiti visas šios žemės negandas, kaip Dante Pragarą ir Skaistyklą, kad pasiektų Rojų, arba Amžinąjį Miestą. Miesto (senovinio, ovidiška prasme) įvaizdis matyti jau *Praradimo simfonijose* (jis vis stiprės vėlesnėje poezijoje). Niliūno eilėraštis „Poetui" galėtų būti skirtas egzilui Ovidijui, kuriam miestas buvo tapęs atminties, proto miestu, tiltu, jungiančiu nesujungiamus laiko atstumus[8]:

> Tavo palikti daiktai mumyse vietos ieško;
> Tavo miestas tartum liūdesys sunkus atsigula širdy —
> Ir negalime mes jo iš gyvo kūno sau išplėšti,
> Nes mus nuodija jo sukurta tik tau daina skaudi.
>
> „Poetui", 74

Norėdamas gyventi, „aš" turi išlaikyti miestą savyje: kasdienį miestą, Šventąjį Miestą, Egiptą ar Pažadėtąją Žemę. Toji pažadėta žemė gali būti ir praeityje, ir ateityje. Lyg laikinis egzilas žmogus trokšta būti arba praeities, arba ateities pilietis. Jis yra pasitraukęs iš grynos dabarties švytėjimo (ar tamsos). Sykiu asmuo yra ir erdvės egzilas, giedantis prarastą (ir kol kas neatrastą) žemę. Tai utopijos pasaulis.[9] Ateities viltys siejamos su praeities auksinėmis dienomis. Jos Niliūnui — vaikystė, svajonių, nekaltybės pasaulis, kur gyvenama nejaučiant alkio ir troškulio, karščio ir šalčio, blogio ir skausmo:

> Ten užkeikti ir mano begalinių, kaip sapnai, svajonių lobiai;
> Basi vaikai, mergaitė, kas pavasarį atbėgdavus kieman;
> Ten šimtametis vėjas, rudenio lapus pagrobęs,
> Kaip ištikimas šuo pareinant laukia
> Ir saugo juos, kad atiduotų man.
>
> „Eldorado", 8

[8] Glauco Cambon, *Ugo Foscolo: Poet of Exile* (Princeton: Princeton University Press, 1980), 6.

[9] Ypač vertas nagrinėti egzilio ir utopijos santykis, itin ryškus vėlyvesnėje Nykos-Niliūno kūryboje.

Tačiau vaiksytės ir svajonių realybė be galo iliuziorišką ir trapi, nostalgiškas atminties gamtovaizdis panašus į miražą. Parafrazuojant poetą, galima teigti, kad „Liūdesys, Nelaimė, Badas, / Galingas Ilgesys ir Vargas" (93) yra ištrėmę džiaugsmą, laimę, teisingumą ir tyrumą. Skausmas ir gedėjimas sugriauna džiaugsmingą malonumų šalį:

> Galingos laiko ir tikrovės srovės nešasi užlieję,
> Ir nieko nebelieka už manęs — viskas many;
> Nykūs laukai, didingi skausmo miestai ir valstybės
> Ir medžiai, ūžią vėjo persunkti ligi šaknų,
> Bet kas užpildys žemėje palikusią tuštybę
> Ir atgaivins svajones ir sapnus?
>
> „Antroji elegija", 110

Praradimo simfonijose žmogaus egzistencijos esminiai bruožai — susvetimėjimas, praradimas ir pralaimėjimas. Ar tai sykiu nėra ir egzilio bruožai, ar egzilis nėra susvetimėjimas, praradimas, pralaimėjimas?

> Dabar esu ir vakarui, ir žemei svetimas.
> Giliai krūtinėje man plakasi jau svetima širdis.
> Mane sutinka sienose šviesa skurdi,
> Kaip vieną žiemos vakarą užėjusį namuosin svetį
> Akis išplėtęs iš už motinos aš sutikau kadaise.
> Dabar užklydau čia, visus kelius pametęs,
> Ir noriu žiemos vakarui papasakoti apie tuštumą širdyje baisią,
> Jau paskutinį kartą šių namų užuovėjoje, svetimas.
>
> „Penktoji elegija", 118[10]

Arba:

> Aš niekad nemačiau Tavęs be riksmo ir be skundo,
> Kurs trykšta iš visų pasauly mirštančių daiktų —
> Tiktai ironiškai kovojančią dėl egzistencijos sekundės,

[10] Taip pat: „Nes aš nebeturiu nei motinos, nei tėvo, nei tėvynės, nei idėjos, / Nei vieno artimo, nei vieno tolimo žmogaus", „Pirmoji elegija", 110.

Kurią praslankiosi tarpe šimtą kartų prakeiktų,
Jieškodama sunkesnių formų savo kančiai,
O meilė gatvėm ir namam kasdien giliau įsišaknys
Ir prirakins gyvenime, kaip parblokštą herojų pančiai,
Kol ją sudegins amžinosios Laisvės ir Tiesos ugnis.

„Trečioji elegija", 113

Tačiau *Praradimo simfonijose* labai stiprūs nesusitaikymo motyvai, kurie vėlesnėje Niliūno kūryboje silpnės: t.y. protestuojama prieš egzilišką skausmą ir neviltį, šarvuojamasi tikėjimu ir viltimi.[11] Rodosi, kad kitose knygose šie motyvai pakeičiami gedėjimo gaidomis: vyrauja egziliškas mirties žodynas (egzilis kaipo bevaisė žemė, kaip civilizacijos užribis). Bet ir *Praradimo simfonijose*, ir vėliau egzilį eilėraščio subjektas neš kaip atsakomybę ar jam suteiktą garbę. Kaip Dante: „l'essilio che m'è dato, onor mi tegno".[12]

1993.01.26

II. Žvilgsniai: atsigręžiantis ir nusigręžiantis Inferno

tum quoque marmorea caput a cervice revulsum
gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
a miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat:
Euridicen toto referebant flumine ripae.

P. Vergilius Maro, *Georgica*

Alfonso Nykos-Niliūno eilėraščių rinkinys *Orfėjaus medis* perpildytas orfėjiško žvilgsnio: to, kuris nužudydamas atkuria ir sukurdamas nužudo. Tai erezijos žvilgsnis, klausiantis

[11] „Bet neilgai mus vėjas neš! Ir lapui purvinam Dievai pavydūs! / Išves iš miesto žiburių Naktis, atėjusi užpūsti mus. / Ir mes užgesime. Užgesime, kaip žiburiai išdidūs, / Ir milijonai grumsis su tamsa, praradę mus!", 123.

[12] Man užkrautą prievartinį egzilį aš nešu kaip šlovę", Glauco Cambon, *Op. cit.*, 16.

apie žinojimo ir praradimo, meilės ir tikėjimo galimybes bei ribas. Orfėjaus žvilgsnis sugeria niekad nesutiktos ir niekad nepažintos (tai tu, Euridike?) moters ilgesį: „Aš išėjau, sakydamas visiems: Ji mirė, / palikęs viską žemėje, jieškoti Jos. / Mane lydėjo platuma grasindamos audringos girios, / Prikaišiodamos, kad nesaugojau aš Jos gyvos. / Ir suradau Jos karstą, paslėptą audringam vakare, / Senoje knygoj, nušviestoj namų šviesa niauria." (eil. „Pasaka moteriai, kurios aš niekad nemačiau", 37)[13]

Tačiau ilgesingas žvilgsnis ne tik žudo tai, į ką žiūrima (pvz.: Euridikė): jis atveria žvelgiančiam ir besiilginčiam patį save. Dukart žudydamas (atsigręždamas naikinu), Orfėjas, apsigyvenęs mumyse, suvokia, kad visa — tik iliuzija, ir kad atsigręžti — vadinasi, regėti tik savo paties sapnus ir praeities atmintis: „Aš priėjau prie stiklo karsto, / Norėdamas paliesti Jos akis, / Bet paliečiau tik drėgną langą tolimam vaikystės vakare, / Sapnuodamas ant knygos su rudens simfonija niauria", eil. „Pasaka... ", 37). Atsigręžti reiškia nuskandinti savo žvilgsnyje pasaulį, kurio galbūt iš viso nėra buvę, bet kurio vis tiek gedima. Visa praradus, lieka tik gebėjimas dainuoti, daina, kurioje — nesantys, bet mūsų žvilgsnio geidžiami dalykai:[14]

> Neberadau tenai nei vakaro, nei jos,
> Nei gobelene raudonos medžioklės scenos,
> Tik veidrodį po gluosniu, ant vejos,
> Benamės rankos nuplėštą nuo sienos;
>
> Tik veidrodį, išsaugojusį vienumą ir jos
> Plaukų spindėjimą bežadį.
> Ir užkasiau aš jį, atplėšęs rankomis velėna nuo vejos,
> Ir ten, dainuodamas, pasodinau Orfėjaus medį.
>
> „Orfėjaus medis", 63

[13] Čia remiamasi Alfonso Nykos-Niliūno eilėraščių rinkiniu *Orfėjaus medis* (Čikaga: Išleido Vytautas Saulius, 1953). Cituojant žymimas puslapis prie teksto.

[14] Apie tai žr. Dorothy Zayatz Baker, *Mythic Masks in Self-Reflective Poetry: A Study of Pan and Orpheus* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1986).

Gedėjimas at(su)kuria. Gedint prarasto pasaulio giedama (dainuojama, grojama). Dainuoja ir kalba daiktai, kuriuos prisimenu (laukai, medis eilėraštyje „Daina", durys eil. „Durys"), žmonės ir gyviai (motina eil. „Motinos daina", sesuo eil. „Sesuo", katė eil. „Katė"[15]). Meilė tiems praeities daiktams — lyg skausminga tarnystė ar ekstaziškas išsivadavimas nuo savo „aš" (kuris buvo atverstas lyg knyga žiūrėjimo-žudymo aktu). Todėl niliūniškas Orfėjas — pats lyg prarastas pasaulis, lyg nuolat prarandantis save („Aš skubinau namo, tikėdamas pats į save sugrįžti." eil. „Išsivadavimo naktis", 55), Susigrąžinti save skubama, leidžiantis kelionėn: panašiai, kaip Orfėjas siekdamas savo tapatybės per Euridikę, eina į požemio karalystę[16] . Nes negalima negrįžti, neįmanoma neatsigręžti ir nepakeliamai sunku nekartoti to paties prikėlimo-sunaikinimo ritualo. Sunku nugalėti aistrą būti *viduje* (obsesiškai pasikartojantys *Orfėjaus medyje* durys, slenkstis, langas etc.), sunku numalšinti tą geidulį, nes geisti — tai būti *išorėje*, būti *už*. Orfėjiško religinio geidulio struktūra — nuolatinis ir begalinis troškulys *į*:

> Todėl aš ir nebegaliu ten neiti,
> Neskrist kaip paukštis platuma erdvės skaidrios.
> Aš negaliu nebūt tenai. Jie miršta. Ir man reikia eiti greitai
> Ir prisiglausti kaip lapui, nuplėštam audros.
>
> „Paskutinė kelionė", 20

Galbūt tik atsigręždamas supranti, kad niekad negali to padaryti iš tikrųjų, kad visas gyvenimas — iliuziorišką grąža. Ar pats grįžimas nėra *inferno*? Ar mūsų valioje jį kaip Orfėjui įveikti

[15] Rodos, kad *Orfėjaus medis* yra pripildytas dainavimo, dainos: tai itin dažnai pasikartojantys rinkinio žodžiai, pvz.: „Sapnuoja paukštis tylinčiam ant kranto ąžuole, / Ir teka jo daina, tyra kaip vynas, / Žvaigždynais spindinčia taką žole." eil. „Fragonard", 33.

[16] Žr. Robert Steiner, „The Double Death of Eurydice: A Discussion of owning and Mythology," *Sex and Death in Victorian Literature*, ed. by Regina Bareca (Bloomington: Indiana University Press, 1990), 211-226.

ir suvaldyti (kaip Orfėjui savo dainavimu lydėti mirusias sielas Eliziejaus laukuosna arba kaip Kristui atnešti kitiems išganymą)?

Bet grįžtančiojo peizažas — tarsi iš Boscho paveikslų: saulė, įšąlusi žaliame ašigalio lede, pilkas horizontas su aistringais medžiais, aptrupėjusia ranka šventasis, pasmerktieji su skaitmenimis ant veidų, išdžiūvus upė, vandeny — maurais aptekęs bažnyčios siluetas. *Inferno* — kaip gieda baltais marškinėliais aprengtų kurmių choras — yra gyventi ironiškose prisiminimų formose, ne pačiuose prisiminimuose ir ne pačiu gyvenimu: „Tavo pasaulyje gyvena tik ironiškos prisiminimų formos, — / Eumenidos, / Tavo pasaulis mirė, tavo Dievo nebėra." (eil. „Inferno", 101). Pragaras — gyventi dainoje apie tavo (Euridike?) plaukų švytėjimą, o ne pačiuose plaukuose („...Kur mano draugas, Hermes, Aušros Vartais akyse, dainuoja / *švitėjimą Tavo plaukų...*", 99).

Orfėjaus medyje Orfėjaus mitas ironiškai perkeičiamas: Orfėjas („aš" — nuolatinis kelias ir keliaujantis) kartais sutampa su Odisėju, kuris grįždamas žino, kad neturi, kur grįžti (galbūt kelionė į požemio karalystę tėra tik niekad nežinotos moters ieškojimas?). Nes rūsti dabarties materija įveikia praeities — prisiminimų iliuzijų ir namų, kurių nebėra — nerealumą (eil. „Odisėjas pas feakus", 112-113). Bandančius grįžti (grįžti prisiminimuose) sutinka motinos klausimas: „Tai neparnešei mums Dievo?" (eil. „Inferno", 102). Į juos kreipiamasi lyg į Kristų[17] ar argonautus, nešančius aukso kailį: ar jie išgelbės mus, savuose pragaruose besikankinančius? Klausiama lyg jie būtų keliavę su argonautais aukso kailio ar būtų pasaulio išganytojai, turintys gelbėti savuose pragaruose gyvenančius. Nors atsakoma: „Ne. Aš jo niekur neradau." (102), nenugalimas troškulys išvaduoti laukiančius išsivadavimo ir išganymo lieka. Kristiškas ir orfėjiškas įsipareigojimas, skambąs ironiškai, tebepulsuoja grįžimo kraujuje:

[17] Apie Orfėjaus ir Kristaus analogijas bei paraleles žr. Eleanor Irwin, „The Songs of Orpheus and the New Song of Christ," *Orpheus: The Metamorphoses of a Myth*, ed. by John Warden (Toronto: University of Toronto Press, 1982).

Aš dar norėčiau juos raminti (jūs vistiek juk prisikelsit),
Bet kirminas už durų pradeda dainuoti,
Ir aš, supratęs, kad nepažinimo džiaugsmas buvo jiems
/ didesnis ir už amžino buvimo viltį,
Ilgai degu keista iliuzija,
Kad miręs prisikelsiu miegančius smėlyje savo angelus
Ir tolimose laiko erdvėse pavysiu milžino sparnais
/ plasnojantį Bellini Angelą, pas Dievą nešantį jų kūnus,
Ir po sunkios kovos jiems sugrąžinsiu prarastąjį dangų,
Kurio tik geležinis raktas ir pėdų aidėjimas į žemę atrakins duris.

„Inferno", 103

Tačiau orfėjiškas žvilgsnis — ir erezija: prarandant Euridikę, galima atsiduoti kasdienybės traukai, prisirišti prie mįslingos žemės, imti bijoti amžinybės — to tobulo išsivadavimo („Kasdienybės poema"). „Argi nebūtų persunku už amžinybę atiduoti / Sumindžiotą ant kelio kurmį / Ir veidrodyje likusius auksinio ąžuolo lapus?" (eil. „Septintoji elegija", 93). Galima atsisakyti pažadėtosios žemės, pasirenkant savo tėviške Sodomą ir tapatinantis su jos nuodėmėmis bei kančiomis. Šitaip imamasi žudyti save (autodestrukcija): „Jis praveria duris ir, apsipylęs ašaromis, įveda į kambarį, / kur aslos viduryje guli sudaužytam veidrodyje mano / veido gabalai." (eil. „Inferno", 102). Šitaip „aš" nusibaudžiamas: „Sodoma, mano tėviške! Aš noriu / Į tavo žemę kristi kaip lietaus lašai. / Sodoma! Nukankinti vėjai kybo medžiuose šventorių, / Ir paskutinį Dievo žodį išneša iš miesto pranašai." (eil. „Sodoma", 111). Mes klaidžiojame Sodomos gatvėmis, kur mus pasitinka tik uždarytos durys ir pikti langai (eil. „Odisėjas pas feakus"), bet tai — mūsų, prometėjiškai nubaudusių save, miestas: tai erezijos miestas, pažymėtas ir saviarda, ir stoiška savitvarda. Atsisakoma visuotinio prisikėlimo vilties dėl asmeniško prisikėlimo „nevilties":

Išgirdęs Jo žingsnius, aš prisiriščiau prie namų kaip Odisėjas
Ir apsisprendęs nepažinti Dievo saugomos tiesos,
Nuliūdęs pasakyčiau jam, kad eisiu vienas,
Norėdamas ir mirt, ir prisikelt tik sau.

„Septintoji elegija", 93

Visuotinio prisikėlimo pažadas — netikras, nes noriu prisikelti žemišku prisikėlimu, kuris panėši į suplėšyto Orfėjaus dainą, tik mano prisikėlime vietoj dainuojančios Orfėjaus galvos — viską reginčios akys, jose — visa, ką matėme ir ko ne. Jose mes — tarsi namuose, peržengę tragišką savo likimą:

> Ir nuostabus bus mūsų žemiškas prisikėlimas:
> Mano dvasia, išsivadavusi iš pažinimo ir mirties griuvėsių,
> Instinkto vedama sustos pavasario vidudienį prieš saulę.
> Ant kalno, žolėje, gulės didžiulės akys,
> Ir vėjai žais ties mirusių vaikystėj angelų kapu.
> Galingos srovės iš dangaus ir žemės ims tekėti;
> Atplauks daugybė neberaudančių akių su dideliais peizažais
> Ir jų spindėjimo ošimas vėl nubudins šulinius ir langines atvers.
>
> „Septintoji elegija", 94

Bekūnės akys, kurios išduoda eretišką ilgesį (žiūrėti-žudyti, mylėti-prarasti „aš", atsigręžti-atrasti save) klaidžios po pasaulį, išpažindamos ir dainuodamos *inferno*.

1993.05.12

III. Utopija ir antiutopija: veidai

> Aš suprantu, pasakė Glaukonas: tu turi galvoje valstybę, kurią mes įkūrėme diskurso plotmėje; nes aš manau, kad ji niekur šioje žemėje neegzistuoja. Žinoma, aš atsakiau; bet galbūt tam tikras modelis gyvuoja danguje tam, kuris trokšta tą valstybę matyti ir, ją matydamas, įkurti ją savyje. Tačiau nesvarbu, ar ji egzistuoja kur nors ar tik kada egzistuos — ji yra vienintelė valstybė, kurios politikoje jis sutiktų dalyvauti.
>
> Platonas, *Respublika*

Utopija paprastai yra laikoma žmogaus pastanga įsivaizduoti, kas atsitiktų ar kas galėtų atsitikti, kai pirmapradis

troškimas įsikūnyti Aukso amžiaus mite susidurtų su realybe.[18] Utopijos kūrėjai stengiasi tarsi užšaldyti laiką, įliedami savo įsivaizduotą sapnų žemę *prieš*, *už* ir *virš* istorijos. Tačiau utopija daugiaveidė: šalia utopijų, kurios vadinamos „rekonstrukcijos" utopijomis (t.y. rimtos politinės teorijos, jos būdingos tik Vakarams), kuriamasi daugybė „pabėgimo" utopijų (į jas įeina pasaulio mitai, legendos apie Edeno sodus, Aukso amžius, Eliziejaus laukus etc.).[19] Alfonso Nykos-Niliūno *Balandžio vigilijoje*[20] bus bandoma apibrėžti kaip tik pastarąjį utopijos tipą, stebint, kaip joje utopija grumiasi su antiutopija.

Nors teigiama, kad utopija yra sekuliarinis terminas apibrėžti Prarastam rojui, Edenui, Aukso amžiui ar Arkadijai[21], utopistas yra religingas žmogus, tikintis, kad kada nors egzistavo pirminė tyra padėtis, kuri buvo suteršta. Jausmas, kad visa vyksta kaip tik prieš pat sutepties akimirką arba jau po jos labai stiprus *Balandžio vigilijoje*. Pvz.: eilėraščių ciklo „A l'Ombre des Jeunes Filles en Fleurs" mitinis (lyg Ievos ir Adomo) vyksmas vyksta tarytum nuopolio valandą. Nors visa be galo tyra (daug žodžių tyrumui ar tyram skambesiui išreikšti: skambančios kvintos ar oktavos, tyros smiltys, kristalai, veidrodžiai), ribos sekundė vis artėja: nes jau nebeįmanoma „nustelbt savy / Galingo Pažinimo medžio balso." (16) Pažinimas — tarsi veidrodis, į kurį bijoma pažvelgti, bet žvelgiama (šis veidrodžio motyvas pasikartoja daugybėje *Balandžio vigilijos* eilėraščių). Veidrodis lyg suvedžiotojas, žinantis daugiau už mus ir suteikiantis mums daugiau nei dievai gali patirti:

> Ir taip kovodamas su jais,
> Įsimylėjau veidrodį, įėjusį

[18] Robert C. Elliott, *The Shape of Utopia: Studies in a Literary Genre* (Chicago & London: The University of Chicago Press), 8.

[19] Doyne Dawson, *Cities of the Gods* (New York & Oxford: Oxford University Press), 3.

[20] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Balandžio vigilija* (Chicago: Išleido Vytautas Saulius, 1957). Cituojant puslapis rašomas prie teksto.

[21] Laurence Lerner, *The Uses of Nostalgia: Studies in Pastoral Poetry* (London: Chatto & Windus), 65.

Pirštų galais į mano kambarį parodyti
Tylos spindėjimo ir džiaugsmo linijos
Veide, nematomos dievams.

„Veidrodžio legenda", 46

Veidrodžio kaip suvedžiotojo, kaip suteikiančio pažinimo galią įvaizdis veda prie kito svarbaus utopijos bruožo, atsiskleidžiančio šiame eilėraščių rinkinyje: Niliūnui, o ir apskritai utopistams, bendra tai, kad jie, nors ir būdami religingi plačiausia prasme, išlaisvina žmogų nuo Dievo rankos, jį vedančios (nors Dievo egzistencija nekvestionuojama) ir suteikia žmogui dvasinę savivaldą. Prometėjiškai stodamas prieš pasaulį, atmesdamas belaikį Aukso amžių, žmogus renkasi skausmą ir istoriją, kurie savo ruožtu skatins jį sapnuoti naujas utopijas:

Nepažinimą
Dainavo amžinas gamtos dvelkimas:
Nepažinti — būti; nepažinti — egzistuoti;
Nepažinti — išgelbėti tikrovės formą
Ir niekuomet nepralaimėti. Bet mes
Nusigręžėme nuo Tavęs, išgirdę
Pirmąsias durų paraboles, ir neklausėm
Sienoje gyvenančios trandies sėslios
Ir amžinos tiesos ir pasirinkom
Pažinimo darganą ir liūtį.

„Pažinimo elegija", 79

Žmogus renkasi pažinimą, vadinasi, skausmą ir tremtį. Nes pažinimas gali būti tolygus egziliui. O pažinimas ir egzilis yra sykiu ir neištikimybė (Dievui, namams, motinai): „...Neištikimybė Tau / Yra realizavimosi šauksmas. Ištikimi / Palieka tiktai neišgirdę / Likimo žodžių, nesodinę / Svetimo Tau pažinimo medžio kūne; / Nepatyrę nei tiesos, nei maišto skonio... " („Pažinimo elegija", 79-80).

Pažinus vėl norisi tyro nepažinimo džiaugsmo, ištikimybės, kurios nekamuoja klausimas ir abejonė. Po nuopolio

Adomas ir Ieva ilgisi Rojaus. Tačiau tai nebūties žemė, tai utopija, kuri, įsigilinus į žodžio reikšmę, reiškia nuostabią vietą, kuri yra ne vieta (t.y. vieta, kurios nėra; eu-topija — „nuostabi vieta" ir „ou-topia" — „ne-vieta"[22]). Utopija *Balandžio vigilijoje* apibrėžtina ta padėtimi, kai tai, kas vyksta eilėraštyje, dar nebuvo įvykę, t.y. ežeras buvo nemiręs, juodalksnis nebuvo pradėjęs gesti, dar nebuvo mirus po lieptu žuvis, o rankos dar nebuvo užmiršusios durų, kaip eilėraštyje „Melancholija":

Paukščio riksmas aštrus mane vis šaukia
Grįžti tavo dainon. Nendrė siūbuoja
Žuvusio ežero skausmą;
Juodalksnis gęsta krante.

Mėnuo šaukia tave, miškais nuklydęs;
Rauda kiemo žliogė (bet nieks negirdi);
Kaltas veidrodis klykia
Tavo auksinės kaktos.

Pūvančio medžio kvape samanos auga.
Naktį gnomas rūstus atbėgęs šaukia:
Slėnio karčioj vienumoj
Mirė po lieptu žuvis.

Paukščio riksmas aštrus mane vis šaukia
Grįžti tavo aušron. Liūtys užmiršo
Laiko sienas ir langus,
Rankos užmiršo duris.

p. 23

Vieną iš „pabėgimo" utopijos versijų galima įžiūrėti eilėraštyje „Rytas": čia paukščio švilpimas teka vazos, pilnos pravirų akių, kraštais, čia sumyšta šviesios dainos apie žvaigždėtą dangų, egzotiški ir nebaigti sapnuoti pasauliai; čia spindulys šokinėja rokokiniu sietynu, ir „šiltas, kiaukuto rausvumo kūnas, / kaip sraigė išsitiesusi prie jūros, / [...] / Atmerkia sapno sudrumstas akis"; tylus kaštonas skleidžia žiedus, kiemo žvyrą

[22] Doyne Dawson, *Op. cit.*, 6.

mina apsnūdę kojos, o „Drėgnais laukais atzvimbia vėsios bitės" (18-19). Eilėraštis pilnas akių, žiūrėjimo, nubudimo. Vieną iš svarbiausių utopinio gyvenimo bruožų čia, o ir kai kuriuose kituose eilėraščiuose, galima sieti su matymu, žiūrėjimu, atsivėrimu, šviesa, ir atvirkščiai antiutopijai visada būtų būdingas apakimas, tamsa: utopija — sapnas akyse, mėlynom akim šešėlis, paukščių pilnos akys, „niekuomet nebūtų vienos mūsų akys", „blaškosi netilpdami aky beržai" etc. (eil. „Pavasario giesmė" 51), ir priešybė jai — „Tavo langas seniai apako su žydinčiais medžiais / Ir tiktai Niekas šiurpus žiūri klastingai pro jį. / Veidrodis, sekęs tave kovojant su Angelu, sienoj, / Krito ant aslos staiga ir mirė apakęs tamsoj."; „Sniegas netirpsta kieme — mirusio Dievo aky", upės akmuo — aklas ir kurčias etc. (eil. „Rauda", 32).

Nors ir būdamas gundytoju ir suvedžiotoju, veidrodis yra neišvengiamas utopinio pasaulio gyventojas („Ir vėl aš tau rašysiu — taip, kaip kadais — / Ant drėgno lango pirštais, ir prieblanda / Paslėps žymes takų ir žodžių, / Veidrodžiui glostant miegančius plaukus.", eil. „Vakaras", 9). Vadinasi, utopiją vadintum ir veidrodiškumu (Alisa veidrodžių karalystėje, nes apakus veidrodžiui mes liekame be gilumos, be anapusės erdvės, uždaryti šiapusinėje realybėje). O galbūt pats veidrodis yra utopija ar utopija yra veidrodis, nes jos (ar jo) išprievartauti, mes liekame antiutopijos glėbyje (veidrodis ir utopija kaip iliuzijos). Utopija yra ir veidiškumas[23]. Veido peizažas nuolat pasikartoja Balandžio vigilijoje (ar tavo veidas nėra mano utopija? ar tu nesi ta „ne-žeme" [aš niekad tavęs nemačiau], kuri man yra nuostabi žemė, nes ją sapnuoju, matau savo vaizduotėje?): „Tavo veide išaugo medis; / Šaknys išardė šventąją žemę." („Vakaras", 9); „Prie slenkščio miega nesuspėjęs amžinybėn kūnas, / Atėję pažiūrėtumėme jam į lūpų liniją — / Ir mūsų džiaugsmas taptų

[23] „Kiekvienas veidas įglaudžia savin nežinomą, nepatirtą peizažą; kiekvienas peizažas yra užpildytas mylimo ar išsvajoto veido, kuris bus ar jau yra buvęs." Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Capitalisme et Schizophrénie* (Paris: Les Editions de Minuit, 1972), 193.

begalinis." („Pavasario giesmė", 52). Veidrodiškumas ir veidiškumas susilieja motinos (tėvynės?), kuri gal yra pati didžiausia utopija, įvaizdyje:

Kodėl, jei Tu buvai tik veidrodis, atgręžtas
Į tamsą, nepajėgęs atspindėti
Nei Dievo, nei savęs, kodėl
Turėjai Tu sudužti? Kodėl,
Jei Tu buvai akis, spindėjusi
Mūsų daiktams ir saugojusi
Mūsų neparodytą Tau būtį,
Kodėl turėjai Tu apakti?

„Motinai", 34

Veidrodžiai dūžta, akys apanka — veidas tampa antiutopija. Sunaikinę gundytoją veidrodį — paslapties ir iliuzijos ženklą, — veidą paverčiame tuštuma ir nuoboduliu.[24] Žmogaus vaizduotė, kurianti utopinį rojų, geba „prisiminti" ir antiutopijos pragarą (kad ir Orwello „1984"). Utopinis vilties ir džiaugsmo miestas tampa antiutopijos siaubu: šiame mieste medžiai gimdo žvėris, žvėrys naikina medžius; religijos trūnija, iš chaoso randasi ciniški dievai:

Miestas —iliuzija! Miestas be namų! Miestas, kurio Princas —
Kūdikis, žiaurus ir kaprizingas; bet kartais —
Toks švelnus ir toks be galo tyras. Miestas — ilgesys,
Kurs žudo tavo ilgesį. Paminklas
Brutalaus gyvybės principo jėgai ir grožiui,
Išplėstoms akims ir rikšmui; paminklas
Žuvusiam pasauliui, kuris esam mes.

„New York", 69

Mes — žuvęs pasaulis, tačiau, paradoksalu, „vargas mums, tikėjusiems nemirtingumu, / Nes mes jau niekad nepajėgsime numir-

[24] „*Tas veidas, koks siaubas.* Žiūrint iš arti, jis yra iš esmės nežmogiškas, žiaurus gobtuvas." *Ibid.*, 210.

ti!" („Requiem Gelsominai", 40). Mes — lyg žuvęs pasaulis, kuris nebepajėgs žūti.

Kaipgi trumpai galima būtų susieti egzilį (ar egzilą) su utopija ir antiutopija? Galbūt egzilas esti lyg tuštumos fanatikas, užsiimantis meile (čia labiau tinka *make love with*) su utopija (nebuvimu, tuštuma, vieta, kurios nėra, „ne-vieta"), bet gyvenantis antiutopijos (realybės?) depresijoje.

1993.02.23

IV. Mergaitės daina Macbethui: „Bet kas yra kūnas?"

Eilėraštis — lyg kūnas, kuriame matosi eilėraščio subjekto kūno kontūrai. Abu kūnai susipynę kraujo ryšiais, nes yra regimi kaip kieno nors tapatybės, malonumo ir galios teritorija. Jie — vieta, kur išsiskleidžia galios ryšiai (arba ryšių galios), kur atsiveria ir užsiveria ribos seksualizacijos galimybėms, galų gale jie tik šaltinis neapibrėžtoms seksualinėms pozicijoms ir apraiškoms.[25] Dėl to visada kūnas yra klausimas ir beveik niekad — atsakymas:

> Takas buvo šaltas. Ėjom
> Nežinodami, jog tai tik sapnas,
> Nežinodami, kad einame abu, —
> Ir tu prispaudei savo šaltas lūpas,
> Išsunkdamas
> Jau paskutinį saulės lašą
> Iš mano nesuvokiamo tikrovėj kūno.
> (Bet kas yra kūnas?).
>
> „Mergaitės daina",[26]

Ir eilėraštis kaip kūnas, ir eilėraščio „aš" kūnas, ir skaitytojas kaip mylintis dalyvauja keistokame meilės trikam-

[25] Jeffrey Weeks, *Sexuality and Its Discontents: Meanings, Myths & Modern Sexualities* (London: Routledge & Kegan Paul, 1985), 177.

[26] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Vyno stebuklas* (Chicago: Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1974), 26. Toliau cituojant žymimas tik puslapis prie teksto.

pyje, kuriame visi trys tampa lakoniškomis saviraiškos istorijomis, išsviedžiančiomis ar sugeriančiomis galimybės ir susivaržymo, neišvengiamybės ir laisvės žaismą.

A. Nykos-Niliūno poezijos rinkinio *Vyno stebuklas* eilėraščių seksualinė alchemija nėra lengvai perskaitoma — nes čia egzistencija ir kūnas (tiek eilėraščio, tiek subjekto) ir sutampa („Nes kūnas yra būti", 26), ir nesutampa (kai kūną paliečia mylimojo ranka, jis tampa „suvokti", t.y. jis nustoja tos pirminės buvimo prasmės, todėl „Ir tu / Turėjai net sapne manęs neliesti...", 26). Tačiau būties ir kūno sutapimas žada (kai tavęs dar niekas nepalytėjo, ir kai skaitantis dar neišmylėjo [vs. neišprievartavo] eilėraščio), lytinės dviprasmybės vaizdyną (pvz.: androginijos žaismą etc.). *Vyno stebukle* moteris (dažniau mergaitė) ištirpsta žvelgiančio žvilgsnyje, tapdama juo (arba jis tampa ja). Eilėraščio subjektas užsideda mergaitės kaukę, šnabždėdamas *krevata murmurata*[27] jos vardu (eil. „Aštuntoji vienatvė", „Mergaitės daina"), šitaip panaikindamas seksualinio dualumo vaizdinius. Tačiau mergaitė — ne vien kaukė ar drabužis, kuriuo dabinasi kalbantis. Ji ir balsas, aidintis iš „šniokščiančio Mergaitės slėnio" (16) ir įsiliejantis į eilėraščio „aš" kraują. Būties pilnatis tame kraujuje, kuris teka androgino lūpomis. Buvimo pilnuma — androginas, esąs transcendencijos įvaizdžiu: peržengti ribas, kurios apriboja žmogaus egzistenciją puolusiame pasaulyje, pralaužti varžtus, kuriuos žemiškas buvimas primeta žmogaus dvasiniams siekiams.[28] Nuolatinio būties virsmo, jungties alchemija išskaitoma daugumoje A. Nykos-Niliūno eilėraščių: alcheminės saulės ir mėnulio vedybos *Vyno stebukle* vyksta eilėraščių spalvose bei garsyne. Pasikartojančios aukso (saulė, Aukso paukštis, Aukso žirgas, geltoni jurginai, gelsvas abažūro šilkas) ir sidabro (Mėnuo, veidrodis, sidabrinės liepos) spalvos poeto rankos judesio paverčiamos purpuru, tamsiai raudona kraujo spal-

[27] Graikų — lovos šnabždesiai (bed murmurings).

[28] June Singer, *Androgyny: Toward a New Theory of Sexuality* (Garden City, New York: Anchor Books, 1977), 113.

va. Panašiai ir tylos pauzės (greitai pasigirsiantys saulės uvertiūros taktai, eil., „Priešaušris") virsta staigiu ejakuliuojančiu klyksmu, kuris pereina į nuolatinę raudą:

Vidurnakčio tyloj staiga suklyko
Langai, ir rankos griebėsi akių:
Atsiminimų džiaugsmo juodas kraujas
Nudažė ašarą akies kampe.
Prie stalo susirinkę kraupūs tavo
Beprasmės rytdienos skausmai vėl ėmė
Raudoti, nykūs, nepaguodžiami,
Kaip *cante jondo*, kaip *chagrin d'amour*,
Kurio visam gyvenimui pakanka.

„Requiem R", 41

Pats eilėraštis panėši į klykiantį kūną: ir skaitančiam, prisidėjusiam prie meilės žaidimo, tenka tą klyksmą nuryti. Klyksmas yra ne tik vienas iš dažniausių poeto žodžių, tai ir būties esmė — kaitumas ir sykiu trupumas, nepastovumas. Nuolatinio virsmo, skylančio, klykiančio, eižėjančio (bet eižėti, kad susijungtum!) pasaulio akivaizdoje eilėraščio subjekto identitetas taip pat yra trapus ir itin kaitus. Lyg seksualinio suartėjimo su tuo pasauliu minutę, „aš" tapatybė skyla kartu su pačiu pasauliu („Aštrioj pavasario šviesoj / Upė kilo vis aukščiau. Kai mes nubėgom, / Medinės cerkvės varpas draskė / debesis. Smėly, ant dygstančios žolės, / Gulėjo mėlynais plaukais skenduolė: / Aš ją nešiojuosi dar ir dabar / Su mirusiais ir niekad nematytais miestais — / Verona, Taormina, Saragosa, Roma, / Su burlaiviais ir laikrodžiais vitrinoj, / Elisabeth von Österreich ant balto žirgo, / Ir juodas laiko sniegas krinta / Ant jos išdužusių akių." eil. „Prarastas rojus", 18). Gamta eilėšraščiuose tarsi kovoja seksualinę kovą, norėdama išvengti kraujuotos prievartos, kuri neišvengiama. Ta kova — perkeičianti jėga (joje jau nebėra aukos ir aukotojo): pasaulio drastiškumas įsilieja į subjekto kūną, virsdamas malonumu. Šitaip išgaunama aktyvumo (prievartos „vyriškumo": žodžiai ir įvaizdžiai — plėšyti, smeigti, klykti: „Nuo mūsų klyksmo ir žirgų žvengimo / Suaižėja dangaus kristalas; /

Baltais sparnais Pegasas krinta ant žolės. / Pomegranatai ir Pomonos krūtys / Apsipila krauju...", eil. „Barbarai", 61; „Tavo liemens Kolchidėje alyvos / Staiga pajuodo; plaukai ir naktys / Virto dulkėmis; glicinija sukniubo, / Mėnulio persmeigta širdim.", eil. „Skausmo gramatika", 14) ir pasyvumo (pasyvumo buti pervertam, buti suplėšytam, ištikšti, būti sugertam [„Geltoni jurginai / Sugėrė vienišas krūtis.", eil. „Prarastas rojus", 18] raudoti) pusiausvyra. Taigi seksas *Vyno stebukle* gali buti apibūdinamas ir karo įvaizdžiais (ypač tai ryšku eil. „Barbarai") — kaip nuolatinė kova dėl galios kontroliuoti savo likimą, kaip ataka, pralaimėjimas ar pergalė (kad pastarieji esti itin reliatyvūs taipogi žymu). Kovojant tirpsta ribos tarp lyčių, tarp mylimųjų bei tarp subjekto ir pasaulio: jos išsprogdinamos seksualinio malonumo logikos, kuri visiškai paaiškinama tik mirtimi: „Balandžio mėnesyje, naktį, / Nežiūrint saulės klyksmo, / Mes iškeliavome į šiaurę. / Keistas talismanas / Ant spindinčios mergaitės rankos / Nykiai liudijo, kad ilgesys / Bus mums ir tau sunkus. // Nyko spalvos, / Kaskart daugėjo paukščiai, / Ir vis dažniau dangus / Primindavo mums keliais / Žaidžiančios suknelės mėlynumą, / Jos nesišypsančius žodžius, / Jos skausmą pilkoje žuvėdrų / Plasnojimo tokatoje, ir mes / Supratom, kad ji mirė." (eil. „Lied", 34).

Antra vertus, rodos, kad tobulo androginiškumo imperija nėra amžina: troškimų ir aistrų kakofonijoje žmogus, besiilgintis artumo, sykiu jo negali pakelti („Draugystės matas — baisi artumo praraja, / šiurpus, beprasmis tolis. Taip. Sunku mums buvo / Vaidinti abejingoje vienatvės / Komedijoje..." (eil. „Requiem H", 40). Siekiant mylėti ir būti mylimam, kartu priešinamasi intymumui, nes galbūt tikima, kad būti patirtam, pažintam (išmylėtam) reiškia būti nugalėtam („...Kur grumiamės su pagieža, kaukėti, / Kovos už būvį nuožmumu / Ir gailimės, vėl į save parėję, / Kad negalėjom niekad atsiverti.", eil. „Requiem H", 40). Meilės ir artumo jausmas tada išnyksta ekshibicionistiniame *performance*, kuriame dalyvaujantys tėra žiūrovai. Arba veikiau — iš būnančių (ir būnančių androginiškame vienyje, visumoje) jie tampa tik suvokiančiais (t.y. eižėjančiais,

imančiais skaldyti), reginčiais, apimtais nepasotinamo vojeristinio troškulio. Dėl to, atrodo, tokie svarbūs ir tokie daugiaprasmiai *Vyno stebukle* — veidrodis, stiklas, langas, kurie yra peržengiami, kurie sugeria, kurie įtraukia. Veidrodyje atsiveria „Gilus melsvai raudono sapno slėnis — / Fantastiškas bekraščio džiaugsmo indas, / Ilgai stovėjęs aklinoj širdy." (eil. „Išsivadavimo naktis", 69). Veidrodis — nei seksualinis įvaizdis, kuriame du mylimieji įeina į vienas kitą (langai geria lūpas ir plaukus, į akis krinta sniegas etc.). Tačiau veidrodis — lyg „tylus vaikystės princas" — yra ir pats eilėraščio subjektas, įsitraukęs į savo aistrų, kurios nukreiptos tik į save, malonumą. Veidrodis, besimėgaująs susinaikinimo laisve: „Veidrodis — kaip nusišovęs Verteris, / Vieu beau du temps passé, / Mirusioj krikštasuolėj." (eil. „Mirusi siena", 21).

Vadinasi, veidrodį įmanu laikyti autoerotiniu įvaizdžiu. Ironiška ir paradoksalu, bet tada visa prasideda ir baigiasi amžinu artumo, kuris yra nepasiekiamas tolis, ritualu, atsivėrimu kitam, kuris iš tikrųjų esi tu pats. Veidrodis ir subjektas — lyg du amžini ekshibicionistai ar vojeristai, trokštantys susilieti. Tačiau tokia aistra — autoerotinė: tarpas tarp tikrovės (negalimybės susilieti, atsiverti) ir neiš(su)naudojamos aistros įgyvendinamas amžinoje masturbacijoje:

> Rytoj, ir vėl rytoj, ir vėl rytoj.
> Būtis — kaip niekad
> Negimęs kūdikis. Taip visą laiką laša
> Nematomas ir nenužudomas vienatvės
> Kraujas. Vis tas pats *inferno*: Tik keliauti
> Kasdien į kitą ratą, iš vienos
> Nakties į kitą ir maitintis
> Nežinojimu; klausyti
> Nepažįstamų dievų įstatymų, gyventi
> Vaiko rankom pastatytoje Ispanijos pily,
> Griūvančioj iš nuobodumo;
> Žudyti save patį, net nežinant,
> Kas tau įdavė į ranką durklą.

Taip beldžiasi, ir beldžiasi, ir beldžiasi
Rytojus. Kraujas, tirštas ir šlykštus,
Bliaukia tavo pirštais. Taip. Rytoj.
Dar vienas ratas logomachijos arenoj,
Dar viena gerai išmokto skausmo
Etimologijos minutė, kol paklaus:
Kas ten tas kruvinasis?
Ir atsakys kažkas, ne tu:
Tai aš, *my Lord!*

„Macbeth", 15

Viena iš galimų eilėraščio „Macbeth" interpretacijų — interpretuoti jį kaip vienos iš populiariausių Vakarų kultūros formų — masturbacijos — atspindį.[29] Subjekto hermetiškumas, panašiai kaip eilėraščio hermetizmas (troškimas mylėti, būti išmylėtam, perskaitytam, suvoktam, bet meilės negalimumas) pasotinamas masturbacine veikla, kurią reikia suvokti plačiąja prasme: pvz.: kaip rašymą, kaip pastovų savęs žudymą arba keliavimą *inferno* ratais su nuolatiniu „rytoj" burnoje. Eilėraščio „Macbeth" sintaksiniai, leksiniai pasikartojimai, vienatvės, uždarumo imperatyvai, nevaisingumo motyvas („Būtis — kaip niekad negimęs kūdikis"), nuolatinė kompulsija *(compulsion)* galėtų būti aiškinami ir taip:

> Kadangi masturbacija išvengia ir reprodukcijos naratyvo, ir (jei atliekama solo) net nesukuria jokio tarpasmeniško pėdsako, rodos, kad ji yra susijusi su amnezija, pasikartojimu ir pasikartojimu-kompulsija ir antiistorine ar istoriją laužančia didingumo retorika.[30]

Paradoksalu, bet besimasturbuojančio eilėraščio subjekto tapatybės neįmanoma tiksliai (t.y. dichotomiškai) apibrėžti:

[29] Kad ji populiariausia (ypač seksualine prasme), buvo paskelbta ne taip seniai. Statuso pakeitimas tam, ką buvo įprasta vadinti „nuošalumo yda" ar savęs prievartavimu, laikomas vienu iš didžiausių pokarinio Vakarų pasaulio pasiekimų. Jeffrey Weeks, *Op. cit.*, 23.

[30] Eve Kosofsky Sedgwick, „Jane Austen and the Masturbating Girl," *Critical Inquiry 17* (1991, Summer): 820.

masturbacija gali suteikti intensyvų visumos pojūtį, pojūtį, kad esi mylintis ir mylimasis.[31] Šiuo požiūriu ta veikla užsiimantis priartėja prie androgino. Besimasturbuojančio identitetas: besikankinantis ir kankinantis, sukruvinantis ir sukruvinamas, žudantis ir žudomas, t.y. netelpantis į binarinių priešybių schemą. Tokio subjekto kūnas esti skirtingų reikšmių lydiniu, skausmo ir malonumo santara, vieta, kur galėtų būti patiriama „būti" pilnatvė.[32] Deja, dažnai tos pilnumos, išsilaisvinimo lengvumo nepasiekiama („Kraujas, tirštas ir šlykštus, / Bliaukia tavo pirštais...") Bet kraujas, bliaukiantis pirštais (kraujas kaip laikas, tekantis iš prieglaudos akių [eil. „Requiem U"], ir laikas kaip kraujas, plėšantis mūsų gyslas) sykiu yra ir vienijantis pradas. Vampyriškoje kraujo erotikoje įmanomas androginiškos visumos pažadas (vampyriška eschotologinė diena „krauju aptekusiais dantim ir lūpom, / Su upėmis pratrūkusio lietaus / Chromatiniu šnarėjimu, su medžių / Trioškėjimu audroj, aštriais žaibų / Zigzagais, plakančia ledų kruša...", eil. „Rytas Nemeikščiuose", 74; arba kraujas, įsiliejęs į vyno vaizdinį, žadina prarasto rojaus atminimą: „Staiga vanduo užsidegė vynu, / Ir sutemos, išsišakniję milžiniškais medžiais, / Apraizgė kūnus; dantyse ir gomury / Nubudo prarastojo rojaus atminimas; rankos / Prisiminė krūties

[31] June Singer, *Op. cit.*, 303.

[32] Galbūt nepadoru iš eilėraščio erdvės žirglioti į bendrus kultūrinių reiškinių svarstymus, bet, anot Sedgwick, masturbatoriaus identitetas (koks buvęs XIX amžiuje) yra šiuolaikinio seksualinio identiteto proforma. *Op. cit.*, 826. Viena iš šiuolaikinio identiteto sampratų: „Savo kūnuose mes patiriame ne vieną, ne dvi lytis, bet lyčių daugybę. Mes nematome vyro, moters, bet žmogišką antropomorfinę būtybę (!)... Mūsų kūnai yra nuvarginti stereotipinių kultūrinių barjerų, visų psichologinių segregacijų... Mes esame vyras ir moteris, suaugę ir vaikai, lesbietės ir homoseksualistai, pisantys ir išpisti, pederastai ir išpederastinti. Mes neleidžiame redukuoti mūsų seksualinio turtingumo į atskirą lytį. Mūsų sapphizmas yra tik vienas mūsų seksualumo aspektas. Mes atsisakome apsiriboti tuo, ko visuomenė reikalauja iš mūsų, t.y., kad mes būtume arba hetero, arba lesbietė, arba homoseksualistas — visa reklamuojamų produktų skalė. Mūsų troškimai yra iracionalūs..." Judith Belladonna Barbara Penton, Libé, juillet 1978. Cit. iš Jean Baudrillard, *De la Séduction*, (Paris: Gallimard, 1988), 28.

stangrumą; lūpos / Pajuto vynuoges, ir kaip nuvytęs žiedas / Į dulkes krito amžinybės ilgesys.", eil. „Vyno stebuklas", 37).

V. Kraujo erotika: pažinti?[33]

1993.03.20

Erotinis malonumas pasklidęs po visą kūną, stengiasi susirasti vietas, kuriose galėtų susitelkti pats stipriausias malonumo išgyvenimas: erotinės fantazijos įbrėžiamos į eilėraščio odą lyg rykštės kirtis ar kumščio mėlynė. Žaizdos provokuoja žaizdas, nes kraujo troškulys nepasotinamas: „Perkąsta gerkle žiema / Laukia už durų. Kruvinos iltys, / Kruvinos pėdos sniege." (eil. „Eliptiškas peizažas", ŽT, 11). Gamtos žaizdos — tavo žaizdos: gamtos peizažas panėši į žmogaus kūną: ar tavo mylimoji nėra žiemos peizažas, kurio kraują geri? („Eliptiškas peizažas tavo / Rūbų klostėse — bežadžio / Skausmo signatūra.". eil. „Eliptiškas peizažas"); ar žiema nėra mylimoji, kurios skausmas stingdo?[34] Į šiuos klausimus tegali atsakyti tik kraujas, kurio simbolika neišsemiama.

Kraujas gali būti lyg sakramentas, aukojamas vaizduotės ir meilės, kurios yra neišvengiamai susijusios su kančia, galiai.[35] Kankinamasi savimi ir kitais. Tačiau kankinant dažnai trokštama tik vieno: pralaužti stingdančio peizažo sienas, pajusti intymumo dvelksmą ir bendrumo su kitu (ar su kitu savyje) gūsį, ragaujant bei dalijantis skausmą ir mokantis jį pakelti: „...Vasara jau vėl / Pasuko Mėlynbarzdžio durų raktą: / Uždraustam kambary — /

[33] Čia naudojamasi dviem Alfonso Nykos-Niliūno rinkiniais *Balandžio vigilija* ir *Žiemos teologija* (Chicago: Išleido Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas, 1985). Toliau žymima BV, ŽT ir puslapis.

[34] Šiame eilėraštyje, rodos, vyksta simbolinis aukojimo, atsidavimo ritualas: tai galima būtų išskaityti ir iš plaukų įvaizdžio; plaukai kaip genitalinis simbolis, kirpti, skusti — simbolinė kastracija; kirpti plaukus — ir ruoštis moterystei, ir sykiu „pažeisti" moters garbę, nors čia plaukai dar ir „negyvi". („...Diena / Spindinčiom žirklėm kerpa / Negyvus tavo plaukus.", 11).

[35] Robert M. Polhemus, *Erotic Faith* (Chicago & London: The University of Chicago Press, 1990), 89.

Kraujo klane aguonų ir vėdrynų galvos. / L'été sera fini! L'été sera fini! (eil. „Vasaros pabaiga", ŽT, 74). Intymumo tik gūsis — o kraujas žada ne tik gyvybę ir derlingumą, bet ir mirtį:

Po to pakėlęs nukirstąją ranką
Prie lūpų (minioms atrodė, kad jis bando
Dar kartą atsigerti kraujo), ir tai buvęs
Paskutinis jų buvusio valdovo gestas.

Taip mirė kraujo pėdsakus istorijoj palikęs
Imperatorius Andronikos Komnenos I, [...]

„Bizantijos imperatoriaus Andronikos
Komnenos I mirtis", ŽT, 85

Kraują geriančiam — kraujas (mirtis)? Ar pats kraujas nėra mirtis, kuri viską žino? Sykiu kraujui nelemta kažko žinoti, nes kitaip jis mus išduotų, nuolat kankindamas, primindamas tai, kas turi būti užmiršta:

Aš tau padovanosiu
Niekad niekados
Nesibaigiantį liūdesį
Ir ilgiausią pasaulyje kelią,
Kad tavo kraujas
Niekad niekados
Nesužinotų, kas yra namai
Ir nusižudėlės langinės
Klyksmas naktį:
Niekad niekados.

„Cante jondo", ŽT, 56

Mūsų valioje neleisti kraujui sužinoti apie namų ilgesį ir grįžimo džiaugsmą (o gal siaubą?).

Bet kraujas daug ką pats atspėja. Įspėdamas. Jam vis sunkiau ir sunkiau tapti duona ir vynu, malšinančiais žmogišką amžinybės troškulį („Žinojau, jog kraujas niekad nepavirs / Duona ir vynu..." eil. „Sukniubusi diena", ŽT, 44), todėl jis veikiau — pavojaus ženklas, lyg tai, kas tepa ir teršia („...Raudona /

Graikijos smiltis ir uolos nenorėjo / Mūsų kraujo ir gynėsi ilgiau už mus...", eil. „Termopilų kareivis rauda po Letos topoliais:", ŽT, 88) arba: „Plėšraus / Paukščio galva ir kruvinais nagais / Angelas stovi galvugaly, atsinešęs / Trojoj vasaros nakties žiogelių/ Nukaltą žiedą jungtuvėms su mirtim.", eil. „Hektoro šermenys 1938", ŽT, 20). Kraujo nebesugeria žemė, persisotinusi mirtimi. Tai lyg mitinis menstruacijų kraujas, kurį čiulpia mėnuo.[36] Tai žudantis kraujas.[37]

Tačiau *Žiemos teologijoje* ir *Balandžio vigilijoje* dažnesnė kraujo kaip gaivalingos, nesuvaldomos gyvybės įvaizdžio, kuris išreiškia ir džiaugsmą, ir kančią, prasmė („Aukštaitija — mergaitė / Kruvinais nuo vyšnių / Dantimis ir lūpom"; „Aukštaitija — tavo, mano ir mūsų Motina žemėtais keliais, kruvinais / Atsiminimais ir blakstienom...", eil. „Aukštaitija", ŽT, 127). Nors mirties šešėlis ir čia neišvengiamas („Aukštaitija — gysločio lapais / Nušluostytas žudiko kirvis, kraujo / Puta pasruvęs tvenkinys miestelio širdyje...", 127).

Kraujas kalba: kalbama daiktais, kurie išduoda, kad šis pasaulis grįstas žiaurumu ir mirtimi. Kraujas — lyg balsas: kraujo erotikoje labai svarbus yra kalbėjimas (jis taip pat labai erotiškas). Remiantis Niliūno eilėraščiais, galima nubrėžti orališkumo schemą, kurioje kraujas ir kalbėjimas (balsas, rauda, klyksmas) susiję: kraujas-burna-lūpos-balsas-krūtys. Eilėraščiuose juntamas nuolatinis oralumo poreikis, kai kur net oralinis sadizmas: „Ir mano motina gulėjo susižeidusi į riksmo ašmenis, / Apleista, beprasmiškoj vienatvėj: viskas buvo siena. / / Šauksmas tapo per aštrus — ir jinai pakilo eiti." (eil. „Balandžio vigilija", BV, 27);

[36] Žr. Janice Delaney, *The Curse: A Cultural History of Menstruation* (New York: Dutton, 1976), *Blood Magic: The Anthropology of Menstruation*, ed., with an introduction by Thomas Buckley & Alma Gottlieb (Berkeley: University of California Press, 1988) ir Sophie Laws, *Issues of Blood: The Politics of Menstruation* (Hampshire: Macmillan, 1990).

[37] Pasak Talmudo, jei menstruuojanti moteris praeina tarp dviejų vyrų, vienas iš jų staigiai mirs; rusų vien menstruuojančios moters šešėlis buvo laikomas mirtį keliančiu. Raymond T. McNally, *Dracula Was a Woman* (New York, 1983), 111.

arba: „Tylus kaip peilis sniegas / Krisdavo ant jos sustingusių krūtų, / Ant rašaluotų mano rankų, / Ir skęstantis jos balsas / (Kurį aš ir dabar tebesapnuoju) / Giliai sužeisdavo / Mane ir įsmeigtas į dangų / Rūsčias Teisingojo akis." (eil. „Žiema vakystėje", ŽT, 105). Balsas, rauda, klyksmas, garso aštruma žeidžia iki kraujo: „Aštrus ir smingantis žiogų čirškimas / Subraižo iki kraujo gelsvą / Mėnulio pergamentą." (eil. „Insomnium", ŽT, 33). Antra vertus, balsas[38] ne tik žeidžia, bet ir yra sugeriamas lyg kraujas: burna ir lūpos čia tampa įvaizdžiais, žyminčiais ne tik išorinę oralinę zoną, bet ir gelmę.[39] Mano *burna* ištroškusi tavo *balso*, kaip *kraujo* ištroškę geležis ir varis (eil. „Termopilų kareivis", ŽT, 88). Vešlios varnalėšos savo lapais *geria* „paskutinį vidudienį Edene" (eil. „Grįžimai", ŽT, 81), „Mirusieji [...] godžiai geria / Juodą pavasario dangų." (eil. „Paskutinė žiemos diena", ŽT, 129), o ant uolos — „Kraujo dėmės / Iš tavo sužeistos akmens briauna dainos" (eil. „Laiškas", BV, 63). Oralinis troškulys, spindintis (ir skambantis!) lūpose ir burnoje („O Tavo lūpos skamba kaip raudonos karklų šakos", eil. „Himnas Mistiškajai Rožei", BV, 58), pasotinamas *krūtimi*, nes burna (lūpos) ir krūtis ilgisi viena kitos: „Kraujo dėmės ant žemėto / slenksčio; sniegas ant blakstienų; langas be veidų. Pa- / mišę durys tyliai dainuoja prie sienos gulėjusios mer- / gaitės plaukus ir krūtis." (eil. „Žiemos peizažas", BV, 45); arba: „Porcelianinis Celadonas paskutinį kartą / Palietė apalpusios Astrėjos / Lūpas ir krūtis. L'été sera fini!" (eil. „Vasaros pabaiga", ŽT, 74); taip pat: „Ir išlieka tiktai balsas: lūpos lietuje, / Žmogėdra medis ir Edipo klyksmas / Rankai, kurios negalima atplėšti nuo moters krūtų." (eil. „Kūnas ir balsas", BV, 60). Tas troškulys — nei vampyriškas pažinimo skausmas, išėjimas iš idiliškos nežinojimo karalystės („Ir tavo krūtys nebėra / Pavėsingas šulinys, kur užsikniaubęs / Vakaras gerdavo šiltą, / Žvaigždynais

[38] „(...Balsas, kuris myli ir patvirtina, kuris puola ir plūsta, kuris pats skundžiasi esąs sužeistas arba kuris pasišalina ir tyli.)" Gilles Deleuze, „Vingt-septième série de l'oralité," *Gilles Deleuze, Logique du Sens* (Paris: Les Editions de Minuit, 1969), 225.

[39] Gilles Deleuze, „Trente-et-unième série de la pensée," *Op. cit.*, 259.

tekantį pieną.", eil. „Keturi balandžiai", ŽT, 16). Tai kelionė į gelmę, noras ją pažinti.[40] Savo burna geriu šitą pažinimą, šitą skausmą, jį tiesiog gomuriu jusdamas — šitaip orališkumas susilieja su žinojimu: erotinis pažinimo malonumas ištirpsta ne tik mano kraujuje, bet ir mano burnoje bei mano balse. Nes „Neištikimybė Tau / Yra realizavimosi šauksmas. Ištikimi / Palieka tiktai neišgirdę / Likimo žodžių, nesodinę / Svetimo Tau pažinimo medžio kūne; / Nepatyrę nei tiesos, nei maišto skonio;" (eil. „Pažinimo elegija", BV, 79)[41]. Neišdrįsę gerti (gerti pasotinančio mylimojo (-osios) kraujo, išgirsti, būti sužeisti garso ir balso), lieka nepažinę buvimo prasmės: tai tie, kurie visuomet būna tik savyje, nepajėgę žinoti tai, kas yra *kita (otherness).*[42] Tai yra tie, kurie neišdrįso išeiti (emigruoti iš savęs ir į save): šitaip, manding, egzilis įjungiamas į erotinę kraujo-burnos-lūpų-krūtų-balso-pažinimo grandinę:

> Aš nežinau, ar vėl tu nebijosi mano balso
> Aštraus skambėjimo. Nuodingas
> Nebegrįžimo siaubas jau įsisunkė į mano gomurį ir
> trykšta
> Iš kiekvieno žodžio...
> eil. „Laiškas", BV, 62

1993.04.27

---

[40] „Orališkumas, burna ir krūtis yra iš pat pradžių bedugnės gelmės." Gilles Deleuze, *Op. cit.*, 218. Apie krūtišką seksualumą: Ruth Perry, „Colonizing the Breast: Sexuality and Maternity in Eighteenth-Century England", *Eighteenth Century Life: Studies in the Eighteenth Century*, 16, 1 (1992): 185-213.

[41] Pažinimo-burnos-kraujo-gėrimo ciklas atpažįstamas ir eilėraštyje „Mokytojas": „Kada jie, grįždami iš šventės, naktį, / Dainuodami ir šokdami / Su fakelais ir fleitomis, girtų bakhančių / Vynu sukruvintomis lūpomis // Nebesustojo gerti / Prie mano šulinio, aš jau žinojau, / Kad mūsų laikas baigės, / Kad nebesu jų ilgesys ir maistas, / Kad jie jau rado / Savo ilgesį ir skausmą, // Kad jie pajėgs gyventi / Vieni ir būti savimi, aš dar prieš rytą / Apleidau kaimą naujo grobio / Tykoti kitur ir pralaimėti." (ŽT, 79).

[42] Tačiau nedrįsę gerti, sykiu yra palaiminti, nes jie nejunta išnykimo siaubo, nes „Nusigręžk į tamsą ir paaukok / Akis ir gerk teberaudodama / Kartų išnykimo vandenį." (eil. „Motinai", BV, 36).

VI. Gedėti: dilgės šiurenimo ir builio laidotuvių eisena

Mano raudantis balsas yra mano atieits.
Ovidius, *De Tristitia*, IV, 24

Prakaitu dvokianti mirtis geria mus, kurie kaip upė. Mirtis uždaro „netekusias prasmės duris". „Atsiskyrimo skausmas / Didesnis / Už laiką ir už erdvę: / Mirtis" (eil. „Būties legenda")[43] Bet „Aš vis tebeieškau tavo / Mirusiam lange apleisto siluеto, / Tavo lūpų lietuje ir tavo balso / Vaikystės šulinio vienatvėj; tavo pėdų / Juodabrasčių smiltyse, / Kur aklas slėnio aidas rauda / Juodalksnio viršūnėje, prie tako, / Vėjo pašarvotos pilnaties." (eil. „Kovas", VS, 35). Mirštama, pasidavus „nejudamai erdvės ir laiko logikai, kurios / Vienatvėje neginčijama viešpatauja / Kasdieniškai pilka ir proletariška mirtis." (eil. „Bizantijos imperatoriaus Andronikos Komnenos I mirtis", ŽT, 85).

Šitaip brėžiama skausmo ir praradimo geometrija, kataloguojama tremties patirtis, piešiamas niekio, dūlėjimo ir išnykimo *nature morte*. Rauda, gedėjimas, mirtis yra tapę Alfonso Nykos-Niliūno vėlyvųjų knygų dominantėmis. Gedulo iškalbėjimą čia galima būtų metaforiškai lyginti su Macbeth ketvirtojo veiksmo galu, kai Macduff sužinojęs, kad jo žmona ir vaikai nužudyti, negali rasti žodžių, jokios reikšmingos kalbos savo gedėjimui išreikšti; iš jo atimtas nusiraminimas, kurį kalba gali suteikti. Tiktai Malcolmo priminimas, kad reikia kalbėti, ištraukia Macduffą iš to paraližuojančio sumišimo ir prišaukia atgal pasaulin. Panašiai ir Niliūno poezijoje nuo mirties tuštumos, jos paraližuojančio žvilgsnio gelbstimasi kalba, kuri yra tapusi „gimtąja šalimi". Egzilyje, kur visi daiktai svetimi („Languose — / Svetimos užuolaidos ir rankos. / Svetima naktis.", eil. „Mirtis staiga uždarė", ŽT, 97) arba kuris primena bedaiktę tuštumą, svarbiausia yra žodis. „...nes žodis / Yra daugiau, nei kūnas, nes nėra / Daiktų, yra tik žodžiai: / Tik žodžiai — Dievas

[43] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Žiemos teologija*, 65. Čia naudojamasi dviem rinkiniais — *Žiemos teologija* ir *Vyno stebuklu*. Toliau žymima ŽT, VS ir puslapis prie teksto.

ir žmogus" (eil. „Ars poetica", VS, 54). Kalba tveria tvarką iš netvarkos, kurią sukelia liūdesys ir širdgėla. Galima teigti, kad išgyvenamos ir išreiškiamos mirties ir praradimo akivaizdoje širdgėla, liūdesys, geidulys ir kalba sutampa („Mirti gimimu, / Gimti ir gyventi / Mirtim, nežinant savo / Ir Dievo vardo, / Nes žodis / Yra daugiau, / Negu būtis." (eil. „Gnoseologija", ŽT, 93). Tai skausmo paženklintam pažadėtoji gedulo imperija — gedulo kalba.

Kalbant apie gedėjimą Alfonso Nykos-Niliūno poezijoje, kalbėtina ir apie kūno-žodžio, daikto-kalbos, gyvenimo-mąstymo, suvokimo, žinojimo priešybes. Gedulas ir skausmas nepažįstami vien tik kūno, daikto, gyvenimo erdvėje, kurios dar nėra pažeidęs suvokimas ir pažinimas. Gyventi eilėraščio subjektui reiškia „ištikimybę gamtai / Ir prieblandai, ir tylai" (eil. „Vyno stebuklas", VS, 36), „vėl savo būtį grįsti duonos, / Vandens, saulėleidžio ir peilio / Estetika ir teologija" (eil. „Tristan da Cunha", VS, 55). Kūnas yra gyventi. Gyventi — vadinasi, priešintis žinojimui, peršančiam skausmą. Nes „Dar tebelaukiančiai šokėjai, / Nežinančiai ir nenorėjusiai žinoti, bet gyventi, / Prisiminė lankstus liemuo, / Šilta kaip žemė drobė ir ugnies / Įkaitinta keista daina." (eil. „Vyno stebuklas", VS, 36). Gyventi ten, „Kur raumenys ir sąnariai dar neužmiršo / Savo paskirties; sugrįžti ir gyventi ten — / Be praeities, be rytdienos..." (eil. „Tristan da Cunha", VS, 55). Tik tada, kai kūnas virsta žodžiu, beprasmis džiaugsmas nuolatiniu (bet prasmingu) skausmu, atveriamas plotas gedėjimo teologijai[44]:

> Bet dabar, kai sniegas
> Krinta ant mirusių rausvų blakstienų
> Ir gelsvo rankų pergamento,
> Nebežinodama, ar skausmas yra žodis,

[44] Apie gedėjimą žr. Celeste Marguerite Schenck, *Mourning and Panegyric: The Poetics of Pastoral Ceremony* (University Park & London: The Pennsylvania State University Press, 1988) ir Ellen Zetzel Lambert, *Placing Sorrow: A Study of the Pastoral Elegy Convention from Theocritus to Milton* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1976).

Ar žodis yra skausmas,
Ar kūnas yra žodis,
Ar žodis yra kūnas, tu eini
Be tikslo užsnigta gatve,
Ir tavo mintys pasilenkę
Ieško kelio į namus.

„Žiemos melancholija", ŽT, 46

Ir nėra kitos išeities, tik grįžti „į savo leisgyvį pasaulį, / Kur, žodžių nužudyti, guli / Daiktai ir aklas rytas / Tebekovoja su būties / Fonetika ir morfologija." (eil. „Veidas", ŽT, 87). Raudantis balsas (fonetika) pasidaro vienintele dabartimi ir ateitimi. Balsas, skirtingai nei būtis, tobulai susikoncentruoja ties mirtimi, ir nuolatinis praradimas, nuolatinė egzilio tuštuma virsta balso pilnatve. Paradoksalu, bet egzilinė tuštuma, svetimas pasaulis ir balso pilnatis dialektiškai santykiauja. Būtis trupa (būties erozija!), iš žmogaus atimami daiktai, jis atskiriamas nuo tų, kurie jį galbūt kadaise mylėjo, bet raudantis balsas kompensuoja praradimą. Jame vyksta nuolatinė barokinio gedėjimo ceremonija, kuria atsakoma į visagalinčią mirtį. Ši ceremonija Nykos-Niliūno poezijoje apvilkta karališka elegancija. Balso gestai ir judesiai nuolat apie tai primena (gedulą tebenešiojančios žuvys juodame neapykantos ežere (eil. „Žiemos teismas", VS, 56), amžinas laidojimo ritualas vaikystės miestelio kapinėse: „Prie vakarinės sienos / Dar tebelaidojo tą pačią / Elnės akimis merginą." (eil. „Utenoje", ŽT, 47). Vis daugiau ir daugiau žodžių pasakoma tuštumai užpildyti (nors eilėraštis vis trumpėja ir jo žodinis kūnas mažėja), vis daugiau ženklų kuriamasi, siekiant pažymėti tai, kas amžiams prarasta. Žodžiai (morfologija) pakeičia prarastus nylėtus daiktus, balsas — amžinai prarastą nesuteptą „gyventi". Giedama praradimo pilnatvė. Sykiu praradimas yra taip paženklinęs žmogų, kad savo patirtimi jis gali būti lygintinas su puolusiu angelu ar šėtonu. Kaip yra rašęs Miltono laikų žurnalistas Thomas Nashe, „Šėtonas ir aš esame desperatiški, jis dėl noro būti sugrąžintas į dangų, aš — dėl geidulio grįžti

namo".[45] Bet nei viena, nei antra neįmanoma: lakštingala jau šaukia ne Jurgiuką, bet „Viešpatie, o kur aš pasislėpsiu, / O kur aš pasislėpsiu nuo rūstybės Tavo?" (eil. „Requiem H", VS, 39), mumyse auga „permatomas tavo kapas", „Coppelius ir Spalanzani / Laidoja Žmogų mėnulyje." (eil. „Mėnesiena", VS, 65), „Prie violetinio saulėleidžio altoriaus / Suklaupę žiurkės meldžiasi šiurpioj tyloj." (eil. „Requiem U", VS, 46), ir kankinio ranka

> Tebematuoja bokšto laikrodyje laiką.
> Gregorianiški choralai.
> Ryto katedros berniukų (paukščių) choras.
> *Adam ubehema tošia Adonai* —
> Čeža neapykantos žolė.
> *Adonai! Adonai!* Jis gimė
> Ir niekad nebeprisikels.
>
> „Requiem U", VS, 48

Prisikėlimo-neprisikėlimo vizija vainikuoja niliūnišką gedinčio balso ceremoniją. Prisikėlimas, kuris panėši į neprisikėlimą, — gedėjimo teologijos epilogas. Laikas lyg karstas: mes ir nešami jame, ir patys stebime, kaip mus neša. Mes — visad toje procesijoje, visad *tarp*, neįgiję nei Rojaus, nei Pragaro: „Juodas kaip anglis / paukštis tupėjo saulėje, / Laikydamas snape / Mūsų prarasto ir niekad neįgyto / Rojaus gelsvai vėlyvą / Rugsėjo rožę: Tau" (eil. „Spoleto", ŽT, 120.) Visas pasaulis gedi. Ir „Aš amžinai einu / Dilgės šiurenimo ir builio / Laidotuvių eisenoje ..." (eil. „Exil", VS, 13). Einama „prisikelti":

> Teismo diena. Pro dvaro
> Vartus aš ateinu į Uteną. Už upės,
> Įkalniui, mane pasiveja bažnyčios
> Frontono Mykolas Archangelas
> Kareiviškai bintuotom kojom,

[45] „The Unfortunate Traveller," in *The Works of Thomas Nashe*, ed. R.B. Mckerson, rpt. with corrections by F.P. Wilson (Oxford, 1966), II, 303.

Petras, Juozapas, įdubusia kakta Kovynės
Kaziukas ir pamišėlė Uršulė
Su kultuvu ant perkreipto peties.

Prisikėlimo aikštėje visi jau susirinkę,
Tik kai kurių iš mūsų dar nėra.
Archangelas galingai pūsteri trimitą;
Bet nieks nesikelia. Aš jam sakau:
Tegu sau miega. Nes kodėl
Po tiekos negandų ir vargo metų
Dabar turėtų keltis?

Minia staiga nuščiūva, nes kažkas,
Įlipęs į tribūną, aido
Rūsčiai kartojamu balsu prabyla:
„Teisėjas neateis. Teisėjas,
Kurio jūs laukiat, niekad neateis,
Nes jo nėra: Teisėjas esat jūs."

„Prisikėlimo vizija", ŽT, 128

1993.02.09

P.S. Mano nuolankiausia padėka — seminaro „Immigrant Experience" Illinois universitete Chicagoje dalyviams, ypač jo vadovei profesorei Violetai Kelertienei, už dėmesį, pastabas ir pasiūlymus.

LE SPLEEN DE PARIS*

CHARLES BAUDELAIRE

V. Dvigubas kambarys

Kambarys, panašus į svajonę, tikras *dvasios* kambarys, kurio sustingęs oras lengvai nusidažęs rausvais ir melsvais atspalviais.

Siela jame maudosi tingulio vonioje, iškvepintoje gailesiu ir geismu. Tai kažkas prieblandiška, melsva ir rausva; gašli svajonė užtėmio metu.

Baldai jame ištįsusių formų, suglebę, ir atrodo tarytum sapnuotų; lyg jie būtų apdovanoti miegeivišku gyvenimu, — kaip metalai ir augmenija. Audeklai kalba nebyle kalba, — kaip gėlės, kaip dangus, kaip besileidžiančios saulės.

Jokių meninių baisenybių sienose.

Lyginant su tyra svajone, su neanalizuotu įspūdžiu, griežtai apibrėžtas, pozityvus menas yra piktžodžiavimas prieš Dievą. Viskas čia dvelkia pakankama darnos šviesa ir žavinčia jos tamsybe.

Vos vos juntamas puikus rinktinis kvapas, sumišęs su lengva drėgme, plūduriuoja ore, kur snūduriuojančią dvasią sūpauja šiltnamio pojūčiai.

---

* Tęsinys iš Metmenų Nr. 61, kur buvo nepilna eilės tvarka paskelbta 13 atskirų fragmentų (I - IV, VIII, XVII - XVIII, XXIII, XXXIII - XXXIV, XXXVIII, XLI, XLVIII). Tęsiant spausdinimą pilna eilės tvarka, jau paskelbtieji fragmentai nebekartojami.

Muslino lietus gausiai krinta prieš langus ir prieš lovą, liejasi sniego krioklais. Lovoje guli Stabas, mano svajonių valdovė. Bet kodėl ji čia? Kas ją čia atvedė? Kokia jėga pasodino ją šiame džiaugsmų ir svajonių soste? Bet argi tai svarbu? Štai ji čia, ir aš ją atpažįstu!

Štai tos akys, kurių liepsna perveria prieblandą; tos subtilios ir baisios *žvalguonės*, kurias aš atpažįstu iš gąsdinančios jų piktybės. Jos vilioja, jos pavergia, jos ryja neatsargų žvilgsnį. Aš dažnai studijavau jas, tas juodas žvaigždes, keliančias nuostabą ir smalsumą. Kokio gerojo demono dėka aš gyvenu apsuptas tylos paslapties, kvepalų ir ramybės? O palaima! Tai, ką mes bendrai vadiname gyvenimu, net pačioje laimingiausioje jo plėtimosi stadijoje, neturi nieko bendra su tuo aukščiausiuoju gyvenimu, kurį aš dabar pažįstu, kuriuo gardžiuojuosi minutė į minutę, sekundė į sekundę.

Ne! Nebėra minučių, nebėra sekundžių! Laikas išnyko; įsiviešpatavo Amžinybė, džiaugsmo amžinybė!

Bet pasigirdo stiprus, šiurpulingas smūgis į duris, ir aš, kaip savo pragariškuose sapnuose, pasijutau, lyg būčiau gavęs kauptuvu į pilvą.

Ir tada įėjo Šmėkla. Tai antstolis, ateinąs įstatymų vardu manęs kankinti; gėdinga sugulovė, atėjusi išrėkti savo skurdą ir kasdienio gyvenimo smulkmenomis prisidėti prie manojo skausmo; arba laikraščio redaktoriaus vaikėzas, atsiųstas išreikalauti rankraščio tęsinį.

Paradiziškas kambarys, stabas, mano sapnų valdovė *Silfidė*, kaip sakydavo didysis René, visa ta magija, — išnyko kartu su grubiu Šmėklos smūgiu į duris.

Siaubas! Dabar aš atsimenu! Taip, atsimenu! Ši nešvari landynė, šis amžinojo nuobodulio būstas, yra mano. Štai čia dulkėti ir apdaužyti baldai; apspjaudytas židinys be ugnies ir be žarijų; liūdni langai su lietaus išraustomis vagutėmis dulkėse; subraukyti arba nebaigti rankraščiai; kalendoriai su pieštuku pažymėtomis negandą lemiančiomis datomis.

O tuos kito pasaulio kvapus, kuriais aš su ištobulintu jautrumu svaiginausi, pakeitė dvokiančio tabako tvaikas, sumišęs

su kažkokiais vemti verčiančiais pelėsiais. Dabar čia kvėpuojama apgižusiu beviltiškumu.

Šiame ankštame pasaulyje, kur tiek daug kas kelia šleikštulį, vienas vienintelis daiktas man šypsosi: tai opiumo bonkutė, sena ir gąsdinanti draugė; kaip visos draugės, deja! dosni glamonėjimais ir išdavystėmis.

O! Taip! Laikas vėl pasirodė; jis dabar viešpatauja suvereno teisėmis. Su šiuo baisiu seniu grįžo visa jo demoniškų palydovų eisena: *Atminimai, Gailesiai, Mėšlungiai, Baimės, Košmarai* ir Neurozės.

Aš užtikrinu jus, kad sekundės dabar tvirtai ir iškilmingai akcentuojamos, ir kiekviena jų, trykšdama iš laikrodžio, šaukia: „Aš esu Gyvenimas, nepakeliamas, nepermadaujamas Gyvenimas!"

Yra tik viena Sekundė žmogaus gyvenime, kurios užduotis — pranešti gerą naujieną, *gerąją naujieną*, sukeliančią neišaiškinamą siaubą kiekvienam.

Taip, Laikas viešpatauja; grįžo brutali jo diktatūra; ir jis mane varo, badydamas dvišakiu akstinu, lyg aš būčiau jautis. „Tad nuo! Į dešinę, asile! Gyvenk, prakeiktasis!"

VI. Kiekvienas savąją

Po aukštu pilku dangumi, didžiulėje dulkėtoje lygumoje be žolės, be dilgėlės, be dagio aš sutikau einant keletą sulinkusių žmonių.

Kiekvienas jų nešėsi ant pečių milžinišką Chimerą, sunkią kaip miltų arba anglies maišas, arba kaip Romos pėstininko apranga.

Bet tas siaubingas žvėris nebuvo vien inertiškas svoris; priešingai, apglėbusi tampriais ir galingais raumenimis ji spaudė žmogų; savo dviem didžiulėm letenom ji laikėsi įsikabinusi nešančiojo krūtinės, o jos pasakiška galva buvo iškilusi virš kaktos, — kaip vienas tų šiurpą keliančių šalmų, kuriuos dėvėjo senovės graikų kareiviai priešui gąsdinti.

Aš prakalbinau vieną tų žmonių, prašydamas pasakyti, kur jie taip eina. Jis man atsakė, kad nieko apie tai nežinąs nei

jis, nei kiti, bet esą aišku, kad kažkur, nes juos stumiąs nenugalimas noras eiti.

Įdomu pastebėti: nė vienas neatrodė per daug nepatenkintas savo plėšrūne, kybančia ant kaklo ir prisispaudusia prie nugaros; galėjai sakyti, kad jie jas laikė savo pačių dalimi. Visi tie rimti ir išvargę veidai nerodė jokios nevilties; po nuovargio gyvenimu spalvos dangaus kupolu, klimpdami į tokios pat nepaguodžiamos spalvos dulkes, jie keliavo pasidavusiais veidais tų, kurie pasmerkti visada tikėtis.

Ir jų eisena praėjo pro mane ir dingo ūkuose toje vietoje, kur apvalus planetos paviršius pasislepia nuo smalsaus žmogiško žvilgsnio.

Keletą akimirkų užsispyręs bandžiau norėti suvokti šią paslaptį; bet greitai užgriuvo nepasipriešinamas abejingumas, ir aš dėl to pasijutau sunkiau prislėgtas negu tie gniuždančias Chimeras nešantieji žmonės.

VII. Juokdarys ir Venera

Kokia nuostabi diena! Didžiulis parkas alpsta po deginančia saulės akimi kaip jaunystė meilės valdžioje. Visuotinis daiktų žavesys nepasireiškia nė mažiausiu garsu; net vandenys atrodo lyg miegotų. Tai tylos orgija, bet tokia skirtinga nuo žmogiškų švenčių.

Sakytum, kad nuolat augančioje šviesoje daiktai kaskart labiau švitėtų, sujaudintos gėlės degtų noru spalvų energija varžytis su dangaus mėlyne ir kad nuo kaitros tapę regimi kvapai kiltų į saulę kaip dūmai.

Vis dėlto šiame visuotiniame džiaugsme aš pastebėjau ir nusiminusį žmogų.

Po kolosališkos Veneros kojomis, sudribęs prie jos pjedestalo vienas tų tariamų juokdarių, vienas tų savanoriškų pokštininkų, įpareigotų prajukinti karalius, kuomet juos apima Nuobodis ir Sąžinės graužimas, apsirengęs komišku rėkiančių spalvų kostiumu su raguota kepure ir varpeliais, pakelia ašarų pilnas akis į Deivę.

Ir jo akys sako: „Aš esu menkiausias ir vienišiausias žmogiškas padaras, be meilės ir be draugystės, ir tuo daug žemesnis už netobuliausią gyvulį. Tačiau ir aš esu sukurtas jausti ir suprasti nemirtingąjį Grožį! Ak, Deive! pasigailėk mano liūdesio ir mano beprotybės!"

Bet nepermaldaujamoji Venera savo marmurinėmis akimis žiūri aš nežinau į ką tolyje.

IX. Blogas stiklius

Yra grynai kontempliatyvių ir veiksmui visiškai netinkančių prigimčių, kurios tačiau, paslaptingo ir nesuprantamo skatulio pastūmėtos, kartais veikia greičiau negu jos pačios būtų tikėjusios. Tas, kuris bijo pas namų sargą rasti blogą žinią ir ištisą valandą bastosi apie duris, nedrįsdamas įeiti, tas, kuris dvi savaites nešiojasi neatplėštą laišką arba tik po šešių mėnesių ryžtasi atlikti tai, kas jau prieš metus turėjo būti skubiai daroma, staiga pasijunta neatsispiriamos jėgos bloškiamas į veiksmą, — kaip strėlė iš lanko. Moralistas ir gydytojas, kurie tariasi viską žiną, negali paaiškinti, iš kur šios tingios ir gašlios sielos taip staiga įgyja tiek beprotiškos energijos ir kaip jos, neturėdamos jėgos paprasčiausiems ir būtiniausiems dalykams, tam tikrais momentais randa savyje prabangios drąsos absurdiškiausiems ir dažnai net pavojingiausiems vaiksmams atlikti.

Vienas mano draugas, nekenksmingiausias svajotojas koks tik kada buvo, kartą padegė mišką, kad, kaip jis sakė, pamatytų, ar ugnis taip greitai įsidega, kaip paprastai tvirtinama. Dešimtsyk iš eilės jam nepavyko; bet vienuoliktąjį pavyko per gerai.

Kitas užsidega cigarą prie parako statinės, *kad pamatytų, kad sužinotų, kad išbandytų lemtį*, kad prisiverstų sau pačiam įrodyti, jog turi pakankamai energijos būti lošiku, patirti baimės malonumus, — dėl nieko, dėl įgeidžio, iš neturėjimo ką veikti.

Tai tokia energijos rūšis, kuri trykšta iš nuobodulio ir svajonių; ir tie, kuriuose ji taip netikėtai pasireiškia, bendrai imant, yra, kaip sakoma, patys nerūpestingiausi svajotojai.

Ir dar kitas, kuris yra toks bailus, jog nuleidžia akis net vyriškiui į jį pažvelgus, kuriam reikia sukaupti visas jo varganos valios jėgas, kad užeitų į kavinę arba kad teatre praeitų pro bilietų tikrintojus, kurie jam atrodo majestotiški kaip Minas, Eakas arba Radamantas, kuris puls ant kaklo praeinančiam pro šalį seniui ir ims jį nustebusios minios akivaizdoje entuziastiškai bučiuoti.

Kodėl? Todėl, kad... todėl, kad jo fizionomija atrodė neatsispiriamai patraukli? Galbūt; bet ar nebūtų teisingiau prileisti, kad jis pats nežino kodėl.

Ir aš ne kartą buvau auka tų krizių bei polėkių, kurie leidžia tikėti, kad įsivogę į mus pikti Demonai, mums nė nežinant, verčia pildyti absurdiškiausius jų norus.

Vieną rytą aš atsikėliau suirzęs, liūdnas, nieko neveikimo išvargintas ir, kaip man atrodė, su noru atlikti kokį nepaprastą žygdarbį; ir aš atidariau langą, deja!

(Prašau pastebėti, kad išdaigavimo dvasia, kuri kai kuriems asmenims yra ne darbo ar derinimo, bet atsitiktinio įkvėpimo pasėka, čia aktyviai dalyvauja, tegu ir vien tik savo geismo įkarščiu ir ūpu, isterišku pagal gydytojus ir šėtonišku pagal tuos, kurie šiek tiek įžvalgiau už juos galvoja, nepasipriešinamai verčia mus atlikti daugybę pavojingų ir nepriderančių veiksmų).

Pirmas gatvėje pastebėtas žmogus buvo stiklius, kurio veriantis nedarnus riksmas per sunkų ir nešvarų Paryžiaus orą pakilo iki manęs. Tarp kitko, man dabar būtų neįmanoma pasakyti, kodėl šis vargšas sužadino manyje tokią staigią ir despotišką neapykantą.

„Ei! Ei!" sušukau aš jam, modamas, kad liptų pas mane. Ir atsiminęs, kad mano kambarys šeštame aukšte, o laiptai labai siauri, ne be šiek tiek piktdžiugos galvojau, kad jam turėtų būti nelengva lipti į viršų, kai kuriose vietose savo dužlių prekių kampais užkliūvant ankštoje erdvėje.

Pagaliau jis pasirodė; aš apžiūrėjau visus jo stiklus ir tariau: „Kaip, tai jūs neturite spalvotų? — rožinių, raudonų, mėlynų? magiškų stiklų, paradiziškų stiklų? Akiplėša! Ir jūs

drįstate pasirodyti vargšų kvartaluose be stiklo, kuris pagražintų jų gyvenimą!" Ir pastūmiau jį laiptų link, kur jis suklupo niurgzdamas.

Eidamas į balkoną pagriebiau nedidelį gėlių vazonėlį ir, kai tik žmogėnas pasirodė durų į gatvę angoje, paleidau savo kovos pabūklą tiesia linija žemyn į jo kablinio dėklo užpakalinę briauną. Smūgis parvertė stiklių, ir jis, krisdamas aukštielninkas, sugurino varganus savo nešiojamo turto likučius su triukšmu, kokį sukelia žaibas, trenkdamas į kristalo rūmus.

Ir aš, girtas savo beportybe, įsiutęs surikau jam: „Pagražink gyvenimą! pagražink gyvenimą!"

Tokie nerviški pokštai nėra visai nepavojingi, ir gali tekti juos brangiai apmokėti. Bet ką reiškia pasmerkimo amžinybė tam, kuris vienoje sekundėje randa džiaugsmo begalybę?

X. Pirmą valandą ryto

Pagaliau vienas! Iš lauko girdisi tik keleto pavėlavusių ir išvargusių karietų dardesys. Turėsime kelias valandas jei ne poilsio, tai bent tylos. Dingo pagaliau žmogiškų veidų tironija, ir dabar tik aš pats save kankinsiu.

Pagaliau man leista atsigaivinti tamsybių vonioje! Pirmiausia dukart pasuku raktą duryse. Atrodo, jog tatai padidins vienatvę ir sustiprins barikadas, kurios šiuo metu mane skiria nuo pasaulio.

Siaubingas gyvenimas! Siaubingas miestas! Pakartokime dienos įvykius: mačiausi su keliais literatais, kurių vienas klausė manęs, ar galima pasiekti Rusiją sausuma (Rusiją, be abejo, jis laikė sala); smarkokai ginčijausi su vieno žurnalo redaktorium, kuris į kiekvieną mano priekaištą atsakydavo: „Šičia mes esame garbingų žmonių pusėje", įtaigodamas, kad kitus žurnalus redaguoja sukčiai; iš tolo pasisveikinau su dvidešimčia žmonių, kurių penkiolika buvo visai nepažįstami; ta pačia proporcija dalinau rankos paspaudimus, nepasirūpinęs prieš tai nusipirkti pirštinių; staiga užėjus lietui, laikui užmušti buvau

užėjęs pas vieną šokėją, kuri prašė nupiešti jai *Venustros* kostiumą; meilinausi prie vieno teatro direktoriaus, kuris atsisveikindamas kalbėjo: „Gal jums būtų gerai kreiptis į Z...; jis yra nuobodžiausias, kvailiausias ir garsiausias mano autorius; su juo jūs galbūt galėtumėte ką nors pasiekti. Pasimatykite su juo, tada žiūrėsim"; gyriausi (kodėl?) keliais šlykščiais veiksmais, kurių niekad nepadariau, ir bailiai išsigyniau kitų, kuriuos padariau su džiaugsmu — pagyrūniškos nuodėmės, nusikaltimai prieš žmogišką orumą; atsisakiau padaryti mažą patarnavimą draugui ir daviau raštišką rekomendaciją visiškam plevėsai; brr! ar tai jau viskas?

Nepatenkintas visais, nepatenkintas savimi, norėčiau atpirkti save ir dėl to truputį pasididžiuoti nakties tyloje ir vienatvėje. Sielos tų, kuriuos aš mylėjau, sielos tų, kuriuos aš dainavau, sustiprinkite ir paremkite mane, atitolinkite nuo manęs melą ir pragaištingą pasaulio tvaiką; ir Tu, Viešpatie mano Dieve, suteik malonę parašyti keletą gražių eilių, kurios man pačiam įrodytų, kad nesu menkesnis už tuos, kuriuos aš niekinu.

XI. Laukinė moteris ir gražeiviška pamaiva

„Tikrai, brangioji, jūs varginate mane be saiko ir be gailesčio. Klausantis jūsų dūsavimo atrodytų, kad kenčiate daugiau negu šešiasdešimtmetės varpų rinkėjos arba senos pavargėlės, renkančios duonos plutas smuklių duryse.

Jeigu tie atodūsiai reikštų bent sąžinės graužimą, tuomet jie teiktų jums šiek tiek garbės; bet jie reiškia tik sotų pasitenkinimą ir nuovargį nieko neveikti. Ir niekad nėra galo tuščioms kalboms: „Mylėk mane! Man taip to reikia! Paguosk mane čia, paglostyk šičia!" Bet aš norėčiau pamėginti jus išgydyti; už porą solių mes galbūt rasime šiam reikalui priemonių toli neinant, čia pat, mugės vidury.

Dabar gerai įsižiūrėkime, aš jus prašau, į šį tvirtą geležinį narvą, kuriame nuolat juda, — staugdama kaip pasmerktasis, purtydama grotas kaip tremties įsiutintas organgutangas, tobulai pamėgdžiodma tai ratu besisukančio tigro šuolius, tai kvailą bal-

tosios meškos krypavimą, — gauruota pabaisa, kurios pavidalas neaiškiai primena jūsąjį.

Ši pabaisa yra vienas tų gyvulių, į kuriuos paprastai kreipiamasi „mano angele!", kitaip sakant, tai yra moteris. Kita pabaisa, su lazda rankoje šaukianti visa gerkle, yra vyras. Jis savo teisėtą žmoną supančiojo kaip žvėrį ir turgadieniais rodo priemiesčiuose, savaime aišku, su teisėtvarkos įstaigų leidimu.

Tik pažiūrėkit, su kokiu (ir galbūt neapsimestu) rajumu ji drasko savo šeimininko numestus gyvus triušius ir plunksnuočius. „Na," sako jis, „nereikia viską suvalgyti per vieną dieną", ir sulig šiais išmintingais žodžiais žiauriai išplėšia iš jos grobį, kurio išsivynioję žarnos palieka kyboti žvėries — aš norėjau pasakyti: moteriškės — dantyse.

O dabar — pora gerų lazdų jai nuraminti! Nes jau įtūžusi svaido godžius žvilgsnius į atimtąjį maistą. Didis Dieve! Tai ne komedijos lazda! Girdėjote, kaip ji, nežiūrint dirbtinių gaurų dangos, garsiai atsimuša į kūną! Taip pat jos akys iššoka iš kaktos, ir staugia natūraliau. Nuo įsiūčio ji visa kibirkščiuoja kaip kalama geležis.

Tokie yra šių abiejų Adomo ir Ievos palikuonių, sukurtų Tavo rankomis, o mano Dieve, vedybiniai papročiai! Ši moteris yra neginčijamai nelaiminga, nors galų gale kutenantys garbės malonumai galbūt ir nėra jai visai nepažįstami. Yra labiau neatitaisomų ir neatlyginamų nelaimių. Bet pasaulyje, į kurį ji buvo išmesta, jai neikad neatėjo į galvą, kad moteris galėtų tikėtis kitokios lemties.

O dabar — apie mus abu, brangioji įmantruole! Regėdamas pragarus, kuriais apgyvendintas visas pasaulis, ką jūs norėtumėte kad aš galvočiau apie jūsų dailų pragarą, jūs, kuri ilsitės tik ant švelnių kaip jūsų oda audinių, kuri valgote tik virtą mėsą, vikraus tarno supjaustytą į mažus kąsnelius?

Ir ką man gali reikšti tie lengvi atodūsiai, kurie kilnoja jūsų iškvėpintą krūtinę, liemeningoji mano kokete? Ir visas tas iš knygų išmoktas maivymasis, ir ta niekad nepavargstanti melancholija, skirta įkvėpti žiūrovui viską, tik ne pasigailėjimo jaus-

mą. Iš tiesų kartais mane apima noras išmokyti jus, kas yra tikra nelaimė.

Matant jus tokią, švelnioji mano gražuole, kojomis dumble ir akimis nukreiptomis į dangų, lyg prašytumėte iš jo karaliaus, neišvengiamai prisimena idealo besišaukainti varlė. Jeigu jūs niekinate mietą (kas aš dabar esu, kaip jums gerai žinoma), saugokitės gervės, *kuri jus sukriauškins, prarys ir užmuš kaip jai patiks!*

Tegu aš ir poetas, bet nesu toks lengvatikis, kokiu jus norėtumėte tikėti mane esant, ir jeigu jūs per dažnai varginsite savo *įmantriais* verkšlenimais, aš elgsiuosi su jumis kaip su *laukine moterim* arba kaip tuščią butelį išmesiu pro langą".

XII. Minios

Ne kiekvienam duota maudytis daugybėje: mėgautis minia yra menas; ir vien tik tas gali žmonių giminės sąskaiton lėbauti gyvastingumu, kuriam dar lopšyje laumė įkvėpė persirengimų ir kaukių pomėgį, namų neapykantą ir kelionių aistrą.

Daugybė, vientulystė: aktyviam ir vaisingam poetui tolygūs ir sukeičiami terminai. Kas nemoka apgyvendinti savo vienatvės, tas lygia dalia nemoka būti vienas užsiėmusioje minioje.

Poetas naudojasi ta nepalyginama privilegija pagal norą būti savimi ir kitu. Kaip klaidžiojančios sielos, kurios ieško kūnų, jisai kada norėdamas įeina į kiekvieno žmogaus asmenybę. Tik jam vienam viskas yra tuščia; ir jei tam tikros vietos atrodo jam uždarytos, tai tik dėl to, kad, jo akimis žiūrint, neverta į jas įeiti.

Mąslų ir vienišą pasivaikščiotoją ši visuotinė bendrystė keistai nugirdo. Tas, kuris lengvai susilieja su minia, patiria joje karštligiškus džiaugsmus, kurie amžinai liks svetimi uždaram kaip dėžė egoistui ir minkštakūniškai lindinčiam savo kiaute tinginiui. Jis įsisavina visas profesijas, visus vargus ir džiaugsmus, kuriuos aplinkybės jam teikia.

Tai, ką žmonės vadina meile, yra taip maža, taip siaura, taip silpna lyginant su šia neišsakoma orgija, su šia šventa

visiškai atsiduodančios sielos prostitucija, poezija ir artimo meile, su pasirodymu ko nelaukta, su praeinančiu nepažįstamuoju.

Gera kartais pamokyti šio pasaulio laiminguosius, tegu tai reikštų tik akimirkai pažeminti jų kvailą išdidumą, kad yra pasaulyje didesnių laimių negu jų, — rafinuotesnių, giliau ir plačiau siekiančių. Kolonijų įkūrėjai, tautų ganytojai, į patį pasaulio galą ištremti kungai misionieriai, be abejo, pažįsta bent dalį šio paslaptingo girtumo; ir jų genijaus susikurtos šeimos rate jie turėtų kartais juoktis iš tų, kurie apgaili tokį neramų jų likimą ir tokį skaistų gyvenimą.

XIII. Našlės

Vauvenargues sako, kad viešuose parkuose esą alėjų, kuriomis vaikštą beveik vien tik apviltos garbėtroškos, nesėkmingi išradėjai, palaužtos širdys, prarasta garbė ir visos tos maištingos uždaros sielos, kuriose dar griaudėja paskutiniai audros atodūsiai, kurios traukiasi kiek galima toliau nuo akiplėšiško linksmuolių ir dykinėtojų žvilgsnio. Tokiose šešėlingose užuoglaudose susitinka gyvenimo suluošintieji.

Į tokias vietas poetas ir filosofas ypač mėgsta kreipti savo godžius spėliojimus. Jiems ten tikros ganyklos. Nes jeigu jie kur, kaip aš esu ką tik davęs suprasti, su panieka vengia lankytis, tai ten, kur turtingieji linksminasi. Siautulys tuštumoje jų visai nevilioja. Priešingai, juos neatsispiriamai traukia visa kas silpna, apgriuvę, liūdna ir našlaitiška.

Patyrusi akis niekad neapsirinka. Tuose sustingusiuose arba nusiminusiuose veiduose, tose įkritusiose arba drumzlinose akyse, arba tose, kuriose dar žybčioja paskutiniai kovos žaibai, tose giliose ir gausiose raukšlėse, tose lėtose arba staigiai trūkčiojančiose eisenose ji tuoj pat išskaitys visas tas nesuskaičiuojamas apviltos meilės, neįvertinto atsidavimo, neatlygintų pastangų, tylomis ir su nusižeminimu pakelto alkio ir šalčio legendas.

Ar jūs esate kada nors pastebėję ant vienišų suoliukų sėdinčias našles, tas varganas našles? Su gedulu ar be gedulo, visuomet lengva jas atpažinti. Tarp kitko, vargšo gedule visad kažko trūksta, — harmonijos, ir dėl to tau dar labiau suspaudžia

širdį. Jis net ir gedule yra priverstas trivirviauti. Turtingasis savąjį nešioja visoje įmanomoje pilybėje.

Kuri našlė yra liūdniausia ir labiausiai liūdinanti: ta, kuri tempia už rankos vaiką, su kuriuo ji negali pasidalinti svajonėmis, ar ta, kuri visiškai viena? Aš nežinau... Man kartą teko ilgas valandas sekti vieną tokią seną ir liūdną moteriškę; tiesi, nelanksti, apsisiautusi mažu nudėvėtu šaliu, ji visa dvelkė stoišku išdidumu.

Ji buvo absoliučios vienatvės regimai pasmerkta gyventi kaip senas viengungis, ir vyriškas jos papročių charakteris teikė viliojančio paslaptingumo jų griežtumui. Nežinau kaip ir kokioje skurdžioje kavinėje ji pusryčiavo. Aš ją pasekiau į skaityklą ir ten ilgai stebėjau, kaip ji savo judriomis kadaise ašarų nudegintomis akimis ieškojo laikraščiuose kažkokių reikšmingų ir jai asmeniškai labai svarbių žinių.

Pagaliau — tai buvo viena tų popiečių po žavingu rudens dangum, po dangum, iš kurio leidžiasi gailesių ir atminimų aibės, — ji atsisėdo nuošalioje parko vietoje, toli nuo minios, pasiklausyti vieno tų karinės muzikos koncertų, kurie taip patinka paryžiečiams.

Tatai, be abejo, yra šios nekaltos senos moteriškės (arba šios nusivaliusios senos moteriškės) mažytė orgija, vertai pelnyta paguoda po sunkios dienos, praleistos be draugo, su niekuo nepasikalbant, be patikimo žmogaus, kurią Dievas galbūt jau daugelį metų numeta ant jos tris šimtus šešias dešimtis penkis kartus kasmet.

Ir dar kita:

Aš niekad negaliu susilaikyti nemetęs jeigu ne visuotinai palankaus, tai bent smalsaus žvilgsnio į parijų minią, susigrūdusią aplink viešo koncerto užtvarą. Orkestras sviedžia į nakties orą savo šventiškas, triumfališkas ir geidulingas melodijas; suknelės velkasi žvilgėdamos žeme; žvilgsniai kryžiuojasi; neturėjimo ką veikti išvarginti tingieji, apsimesdami, kad klausosi muzikos, nerangiai supaujasi ant kojų. Čia vien tik turtingieji ir laimingieji; nėra nieko, kas nekvėpuotų nerūpestingumu ir neįkvėptų malonumo beatodairiškai gyventi; nieko, iš-

skyrus tą į kraštutinę užtvarą atsirėmusią minią, gaudančią — už dyka — pavėjui atklystančias muzikos skiautes ir stebinčią užtvaros viduje įsiliepsnojusį sąmyšį.

Turtingojo džiaugsmų atspindys vargšo akyje visad įdomus. Bet tą dieną pro visą tą palaidinėmis ir kartūno suknelėmis apsirengusią minią aš pastebėjau žmogystą, kuri savo kilnia povyza taip aštriai skyrėsi iš ją supančios vulgarios aplinkos.

Tai buvo aukšta, didinga moteris, ir tokia kilni visa savo laikysena, jog aš neatsimenu, kad būčiau kada nors matęs panašią į ją aristokratiškų praeities gražuolių kolekcijose. Iš visos jos asmenybės sklido išdidžios dorybės aromatas. Jos liūdnas ir sulysęs veidas tobulai derinosi su jos nešiojamu gedulu. Ji, kaip ir prastuolių minia, į kurią ji buvo įsimaišiusi ir kurios ji nematė, savo giliomis akimis žiūrėjo į šviečiantį pasaulį ir pamažu linguodama galvą klausėsi muzikos.

Keistas reginys! „Tikriausia," tariau sau, „šis skurdas (jeigu čia esama skurdo) neturėtų būti pasidavęs nešvariam taupumui; tatai liudija kilnus jos veidas. Kodėl tada ji savo noru pasirinko šią aplinką, kurioje ji taip krinta į akis?"

Bet iš smalsumo priėjus arčiau man atrodė, kad būsiu įspėjęs viso to priežastį. Aukštaūgė našlė laikė už rankos vaiką, aprengtą kaip ir ji pati gedulo draubžiais; įėjimo mokesčio, nors jis ir labai kuklus, galbūt užtektų apmokėti vieną kurią mažojo reikmę arba dar geriau — ką nors nebūtina, žaislą. Ir ji grįš pėsčiomis namo, mąstydama ir svajodama, viena, visados viena; nes vaikas išdykęs, egoistiškas, be jokio švelnumo ir be jokios kantrybės; ir jis net negali būti jos draugas, kuriam kaip paprastam gyvuliui — šuniui arba katei — galėtų patikėti savo vienišus skausmus.

XIV. Senas akrobatas

Visur, kur tik nepažvelgsi, gulėjo išsiskėtoję, plūdo būriais arba linksminosi atostogautojai. Tai buvo viena tų iškilmingų dienų, kurių taip ilgai laukia ir iš kurių tiek daug ti-

kisi akrobatai, žonglieriai, gyvulių dresiruotojai ir keliaujantys būdininkai, vildamiesi jų pelnu apmokėti liesąsias metų dienas.

Tomis dienomis, man atrodo, žmonės užmiršta viską — visus skausmus ir visus darbus; jie pasidaro kaip vaikai. Mažiesiems jos reiškia laisvalaikį, dvidešimtketuriom valandom atidėtą mokyklos siaubą. Didiesiems — paliaubas su pragaištingomis gyvenimo jėgomis, atvangą visuotinėse varžybose ir grumtynėse.

Mat aukštosios visuomenės narys arba žmogus, užsiėmęs dvasine veikla, tik su dideliu vargu išvengia šio liaudies džiugesio įtakos. Jie nesąmoningai sugeria savo dalį tos nerūpestingos nuotaikos. Aš pats, kaip tikras paryžietis, niekuomet neužmiršiu apžiūrėti visų tokiomis iškilmingomis progomis naujai besipuikuojančių būdų.

Iš tikrųjų tarp jų vyko didelės varžybos: jos klykavo, staugė, riaumojo. Tai buvo riksmų, dūžių į varį ir raketų sprogimų mišinys. Raudonuodegiai pajacai ir scenos mulkiai mėšlungiškai kraipė saulėje įdegusius, nuo lietaus ir vėjo suragėjusius veidus ir kaip savo vaidybinių priemonių paveikumu neabejojantys aktoriai užtikrintai svaidėsi pokštais ir sąmojais, sunkiu bei solidžiu komizmu primenančiais Moljerą. Savo milžiniškais sąnariais besididžiuoją Herakliai, bekakčiai ir bekiaušiai kaip orangutangai, stovėjo didingai įsižergę ir išvakarėse šiai progai išskalbtais triko apsitempę. Gražios kaip laumės arba princesės šokėjos sukosi ir šuoliavo po žeriančiais kibirkštis į jų sijonus žibintais.

Viskas buvo tik šviesa, dulkės, riksmai, džiaugsmas ir sąmyšis; vieni išlaidžiavo, kiti pelnėsi, bet vieni ir kiti lygiai džiaugėsi. Vaikai kibo į motinų sijonus, kad gautų cukrinę lazdą, arba lipo tėvams ant pečių, kad geriau matytų akinantį kaip dievas apgaviką. Ir visur ore plaukiojo, nelyginant kokie šios šventės smilkalai, visus kitus kvapus nustelbiąs spirginamų riebalų tvaikas.

Gale, pačiame tolimiausiame būdų eilės gale, kiūtojo, tarsi savo noru — gėdydamasis — pats save iš visų šių linksmybių ištrėmęs, sulinkęs, persenęs, liguistas ir į žmogiškų griu-

vėsių krūvą panašus akrobatas, atsišliejęs į savo trobelės šulą, — trobelės, skurdesnės už primityviausio laukinio būsta, su dviem varvančiais ir rūkstančiais žvakigaliais, savo šviesa dar labiau išryškinančiais jos neviltį.

Visur džiaugsmas, pelnas, lėbavimas; visur duonos rytdienai tikrumas; visur įšėlęs gyvastingumo protrūkis. Čia — absoliutus skurdas, aprengtas juokingais skarmalais, ir tuo baisesnis, nes jo atveju būtinybė daug daugiau negu menas sukūrė šį kontrastą. Jis nesijuokė, vargšas! Jis neverkė, nešoko, nemosikavo rankomis, nešaukė; nedainavo nei linksmų, nei liūdnų dainų, nemaldavo. Jis buvo sustingęs ir bežadis. Jis atsižadėjo ir atsisakė. Jo lemtis buvo išsipildžiusi.

Bet kokiu giliu neužmirštamu žvilgsniu jis klaidžiojo virš minios ir šviesų, kurių bangos sustodavo vos per keletą žingsnių nuo jo skurdo. Gerklėje pajutau gniaužiantį baisios isterijos rankos spaudimą, ir atrodė, kad mano žvilgsnį užtemdė nenorinčios kristi maištingos ašaros.

Ką daryti? Kam klausti nelaimingojo, kokių įdomybių, kokių stebuklų jis turi parodyti šiuose dvokiančiuose patamsiuose už apdriskusios uždangos? Tiesą sakant, aš nedrįsau, ir nors jūs galbūt juoksitės iš mano priežasties, prisipažinsiu, kad bijojau jį pažeminti. Pagaliau, kai jau buvau ką tik apsisprendęs praeidamas palikti jam ant lentų šiek tiek pinigų, tikėdamasis, kad jis supras mano intenciją, staigus žmonių antplūdis, sukeltas nežinia kokio sąmyšio, nunešė mane toli nuo jo.

Ir apsėstas šio reginio atsigręžęs bandžiau analizuoti savo staigų skausmą tardamas: „Aš ką tik mačiau atvaizdą seno literato, kuris buvo šaunus jo pergyventos kartos linksmintojas; seno poeto — be draugų, be šeimos, be vaikų, publikos nedėkingumu pažeminto, trobelėje, į kurią užmaršusis pasaulis nebenori užeiti!"

XV. Pyragas

Aš keliavau. Gamtovaizdis, kuriame apsistojau, pasižymėjo neatsispiriamu didingumu ir kilnumu. Be abejo, tuo mo-

mentu maža jo dalelė perėjo į mano sielą. Mano mintys skrajojo, lengvos kaip oras; vulgārios aistros, kaip neapykanta ir žemiška meilė, atrodė tokios pat tolimos kaip virš prarajų po mano kojomis plaukiojantys debesys; mano siela atrodė tokia didelė ir tyra kaip mane apgobęs dangaus kupolas; žemiškų daiktų atsiminimai mano širdį pasiekdavo išblėsę ir susilpnėję, — kaip toli toli, kitų kalnų atšlaitėse besiganančios nematomos gyvulių bandos varpeliai. Sustingusiu ir juodu nuo gelmės nedidelio ežero paviršium retkarčiais pralėkdavo debesio šešėlis, primenąs padange skrendančio oro milžino apsiausto atspindį. Ir aš atsimenu, kad šio galingo ir tobulai begarsio judesio sukeltas retas ir iškilmingas pojūtis mane užliedavo džiaugsmu ir baime. Trumpai tariant, mane supančio pakilaus džiaugsmo dėka aš jaučiausi esąs tobuloje taikoje su pasauliu ir su savim; aš netgi tikiu, jog savo tobuloje palaimoje ir visiškoje žemiškojo blogio užmarštyje buvau bepradedąs nebelaikyti juokingais laikraščių, tvirtinančių, kad žmogus iš prigimties esąs geras, kuomet, neišvengiamų reikalų pakartotinai spiriamas, ėmiau svajoti apie poilsį ir po ilgo kopimo stipriai jaučiamo alkio numalšinimą. Todėl išsitraukiau iš kišenės didoką gabalą duonos, odinį puoduką ir bonkutę tuo metu vaistininkų turistams pardavinėjamo eleksyro, kuris, progai esant, maišomas su sniego vandeniu.

Taip man ramiai bepjaustant duoną, lengvutis garsas privertė pakelti akis aukštyn. Priešais stovėjo mažas skarmaluotas vaikiščias, juodas, pasišiaušęs, ir savo baikščiomis įdubusiomis ir tarsi maldaujančiomis akimis ryte rijo mano duoną. Ir jis tyliu kimiu balsu ištarė: „Pyragas!" Girdėdamas šį žodį, kuriuo jis pagerbė mano beveik baltą duoną, negalėjau susilaikyti nesijuokęs ir atriekęs mažą riekelę pasiūliau jam. Jis prisiartino lėtai, neatitraukdamas akių nuo geidžiamojo daikto; tada, pagriebęs ranka duoną, greitai pasitraukė atbulas, tarsi bijodamas, kad mano dovis nebūtų buvęs nenuoširdus ir kad aš neimčiau gailėtis pasiūlęs.

Bet tą pačią akimirką jis buvo kūliais parverstas nežinia iš kur išlindusio kito tobulai panašaus laukinuko, kurį būtų buvę galima palaikyti pirmojo dvyniu. Jie abu raitėsi susikibę žeme,

kovodami dėl prašmatnaus grobio, be abejo, nė vienas nenorėdamas užleisti savo dalies broliui. Įsiutintas pirmasis nučiupo antrąjį už plaukų; šisai įsikando dantimis į pirmojo ausį ir su puikiu tarmišku keiksmu išspjovė kruviną jos gabaliuką ant žemės. Teisėtasis pyrago savininkas bandė suleisti nagus į grobiko akis; šisai savo ruožtu visomis jėgomis mėgino pasmaugti priešininką, kita ranka stengdamasis pasiekti jo kišenėje esantį kovos laimikį. Bet nugalėtasis, nevilties atgaivintas, pakilo ir galvos smūgiu į pilvą partrenkė laimėtoją. Kam aprašinėti šlykščias grumtynes, kurios iš tiesų užtruko ilgiau negu kad jų vaikiškos jėgos, atrodo, žadėjo? Pyragas keliavo iš rankų į rankas, iš kišenės į kišenę; bet, deja, keitėsi ir jo apimtis; ir kada jie pagaliau išvargę, lekuodami, kruvini ir nebepajėgdami tęsti sustojo, tiesa sakant, nebebuvo nė dėl ko kautis; duonos gabalas dingo, pabirdamas mažyčiais trupinėliais, panašiais į smėlio grūdelius, su kuriais jie dabar buvo susimaišę.

Šis spektaklis apniaukė gamtovaizdį, ir ramus džiaugsmas, kuriuo prieš sutikdama šiuos mažus žmogelius taip mėgavosi mano siela, išnyko kaip nebuvęs; aš ilgokai liūdėjau, be paliovos sau kartodamas: „Yra gi tokia nuostabi šalis, kurioje duona vadinasi *pyragas* — toks retas skanėstas, kad jo pakanka brolžudiškam karui sukelti!"

XVI. Laikrodis

Kiniečiai išskaito laiką katės akyse. Kartą misionierius, vaikščiodamas Nankino priemiestyje, pastebėjo užmiršęs laikrodį ir mažo berniuko paklausė, kuri galėtų būti valanda.

Dangiškosios imperijos vaikiščias iš pradžių svyravo; po to susigriebęs atakė: „Aš jums tuojau pasakysiu". Netrukus jis vėl pasirodė su didžiule kate rankose ir, žiūrėdamas jai, kaip sakoma, tiesiai į akių baltymus, nesvyruodamas tarė: „Dar ne visai vidudienis". Ir tai buvo tiesa.

Taip ir aš, kuomet pasilenkiu prie savo gražiosios ir taip pritinkančiai pavadintos Felinos, kuri kartu yra ir savo lytiės garbė, mano širdies pasididžiavimas ir mano dvasios kvepmena,

— ar tai būtų dieną, ar tai būtų naktį, pilnoje šviesoje ar neperregimame šešėlyje, — jos neatsižiūrimose akyse aiškiai regiu valandą, visuomet tą pačią, — plačią, iškilmingą, didelę kaip erdvės, nepadalintą nei į minutes, nei į sekundes, — laikrodžiuse nepažymėtą nejudančią valandą, ir vis dėlto lengvą kaip atodūsis, greitą kaip žvilgsnis.

Ir jeigu koks įkyrus prašalaitis susigalvotų trukdyti tada, kuomet mano žvilgsnis ilsisi ant šio nuostabaus laikrodžio skaitmės, jeigu kokia negarbinga ir nepakanti Dvasia ar koks nelaiku pasirodymo demonas ateitų ir klaustų manęs: „Ko tu ten taip rūpestingai žiūri? Ko tu ieškai šios būtybės akyse? Ar tu jose išskaitai valandą, mirtingas palaidūne ir tinginy?" — aš nesvyruodamas atsakyčiau: „Taip, aš jose išskaitau valandą; ji yra Amžinybė!"

Ar tai ne pelnytas madrigalas, Ponia, ir ar ne toks pat griežtai išsiskirtinis kaip jūs? Iš tiesų man buvo didelis malonumas siuvinėti šį puošnų ir mandagų raštą, ir todėl aš nieko už tai jūsų neprašysiu.

XIX. Vargšo žaislas

Aš noriu jums pasiūlyti nekaltos pramogos idėją. Tiek maža pasilinksminimų, kurie būtų tikrai nekalti!

Kada jūs rytą eisite iš namų tvirtai apsisprendęs slampinėti didžiaisiais keliais, prisikimškite kišenes už vieną solį gaunamų išmonių — viena vienintele virvute traukomų plokščių polišinėlių, priekalą mušančių kalvių, raitelių, kurių žirgų uodegos yra švilpukai, — ir eidami pro smukles, po medžiais, apdovanokite jomis ten sutiktus nepažįstamus vargšų vaikus. Jūs pamatysite, kaip neaprėpiamai išsiplės jų akys! Iš pradžių jie nenorės imti; jie netikės savo laime. Po to jų rankos vikriai griebs dovaną, ir jie pabėgs kaip katės, kurios, išmokę nepasitikėti žmogumi, joms numestą kąsnį suėda toli nuo jūsų.

Prie kelio, už geležinių vartų, vedančių į didelį sodą, kurio gilumoje baltavo saulės nupleiksti šaunūs rūmai, stovėjo dailus šviežumu dvelkiantis vaikas, aprengtas puošniais kaimiško stiliaus drabužiais.

Prabanga, neturėjimas rūpesčių ir įprastinis turtų gausos reginys šiuos vaikus taip pagražina, jog imi tikėti, kad jie iš kitokios tešlos nukrėsti negu vidutinybės arba vargo vaikai.

Šalia jo, žolėje, gulėjo puikus, naujintėlaitis kaip ir jo savininkas žaislas, — nulakuotas, paauksintas, aprengtas purpuru ir padengtas plunksnomis bei stiklo dirbiniais. Bet vaikas nesidomėjo savo mėgiamiausiu žaislu ir štai į ką jis žiūrėjo:

Kitapus vartų, ant kelio, tarp dagių ir dilgėlių buvo kitas vaikas, — apskretęs, sunykęs, paišinas, vienas tų vaikų-parijų, kurio grožį tegalėtų atskleisti bešališka akis, jeigu jinai — kaip žinovo akis, kuri po vežimdirbio laku atspėja idealų tapybos kūrinį — nuvalytų nuo jo atstumiančią skurdo patiną.

Pro simboliškus virbus, skiriančius du pasaulius, didįjį kelią ir rūmus, neturtingas vaikas rodė turtingajam savo žaislą, kurį šis godžiai apžiūrinėjo kaip retą ir nežinomą daiktą. Taigi tas žaislas, kurį mažasis apskretėlis erzino, judino ir purtė nedidelėje pinučiais dengtoje dėžutėje, buvo gyva žiurkė! Tėvai, be abejo, taupumo sumetimais žaislą paėmė iš gyvenimo.

Ir abu vaikai broliškai juokėsi vienas kitam *lygaus* baltumo dantimis.

XX. Laumių dovanos

Tai buvo didelis Laumių susirinkimas, skirtas dovanų padalinimui per paskutines dvidešimtketurias valandas atėjusiems į šį pasaulį naujagimiams. Visos šios labai senos ir įnoringos Likimo Seserys, šios keistos skausmo ir džiaugsmo Motinos, buvo labai skirtingos: vienos niūrios ir surūgę, kitos išdykėliškai linksmos ir apgaulingos; vienos — jaunos, kurios visada buvo jaunos, kitos — senos, kurios visada buvo senos.

Visi tėvai, kurie tikėjo Laumėmis, į susirinkimą atėjo su savo naujagimiais ant rankų.

Talentai, Galimybės, Sėkmės, Neįveikiamos Aplinkybės — viskas buvo sukrauta šalia teisėjų stalo, — kaip dovanos estradoje prizų dalinimo dieną. Skirtumas buvo čia tik toks, kad šios Dovanos nebuvo atlyginimas už pastangas, bet, priešingai,

malonė, teikiama tam, kuris dar negyveno, malonė, galinti nulemti jo likimą ir lygia dalia tapti jo laimės arba nelaimės šaltiniu.

Vargšės Laumės buvo labai užimtos, nes prašytojų minia buvo didelė, o tarpinis pasaulis, stovintis tarp Dievo ir žmogaus, yra pajungtas, kaip ir mes, baisiam Laiko ir begalybės jo įpėdinių — Dienų, Valandų, Minučių ir Sekundžių — įstatymui. Iš tiesų jos buvo nemažiau nustebintos negu ministrai priėmimų dieną arba lombardo tarnautojai, kai valstybinė šventė leidžia veltui atsiimti užstatytus daiktus. Aš netgi tikiu, kad jos laikas nuo laiko žvilgčiojo į bokšto laikrodžio rodykles su tokiu pačiu nekantrumu, kaip ir žmogiškieji teisėjai, kurie, nuo pat ryto sėdėdami savo kėdėse, negali susilaikyti nepasvajoję apie pietus, apie šeimą ir apie mieląsias šliures. Jeigu antgamtiškoje teisėdaroje yra šiek tiek skubotumo ir atsitiktinumo, tai nesistebėkime, kad jų kartais esama ir žmogiškojoje, nes kitaip ir mes patys būtumėm neteisingi teisėjai.

Tą dieną taip pat buvo padarytos kelios klaidos, kurias galėtumėm laikyti keistomis, jeigu veikiau atsargumas negu įgeidis būtų išskirtinas ir amžinas Laumių bruožas.

Taip antai buvo suteikta magnetiška galia pritraukti turtus nepaprastai turtingos šeimos vienturiui, kuris, nebūdamas apdovanotas nei polinkiu į labdarybę, nei geismu turėti regimiausias šio pasaulio gėrybes, vėliau dėl savo milijonų turėjo labai nepatogiai jaustis.

Taip Grožio meilė ir poeto Galia buvo suteikta niūraus elgetos sūnui, akmenskaldžiui pagal amatą, kuris jokiu būdu negalėjo nei vystyti savo talento, nei palengvinti savo apgailėtinų atžalų dalios. Užmiršau jums pasakyti, kad šis iškilmingas dalinimas buvo galutinis, neatšaukiamas, ir kad dovanos negalėjo būti atmestos.

Galvodamos, kad baudžiava atlikta, visos Laumės kėlėsi eiti; nes dovanos buvo išdalintos, plačiamostis dosnumas ką nors numesti šioms žmogiškoms niekenoms išsibaigęs. Bet tuo metu pakilo narsus žmogėnas, kaip man atrodė, smulkus krautuvininkas, ir griebdamas už arčiausiai esančios Laumės daugia-

spalvių miglų suknelės sušuko: „Ei, ponia! Jūs užmirštate mus! Yra dar mano mažylis! Aš nenoriu, kad mūsų atėjimas būtų užniek!"

Laumė galėjo dėl to nepatogiai pasijausti, nes viskas buvo išdalinta. Tačiau ji laiku prisiminė gerai žinomą, nors ir retai kada taikomą antgamtiniame pasaulyje, apgyventame neapčiuopiamų dievybių, žmogaus draugių, dažnai priverstų taikytis prie jo aistrų, — Laumių, Gnomų, Salamandrų, Undinų ir Undinių, — įstatymą, — aš čia kalbu apie įstatymą, kuris panašiai kaip ir šįkart, t.y. dovanoms išsisėmus, suteikia Laumei galią paskirti dar vieną papildomą dovaną, jei tik skiriančioji turi pakankamai fantazijos ją čia pat sukurti.

Taigi geroji Laumė atsakė su jos rango vertu pasitikėjimu savimi: „Aš tavo sūnui duodu... aš jam duodu... *Dovaną patikti!*"

„Bet kaip tai patikti? Patikti... Patikti kodėl? atkakliai klausinėjo krautuvininkėlis, kuris, be abejo, buvo vienas tų taip dažnai sutinkamų samprotautojų, kurie nesugeba pakilti iki Absurdo logikos.

„Todėl, kad! Todėl, kad!" atsakė jam nugarą atsukdama įniršusi Laumė ir įsijungusi į savo bendrių eiseną joms kalbėjo: „Kaip jums patinka šis puikybės pilnas prancūzpalaikis, kuris nori viską suprasti ir kuris, gavęs savo sūnui pačią geriausią lemties dovaną, drįsta klausinėti ir ginčytis dėl to, kas neginčijama?"

XXI. Gundymai arba Erosas, Plutas ir Garbė

Du šaunūs Šėtonai ir viena ne mažiau nepaprasta Šėtonė pereitą naktį kopė paslaptingaisiais laiptais, per kuriuos Pragaras puola miegančio žmogaus silpnybes ir slapčiomis susisiekia su juo. Ir jie pilni didybės sustojo priešais mane, kaip estradoje. Iš visos šių personažų trijulės, ryškiai išsiskiriančios nepermatomame nakties dugne, sklido sieringa puikybė. Jie atrodė tokie išdidūs ir tokie valdingi, jog aš iš pradžių juos visus tris palaikiau Dievais.

Pirmojo Šėtono veidas buvo dviprasmiškos lyties, ir jo kūno linijose jautėsi senovinių Bakcho įvaizdžių gležnumas. Jo gražios neryškiai tamsios spalvos akys, blausios ir pavargę, buvo panašios į žibuokles, dar tebepilnas sunkių praėjusios audros ašarų, o praviros lūpos — į šiltus smilkytuvų indelius, iš kurių sklido malonus parfumerijos kvapas; ir kiekvieną kartą jam atsidusus, ore lakiojantys muskuoti vabzdžiai nušvisdavo jo burnos kvapo kaitroje.

Aplink jo purpurinę tuniką, kaip diržas, buvo apsivyniojusi žvilganti gyvatė, kuri pakėlusi galvą ilgesingai kreipė savo žarijom žėrinčias akis į jį. Prie šio gyvo diržo, pakaitomis su bonkutėmis, pilnomis grėsmingų skysčių, kabėjo blizgantys peiliai ir chirurginiai instrumentai. Dešinėje rankoje jis laikė dar vieną raudonai švytinčią bonkutę, kurios etiketėje buvo įrašyti šie keisti žodžiai: „Gerkite, tai mano kraujas, tobulas kordialis"; kairėje laikė smuiką, kurį jis, be abejo, naudojo savo džiaugsmams bei skausmams išdainuoti ir beprotybės marui raganų naktimis skleisti.

Prie jo kulkšnių vilkosi keletas nutrauktos aukso grandinės žiedų, ir kuomet jų painiojimasis priversdavo nuleisti akis, jis išdidžiai žiūrėdavo į kojų nagus, gludžius ir žvilgančius kaip gerai nušlifuoti brangakmeniai.

Į mane jis pažvelgė su nepaguodžiama širdgėla akyse, iš kurių liejosi apgaulingas girtumas, ir dainuojančiu balsu tarė: „Jei nori, jei nori, aš tave padarysiu sielų viešpačiu, ir tu būsi gyvosios medžiagos valdytojas, ir ji tau bus paklusnesnė negu skulptoriui molis; tu pažinsi nuolat atsinaujantį malonumą išeiti iš savęs, kad užsimirštum kitame, ir gundyti kitas sielas, kol jos susilies su tavąja".

Ir aš jam atsakiau: „Labai ačiū! Bet ką aš veikčiau su tomis niekenomis, kurios, be abejo, nevertos daugiau negu vargšas mano Aš. Nors aš ir šiek tiek gėdinuosi prisiminti, bet nenoriu nieko ir užmiršti; ir jeigu aš tavęs net ir nepažinčiau, senasis pabaisa, tavo paslaptingi peiliai, tavo dviprasmiškos bonkutės ir kojas pančiojančios grandinės yra simboliai, kurie

pakankamai aiškiai rodo draugystės su tavim nenaudą. Pasilaikyk savo dovanas".

Antrasis Šėtonas neišsiskyrė nei ta tragiška ir kartu besišypsančia išvaizda, nei tuo užuominiškai dailiu elgesiu, nei tuo gležniu ir iškvėpintu grožiu. Tai buvo stambus vyriškis dideliu beakiu veidu, kurio sunkus pilvas dribo ant šlaunų, kurio visa oda buvo paauksinta ir, kaip tatuiruotėse, išpaišyta miniomis judančių figūrėlių, vaizduojančių skaitlingas visuotinio skurdo formas. Buvo ten mažų prakaulių žmogelių, savo noru pasikorusių ant vinies; buvo ten liesų sukraipytais pavidalais mažyčių gnomų, kurių maldaujančios akys sėkmingiau prašė išmaldos negu jų drebančios rankos; buvo taip pat senų motinų su per anksti gimusiais kūdikiais, įsikibusiais į jų išsekusias krūtis. Buvo ten dar daug ir kitų.

Storasis Šėtonas mušė kumščiu į savo milžinišką pilvą, iš kurio girdėjosi ilgas ir skambus metalo žvangesys, užsibaigiąs daugybės žmonių dejavimu. Ir jis juokėsi tuo didžiuliu kvailu juoku, begėdiškai rodydamas išpuvusius dantis, — kaip juokiasi gerai papietavę tam tikri visų kraštų žmonės.

Ir šis man tarė: „Aš galiu jums duoti tai, kas įgyja viską, kas visko verta, kas pakeičia viską!" Ir jis suplojo ranka į savo šlykštų didžiulį pilvą, kurio aidas nuskambėjo kaip storžieviškų jo žodžių komentaras.

Aš nusisukau nuo jo su pasibjaurėjimu ir atsakiau: „Mano džiaugsmui nereikia niekieno vargo; ir aš nenoriu liūdno, tavo odoje kaip apmušaliniame popieryje atvaizduoto visų nelaimių turto".

Dėl Šėtonės, tai aš meluočiau neprisipažindamas, kad iš pirmo žvilgsnio ji man pasirodė keistai žavi. To žavesio apibrėžimui negalėčiau jos su niekuo kita geriau palyginti, kaip su žavesiu tam tikrą amžiaus ribą jau pasiekusių gražuolių, kurios tačiau nebesensta ir kurių grožis išlaikė persmelkinačią griuvėsių magiją bei patrauklumą. Ji atrodė kartu valdinga ir neapvaldyta, o jos akys, nors ir pavargę, švietė kerinčia jėga. Kas mane labiausiai pritrenkė, buvo jos balso paslaptis, kurioje aš atradau nuo-

stabiausių *contalti* atminimą, bet taip pat ir šiek tiek nuolat degtine plaunamų gerklių užkimimo atgarsių.

„Nori pažinti mano galią?" žavingu ir paradoksišku balsu tarė man netikroji deivė. „Klausyk!"

Ir ji apžiojo gigantišką trimitą, kaip sodietiškos fleitos plazdantį kaspinais su juose įrašytais viso pasaulio laikraščių pavadinimais, ir per jį išrėkė mano vardą, kuris, griaudėdamas kaip šimtas tūkstančių perkūnų, nusirito erdvėmis ir, aidu toliausioje planetoje atsimušęs, grįžo pas mane.

„Velnias!" sušukau aš, pusiau pavergtas. „Tai jau rimtas reikalas!" Bet atidžiau įsižiūrėjus į šią gundančią vyrmoterę, man kaip per miglas pasirodė, lyg aš būčiau matęs ją kažkur su keliais mano pažįstamais baladošiais geriant; ir kimus vario garsas atnešė į mano ausis nebežinau kokį kitą prostitute tapusio trimito prisiminimą.

Tada su visa įmanoma panieka atsakiau: „Lauk! Aš nesu tasai, kuris vestų meilužę tam tikrų asmenų, kurių vardų aš čia nenorėčiau minėti".

Tikrai turėjau teisės didžiuotis tokiu drąsiu atmetimu. Bet nelaimei, kaip tik tuo metu nubudau, ir visa mano stiprybė dingo. „Iš tiesų", tariau sau, „aš turėjau būti kietai įmigęs, kad pasirodyčiau toks skrupulingas. A! Jeigu jie vėl ateitų man budint, nebebūčiau toks delikatus!"

Ir ėmiau juos garsiai šaukti, maldaudamas atleisti, žadėdamas nusidėti tiek kartų, kiek reikėtų jų palankumui atgauti. Bet, atrodo, būsiu juos smarkiai įžeidęs, nes jie niekad nebegrįžo.

XXXII. Vakaro prieblanda

Diena slūgsta. Didžiulė rimtis apima dienos darbų išvargintas vargšes žmonių dvasias, ir jų mintys nusidažo švelniai šešėlingomis prieblandos spalvomis.

Tuo tarpu iš kalnų aukštumos, pro permatomus vakaro debesis mano balkoną pasiekia galingas kauksmas, susidedąs iš daugybės nedarnių riksmų, kuriuos erdvė paverčia gedulinga harmonija, primenančią kylantį potvynį arba artėjančią audrą.

Kas yra tie nelaimingieji, kurių nenuramina vakaras, kurie kaip pelėdos nakties atėjimą laiko raganų puotos ženklu? Šis negandą lemiantis ūbavimas ateina iš kalnuose gužinčio juodo beprotnamio; ir vakarą, rūkydamas ir stebėdamas ramybėje skendintį neaprėpiamą slėnį, pasišiaušusį namais, kurių kiekvienas langas sako: „Tai čia dabar taika, tai čia šeimos laimė!" aš galiu, vėjui iš aukštumų pučiant, supti savo nustebusias mintis šiame pragaro harmonijos pamėgdžiojime.

Prieblanda jaudina bepročius. Atsimenu, aš turėjau du draugus, kurie susirgdavo nuo prieblandos. Vienas jų tada nebepripažindavo jokių draugysčių, jokio mandagumo ir, nelyginant laukinis, puldavo kiekvieną pirmą atėjusįjį. Aš mačiau, kaip jisai į vyriausio padavėjo galvą paleido puikų viščiuką, kuriame tarėsi radęs kažkokį įžeidžiamą hieroglifą. Vakaras, tasai gilių kūno malonumų pirmtakas, jam sugadindavo pačius sultingiausius dalykus.

Kitas, pažeisto išdidumo auka, dienai einant į pabaigą, darydavosi vis labiau apkartęs, niūresnis ir priekabesnis. Dieną atlaidus ir draugiškas, vakare tapdavo žiaurus ir negailestingas; ir šia savo prieblandiška manija su įtūžiu kamuodavo ne tik kitus, bet ir save patį.

Pirmasis mirė pamišęs, nebeatpažindamas nei žmonos, nei vaiko; antrasis tebesinešioja savyje nejaukų ir nuolatinį nerimą, ir aš manau, kad jam, net ir pagerbtam visais garbės žymenimis, kuriuos tik gali respublikos ir princai suteikti, prieblanda tebepajėgtų įžiebti deginantį įsivaizduotų atžymėjimų geismą. Naktis, aptemdydavusi jų dvasią, nušviečia manąją; ir nors neretai tenka matyti tą pačią priežastį duodant skirtingas pasekmes, mane tatai visuomet tarsi sudomina ir įspėja.

O naktie! O gaivinanti tamsybe! Jūs man esate vidinės puotos ženklas ir išsivadavimas iš nerimo! Lygumų vienatvėje, akmenuotuose sostinės labirintuose, žvaigždžių mirgesy ir gatvės žibintų sprogimuose jūs esate Laisvės deivės raketų ugnys!

O prieblanda, kokia tu esi miela ir švelni! Akiratyje tebeslenkančios rausvos šviesos, menančios nakčiai pralaimėjusios dienos priespaudą ir agoniją, blankiai raudonomis dėmėmis

stabiausių *contalti* atminimą, bet taip pat ir šiek tiek nuolat degtine plaunamų gerklių užkimimo atgarsių.

„Nori pažinti mano galią?" žavingu ir paradoksišku balsu tarė man netikroji deivė. „Klausyk!"

Ir ji apžiojo gigantišką trimitą, kaip sodietiškos fleitos plazdantį kaspinais su juose įrašytais viso pasaulio laikraščių pavadinimais, ir per jį išrėkė mano vardą, kuris, griaudėdamas kaip šimtas tūkstančių perkūnų, nusirito erdvėmis ir, aidu toliausioje planetoje atsimušęs, grįžo pas mane.

„Velnias!" sušukau aš, pusiau pavergtas. „Tai jau rimtas reikalas!" Bet atidžiau įsižiūrėjus į šią gundančią vyrmoterę, man kaip per miglas pasirodė, lyg aš būčiau matęs ją kažkur su keliais mano pažįstamais baladošiais geriant; ir kimus vario garsas atnešė į mano ausis nebežinau kokį kitą prostitute tapusio trimito prisiminimą.

Tada su visa įmanoma panieka atsakiau: „Lauk! Aš nesu tasai, kuris vestų meilužę tam tikrų asmenų, kurių vardų aš čia nenorėčiau minėti".

Tikrai turėjau teisės didžiuotis tokiu drąsiu atmetimu. Bet nelaimei, kaip tik tuo metu nubudau, ir visa mano stiprybė dingo. „Iš tiesų", tariau sau, „aš turėjau būti kietai įmigęs, kad pasirodyčiau toks skrupulingas. A! Jeigu jie vėl ateitų man budint, nebebūčiau toks delikatus!"

Ir ėmiau juos garsiai šaukti, maldaudamas atleisti, žadėdamas nusidėti tiek kartų, kiek reikėtų jų palankumui atgauti. Bet, atrodo, būsiu juos smarkiai įžeidęs, nes jie niekad nebegrįžo.

XXXII. Vakaro prieblanda

Diena slūgsta. Didžiulė rimtis apima dienos darbų išvargintas vargšes žmonių dvasias, ir jų mintys nusidažo švelniai šešėlingomis prieblandos spalvomis.

Tuo tarpu iš kalnų aukštumos, pro permatomus vakaro debesis mano balkoną pasiekia galingas kauksmas, susidedąs iš daugybės nedarnių riksmų, kuriuos erdvė paverčia gedulinga harmonija, primenančią kylantį potvynį arba artėjančią audrą.

Kas yra tie nelaimingieji, kurių nenuramina vakaras, kurie kaip pelėdos nakties atėjimą laiko raganų puotos ženklu? Šis negandą lemiantis ūbavimas ateina iš kalnuose gužinčio juodo beprotnamio; ir vakarą, rūkydamas ir stebėdamas ramybėje skendintį neaprėpiamą slėnį, pasišiaušusį namais, kurių kiekvienas langas sako: „Tai čia dabar taika, tai čia šeimos laimė!" aš galiu, vėjui iš aukštumų pučiant, supti savo nustebusias mintis šiame pragaro harmonijos pamėgdžiojime.

Prieblanda jaudina bepročius. Atsimenu, aš turėjau du draugus, kurie susirgdavo nuo prieblandos. Vienas jų tada nebepripažindavo jokių draugysčių, jokio mandagumo ir, nelyginant laukinis, puldavo kiekvieną pirmą atėjusįjį. Aš mačiau, kaip jisai į vyriausio padavėjo galvą paleido puikų viščiuką, kuriame tarėsi radęs kažkokį įžeidžiamą hieroglifą. Vakaras, tasai gilių kūno malonumų pirmtakas, jam sugadindavo pačius sultingiausius dalykus.

Kitas, pažeisto išdidumo auka, dienai einant į pabaigą, darydavosi vis labiau apkartęs, niūresnis ir priekabesnis. Dieną atlaidus ir draugiškas, vakare tapdavo žiaurus ir negailestingas; ir šia savo prieblandiška manija su įtūžiu kamuodavo ne tik kitus, bet ir save patį.

Pirmasis mirė pamišęs, nebeatpažindamas nei žmonos, nei vaiko; antrasis tebesinešioja savyje nejaukų ir nuolatinį nerimą, ir aš manau, kad jam, net ir pagerbtam visais garbės žymenimis, kuriuos tik gali respublikos ir princai suteikti, prieblanda tebepajėgtų įžiebti deginantį įsivaizduotų atžymėjimų geismą. Naktis, aptemdydavusi jų dvasią, nušviečia manąją; ir nors neretai tenka matyti tą pačią priežastį duodant skirtingas pasekmes, mane tatai visuomet tarsi sudomina ir įspėja.

O naktie! O gaivinanti tamsybe! Jūs man esate vidinės puotos ženklas ir išsivadavimas iš nerimo! Lygumų vienatvėje, akmenuotuose sostinės labirintuose, žvaigždžių mirgesy ir gatvės žibintų sprogimuose jūs esate Laisvės deivės raketų ugnys!

O prieblanda, kokia tu esi miela ir švelni! Akiratyje tebeslenkančios rausvos šviesos, menančios nakčiai pralaimėjusios dienos priespaudą ir agoniją, blankiai raudonomis dėmėmis

išsiskiriančios paskutinės saulėleidžio garbės dugne žvakidžių ugnys, sunkios užuolaidos, kurias nematoma ranka traukia iš Oriento gelmių, atrodo, mėgdžioja visus tuos painius jausmus, kurie iškilmingomis gyvenimo valandomis kovoja žmogaus širdy.

Sakytum dar vienas tų keistų šokėjos apdarų, kurio permatomai tamsus gazinis šydas leidžia akimirkai išvysti prislopintas sijono puikybes, — lyg pro tamsią dabartį prasimuštų nuostabi praeitis; ir aukso ir sidabro žvaigždės, kuriomis jis nusagstytas, reprezentuoja fantazijos ugnis, užsidegančias ir šviečiančias tik nepaguodžiamo gedulo Naktį.

XXIV. Planai

Vaikščiodamas dideliame ir vienišame parke jis tarė sau: „Kokia ji būtų graži, vienu tų sudėtingų ir prabangių kostiumų dailiai apsirengusi, gražų vakarą besileidžianti marmuriniais rūmų laipais didžiųjų vejų ir tvenkinių link! Nes ji iš prigimties atrodo kaip princesė".

Vėliau, eidamas kažkuria gatve jis sustojo prie raižinių krautuvėlės ir, viename aplanke radęs tropikus vaizduojantį estampą, tarė sau: „Ne, tik jau ne rūmuose aš norėčiau džiaugtis jos mielu gyvenimu. Mes ten nesijaustumėm *namie*. Tarp kitko, šiose auksu išdabintose sienose nebūtų vietos jos portretui; šiose iškilmingose galerijose nėra nė vieno intymaus kampo. Tikriausiai *čia* reikėtų gyventi, kad galėčiau puoselėti savo gyvenimo sapną".

Ir taip akimis tyrinėdamas raižinio detales jis tęsė mintyse: „Pajūry daili medinė trobelė, apsupta visų tų keistų, žvilgančių medžių, kurių vardų nebeatmenu... ore svaiginantis, neapibrėžiamas kvapas... trobelėje stipriai trenkia musku ir rožėmis... toliau, anapus mūsų mažyčio domeno, bangų siūbuojamų burlaivių stiebų viršūnės... aplink, už mūsų pro langines besikošiančios rausvos šviesos apšviesto kambario, išpuošto vėsiais padėklais ir svaigiomis gėlėmis, su retomis portugališko rokoko stiliaus sunkaus ir tamsaus medžio kėdėmis (kur ji ilsėtųsi tokia rami, rūkydama tabaką, lengvai pamaišytą su opiu-

mu, ir taip gerai vėduojama), anapus verandos — šviesa girtų paukščių triukšmas ir mažų negriukių čiauškėjimas... ir naktį mano sapnų akompanimentas — muzikuojančių medžių— melancholiškųjų filaos — raudulinga giesmė! Taip, tai *čia* tos puošmenos, kurių aš ieškojau. Ką aš veikčiau su rūmais?"

Dar toliau eidamas plačia alėja jis pastebėjo dailutėlę smuklę, iš kurios pro margomis kartūno užuolaidomis besišypsantį langą žiūrėjo dvi linksmos galvos. Ir tuoj pat: „Mano mintys," tarė jis sau, „turėtų būti tikros valkatos, jei joms reikia taip toli ieškoti, ko esama čia pat. Laimę ir malonumus gali rasti pirmoje pasitaikiusioje atsitiktinėje smuklėje, turtingoje pojūčius raminančiais džiaugsmais. Židinyje besikūrenanti didžiulė ugnis, rėkiančių spalvų moliniai indai, pakenčiama vakarienė, kartus vynas, šiurkščiais, bet švariais baltiniais paklota plati lova, — kas begalėtų būti geriau?"

Grįždamas namo vienas, kuomet išminties patarimų nebedusina išorinio gyvenimo bruzdesys, jis kalba sau: „Šiandien sapne aš turėjau tris būstus ir kiekvienu buvau lygiai patenkintas. Kodėl turėčiau versti savo kūną pakeisti vietą, kuomet mano siela taip guviai keliauja? Ir kam vykdyti planus, jeigu jau jie patys savimi teikia pakankamai malonumų?"

XXV. Gražioji Dorotėja

Saulė savo stačiai krintančia baisia šviesa slogina miestą; smėlis akina ir jūra mirguliuoja kaip veidrodis. Apmiręs pasaulis bejėgiškai susmunka ir eina pogulio, kuris yra savotiška puikaus skonio mirties rūšis; jame pusiau budintis miegantysis skonisi susinaikinimo aistromis.

Bet Dorotėja, tvirta ir išdidi kaip saulė, eina ištuštėjusia gatve, — vienintelis gyvas padaras šią valandą po neaprėpiama mėlyne, spindinti juoda dėmė šviesoje. Ji eina, plonyčiu liemeniu supdamasi ant plačių klubų. Jos glaudi šviesiai rausvų atspalvių šilko suknelė gyvai išskiria odos tamsumą ir tiksliai įformina jos ilgą juosmenį, gilią nugarą ir smailas krūtis.

Raudonas lietsargis, košdamas šviesą, meta ant tamsaus jos veido kruviną atspindžio grimą.

Milžiniškas beveik mėlynų garbanų svoris lenkia atgal gležnutę galvą, jos išvaizdai teikdamas triumfuojančio tingumo. Sunkūs auskarai paslapčiomis čiauška į mažytes jos ausis.

Laikas nuo laiko jūros vėjas pakelia už kampo plevėsuojantį sijoną ir parodo puikią blizgančią blauzdą; ir jos pėda, panaši į Europos muziejuose laikomų uždarytų deivių marmurines pėdas, įspaudžia tikslią savo formą smiltyse. Nes Doretėja yra tokia nuostabi koketė, jog malonumas žinoti, kad ja žavimasi, nugali išlaisvintos vergės išdidumą, ir ji, nors dabar nebe vergė, tebevaikščioja basa.

Ir taip ji harmoningai eina, mėgaudamasi laisve gyventi, šypsodamasi savo balta šypsena, lyg toli erdvėje regėtų veidrodį, atspindintį jos eigastį ir grožį. Tokią valandą, kuomet net ir šunys inkščia iš skausmo, saulės kandžiojami, kokios galingos dingsties verčiama eina tingioji Doretėja, graži ir šalta kaip bronza?

Kodėl ji paliko savo mažą ir taip koketiškai sutvarkytą trobelę, kurią ji, taip mažai teišleisdama, tik gėlių ir pintų padėklų pagalba, pavertė tobulu buduaru, kur ji taip mėgsta šukuotis, rūkyti, leistis vėsinama didžiulėmis plunksnų vėduoklėmis arba žiūrėti į veidrodį, kuomet jūra, už šimto žingsnių nuo jos trobelės plakdamasi į paplūdimį, savo galingu ir monotonišku akompanimentu lydi neaiškias jos svajones ir kai geležinis puodas su jame verdančiu krabų su ryžiais ir safranu ragout iš kiemo galo siunčia gomurį kutenančius kvapsnius.

Galbūt ji turi pasimatymą su kokiu jaunu karininku, tolimuose pajūriuose girdėjusiu draugus kalbant apie gražiąją Doretėją. Jinai — naivus padaras — būtinai prašys, kad jis papasakotų apie Operos balių, ir klaus, ar galima ten eiti basomis kojomis, kaip į sekmadieninius šokius, kuriuose net ir senos kafrės pasigeria ir šėlsta iš džiaugsmo; ir ar gražiosios Paryžiaus damos yra tokios gražios kaip ji.

Doretėja žavisi ir rūpinasi visi, ir jį būtų tobulai laiminga, jei nereikėtų dėti piastrą prie piastro išpirkimui jos vienuolikmetės sesutės, kuri yra jau subrendusi ir tokia graži! Gerajai Do-

rotėjai, be abejo, tatai pavyks, nes mergaitės šeimininkas yra per daug šykštus, kad suprastų kitokį negu savo ėcu grožį.

XXVI. Vargšų akys

A! Jūs norėtumėte žinoti, kodėl aš šiandien jūsų nekenčiu. Be abejo, jums bus sunkiau tatai suprasti negu man paaiškinti kodėl; nes jūs esate tobuliausias moteriškos neįžvelgiamybės pavyzdys, koks tik galėtų egzistuoti.

Mes praleidome kartu ilgą dieną, kuri man atrodė trumpa. Pasižadėjome, kad visos mūsų mintys bus bendros ir kad mūsų dvi sielos nuo šiol bus viena, — svajonė, kurioje galų gale nėra nieko originalu, išskyrus tai, kad svajota visų, niekieno nebuvo įgyvendinta.

Vakare, jau šiek tiek pavargusi, jūs norėjote atsisėsti priešais naują kavinę, užimančią kampą naujo bulvaro, kuris dar tebebuvo pilnas šiukšlių, bet jau pagyrūniškai rodė savo nebaigtas prašmatnybes. Kavinė mirgėte mirgėjo. Net gazas joje degė su visu pradedančiojo įkarščiu ir visomis savo jėgomis apšvietė akinančio baltumo sienas, veidrodžių plokštumas, briaunų ir karnizų auksą, už saitų vedamų šunų tempiamus papūtžandžius pažus, besijuokiančias damas su sakalais ant sugniaužtų kumščių, nimfas ir deives su vaisiais ant galvų, paštetus ir žvėrieną, Hėbes ir Ganimedus, ištiestomis rankomis siūlančius mažytes bavariško kremo amforas ir dvispalvius įvairių rūšių ledų obeliskus; visą istoriją ir visą mitologiją, priverstas tarnauti smaguriavimui.

Gatvėje tiesiai prieš mus stovėjo kokių keturių dešimčių metų vyras, pavargusiu veidu ir žilstančia barzda, viena ranka laikydamas mažą berniuką ir ant kitos nešdamas dar per silpną vaikščioti kitą. Jis ėjo auklės pareigas ir leido vaikams pakvėpuoti vakaro oru. Visi jie buvo vienuose skarmalusoe. Visų trijų veidai buvo nepaprstai rimti, ir tos šešios akys nenukrypdamos stebėjo naują kavinę su tolygiu ir pagal amžių niuansuotu susižavėjimu.

Tėvo akys kalbėjo: „Kaip gražu! Kaip gražu! Tarytum visą vargano pasaulio auksą būtų sunešę į šias sienas". Berniuko akys sakė: „Kaip gražu! Kaip gražu! Bet į šiuos namus gali įeiti

tik tie, kurie nėra tokie kaip mes". Kai dėl mažiausiojo akių, tai jos buvo per daug sužavėtos, kad išreikštų ką kita, negu kvailą ir gilų džiaugsmą.

Dainų rašytojai sako, kad malonumas patobulina sielą ir suminkština širdį. Daina tą vakarą man buvo teisi. Aš buvau tos šešių akių šeimos ne tik sugraudintas, bet dargi jaučiau šiek tiek gėdos dėl didesnių už mūsų troškulį stiklų ir grafinų. Aš atsukau savo akis į tavąsias, mano brangioji, kad jose galėčiau įskaityti *savo* mintis; aš pasinėriau jūsų gražiose ir taip keistai švelniose akyse, jūsų žaliose akyse, kuriose gyvena Įgeidis ir kurias valdo Mėnulis, kuomet jūs man tarėte: „Tie žmonės su savo atviromis kaip įvažiuojamieji kiemo vartai akimis man tiesiog nepakenčiami! Ar negalėtumėte paprašyti kavinės šeimininko, kad jis juos pavarytų į šalį?"

Kaip sunku suprasti vienas kitą, mano angele, ir kokios neperduodamos yra mintys net tarp tų, kurie mylisi!

XXVII. Herojiška mirtis

Fančiulis buvo nuostabus pokštininkas ir kone Princo draugas. Bet juokdarybos amatui atsidavusius asmenis fatališkai traukia rimti dalykai ir, kaip tai bebūtų keista, laisvės bei tėvynės idėjos despotiškai užvaldo aktoriaus smegenis: vieną dieną Fančiulis ėmė ir įsijungė į keleto nepatenkintų didikų ruošiamą sąmokslą.

Visur pasitaiko išdavikų, pasirengusių įskųsti vyresnybei tokius tulžingai nusiteikusius individus, kurie nori nuversti nuo sostų princus ir perkraustyti visuomenę, jos neatsiklausus. Minėtieji didikai, kaip ir Fančiulis, buvo suimti, ir jiems visiems grėsė neabejotina mirtis.

Aš mielai tikėčiau, kad Princas galėjo beveik supykti, maištininkų tarpe radęs savo mėgiamiausią juokdarį. Jis buvo nei geresnis, nei blogesnis už kurį kitą, bet perdėtas jautrumas dažnai darė jį žiauresniu už kitus į jį panašius. Aistringas dailiųjų menų mylėtojas, puikus jų žinovas, jis buvo taip pat ir nepasotinamas pomėgiautojas. Gan abejingas žmonėms ir moralei, pats būdamas menininkas, jis nepažino pavojingesnio priešo už Nuobodulį, ir

dėl savo keistų pastangų pabėgti nuo šio pasaulio tirono arba jį nugalėti iš griežto istoriko jis tikriausiai būtų susilaukęs „pabaisos" epiteto, jeigu jo valdose būtų buvę leidžiama rašyti ne vien tik tai, kas siejasi su malonumais ir nuostaba, kuri yra viena delikačiausių malonumo formų. Yra Neronų, kurie dūsta perankštose ribose ir kurių ateisimaisiais amžiais niekas nežinos nei vardo, nei geros valios. Neįžvalgi Apvaizda suteikė šiam princui didesnes už jo valdas galimybes.

Staiga pasklido gandas, kad valdovas žadąs dovanoti visiems sąmokslininkams. Jį sukėlė paskelbimas didingo vaidinimo, kuriame Fančiulis turėjo atlikti vieną savo pagrindinių ir geriausių vaidmenų; jame taip pat dalyvavusią, buvo sakoma, ir pasmerktieji didikai; tai esąs aiškus įžeisto Princo kilniaširdiškos nusiteikimo linkmės ženklas, — pridėjo paviršutiniškai galvojantieji.

Iš šio taip natūraliai ir savitai ekscentriško žmogaus visko buvo galima laukti, net dorybės ir atlaidumo, ypač jeigu jis iš to būtų galėjęs tikėtis nelauktų malonumų. Bet tiems, kurie, kaip ir aš, pajėgė giliau įsiskverbti į šios smalsumą žadančios sergančios sielos gelmes, atrodė nepalyginamai galimiau, kad Princas tenori nustatyti mirti pasmerkto žmogaus sceninio talento vertę. Jis norėjo pasinaudoti šia proga *kapitalinės* reikšmės fiziologiniam bandymui, — patikrinti iki kokio laipsnio įprastinės menininko galimybės gali pasikeisti arba modifikuotis neįprastoj padėty; bet ar anapus viso to jo dvasioje buvo daugiau ar mažiau aiškus apsisprendimas pasigailėti? Tai yra dalykas, kuris niekad nebuvo išaiškintas.

Pagaliau, atėjus didžiajai dienai, šis mažytis dvaras atskleidė visas savo šventiškas prašmatnybes, ir nemačius sunku būtų suvokti, su kokiu spindesiu gali pasirodyti privilegijuotoji, bet ribotų išteklių, mažos valstybės klasė tikrų iškilmių proga. Šios buvo dvigubai tikros pirmiausia savo išstatytos prabangos magija ir po to su ja susijusiu paslaptingu moraliniu patrauklumu.

Sinjoras Fančiulis ypač puikiai atliko nebylius arba mažakalbius vaidmenis, kurie fėjų dramose, simboliškai vaizduo-

jančiose gyvenimo paslaptis, dažniausiai būna pagrindiniai. Jis išėjo į sceną lengvu žingsniu, tobulai nesivaržydamas, ir tatai kilniuose žiūrovuose sustiprino malonės ir atleidimo idėją.

Kada apie aktorių sakoma: „Štai geras aktorius!" naudojamasi formule, įjungiančia mintį, kad pro personažo apipavidalinimą atspėjamas dar ir aktorius, kitaip sakant, menas, pastangos, valia. Taigi jeigu aktoriui pavyktų santykyje su jo vaizduojamuoju perosnažu tapti tuo, kas būtų geriausios senovės pasaulio statulos, stebuklingai atgaivintos, gyvos ir vaikštančios, santykyje su bendra ir neaiškia grožio idėja, be abejo, tatai tebūtų ypatingas ir visai nepramatytas atvejis. Fančiulis tą vakarą buvo tokia tobula idealizacija, kad negalėjai nelaikyti jos gyva, įmanoma ir realia. Jis įeidavo, išeidavo, juokėsi, verkė, mėšlungiškai trūkčiojo, visad su nesunaikinama aureole aplink galvą, nematoma visiems, išskyrus mane, kurioje maišėsi keistai susilydinę Meno ir Kankino garbės spinduliai. Fančiulis nežinia kokios ypatingos malonės pagalba įvesdavo kažką dieviška ir antgamtiška net į savo ekstravagantiškiausias išdaigas. Mano plunksna dreba ir niekad neapleidžiančios susijaudinimo ašaros plūsta į akis, kada aš bandau aprašyti tą neužmirštamą vakarą. Fančiulis man lemiamu ir neginčijamu būdu įrodė, kad girtumas Menu geriau negu koks kitas pridengia prarajos siaubą; kad genijus gali vaidinti komediją prie kapo duobės su džiaugsmu, kurio dėka jis jos nemato, paklydęs, kaip jau yra, kapo ir sunaikinimo mintis išjungiančiame rojuje.

Visa žiūrovų minia, persotinta ir tuščia kokia tik begali būti, greitai pasidavė visagalei menininko viešpatystei. Niekas nebegalvojo nei apie mirtį, nei apie gedulą, nei apie bausmes. Kiekvienas be jokio rūpesčio atsidavė gausiems malonumams, kuriuo teikia gyvojo meno šedevro reginys. Džiaugsmo ir nuostabos protrūkiai nuolatinės perkūnijos jėga daugelį kartų sukrėtė pastato skliautus. Net pats Princas, reginio nugirdytas, įsimaišė į dvariškių plojimus.

Tačiau aiškiau reginčiai akiai jo girtumas nebuvo visai be priemaišų. Ar jis jautėsi nugalėtas ir netekęs savo despoto galios? Ar jis jautėsi pažemintas savo mene kelti siaubą širdyse ir

stingdyti sielas? Ar jis jautėsi savo lūkesčių apviltas ir savo spėliojimų išjuoktas? Tokios nebūtinai pateisintos, nors ir ne absoliučiai nepateisinamos prielaidos perbėgo mano dvasią, kai aš stebėjau Princo veidą, kuriame ant įprastinio blyškumo be perstojo atsirasdavo naujas, — kaip sniegas, krintantis ant sniego. Jo lūpos kaskart tampriau čiaupėsi, ir akys švietė vidine ugnim, primenančia pavydo ir pagiežos ugnį, net ir tada, kai jis pernelyg regimai plojo senam savo draugui — keistam juokdariui, kuris taip puikiai šaipėsi iš mirties. Vienu metu aš pamačiau Jo Aukštybę lenkiantis prie už nugaros stovėjusio mažyčio pažo ir šnibždant jam į ausį. Išdykėlišką dailaus vaiko veidą nušvietė šypsena, ir jis paliko Princo ložę, lyg turėdamas atlikti skubų įpareigojimą.

Po kelių minučių ilgas aštrus švilpuko garsas nutraukė Fančiulį viename geriausių jo momentų, kartu perskrosdamas visų ausis ir širdis. Ir iš tos vietos, kur pasigirdo nepritarimo švilpesys, prilaikydamas juoką vaikas metėsi į koridorių.

Sukrėstas ir nubudintas iš sapno Fančiulis pirmiausia užmerkė akis, po to beveik iš karto jas, dabar besaikiškai padidėjusias, vėl atmerkė, pravėrė burną, tarsi norėdamas mėšlungiškai atsikvėpti, susvirduliavo šiek tiek į priekį ir atgal ir krito negyvas ant scenos lentų.

Ar greitas kaip kardas švilpukas iš tiesų apgavo budelį? Ar pats Princas nuspėjo savo žmogžudiškos klastos veiksmingumą? Dėl to galima abejoti. Ar jis gailėjosi savo brangaus ir nepamėgdžiojamo Fančiulio? Malonu ir teisėta tuo patikėti.

Nusikaltusieji didikai komedija džiaugėsi paskutinį kartą. Jie mirė tą pačią naktį. Nuo tol daugelis mimų, pelnytai vertinamų skirtinguose kraštuose, lankėsi * * * dvare, bet nė vienas iš jų negalėjo talentu prilygti nuostabiajam Fančiuliui ir naudotis tokiu pačiu *palankumu.*

Vertė A. Nyka-Niliūnas

AUDRIUS PLIOPLYS

(g. 1951 m. Toronte) yra vienas aistringiausių negausaus lietuvių konceptualiojo meno atstovų. Čia reprodukuojamus kūrinius Gary Critchley pagarbino ir bendresniame kontekste: „...[darbai] yra unikalios ir jaudinančios meno krypties pradžia. Tema — galvojimas ir galvojimo procesas, nukreiptas į tai, kas vyksta žmogaus galvoje. Kliniškai svarbūs pažinimo dalykai yra tyrinėjami šios srities specialisto kaip meno priemonė. Tokia meninė analizė niekada anksčiau nebuvo daryta". Iš tikro, Audriaus Plioplio ambicingos meninės aspiracijos žiūrovui įgauna papildomo svarbumo, susipažinus su storu autoriaus, profesionalaus smegenų gydytojo ir tyrinėtojo, atliktų klinikinių bandymų ir pasiekimų neurologijoje sąrašu.

Faktas ir jo užfiksavimas: kūrybinga idėja ir ją įkūnijanti akcija, banali mintis ir iš burnos lendantis garsas, užlipintas ant magnetinės juostos, teiginys ir jo tekstinė išraiška popieriuje — reikalauja suvokimo laiko, kurį eksploatuoja Audrius Plioplys. Mintis, mintis, įkyri mintis apie minties užfiksavimą. Perduoti mintį yra meno prasmė. Yra tikrasis, gal pažodinis, minties vaizdas. Paslaptis per didelė, mintis neatstoja. Šioje situacijoje nereikia rūpintis meniškumu, todėl jo darbai tradicinio meno kriterijais yra visai nevertingi. Suvokti. Garsas ir žodis buvo arčiau minties, nei vaistai pelių smegenyse. Jis išneša mažiau gyvosios energijos į viešumą, nei mirtininko encefalograma. Suvokti tikrą pasaulio tvarką, ne išorinį jo pavidalą. Išreikšti mūsų žaidimo prasmę tašku balto lapo viduje — tai Audrius Plioplys gali geriau už mus.

Danas Lapkus

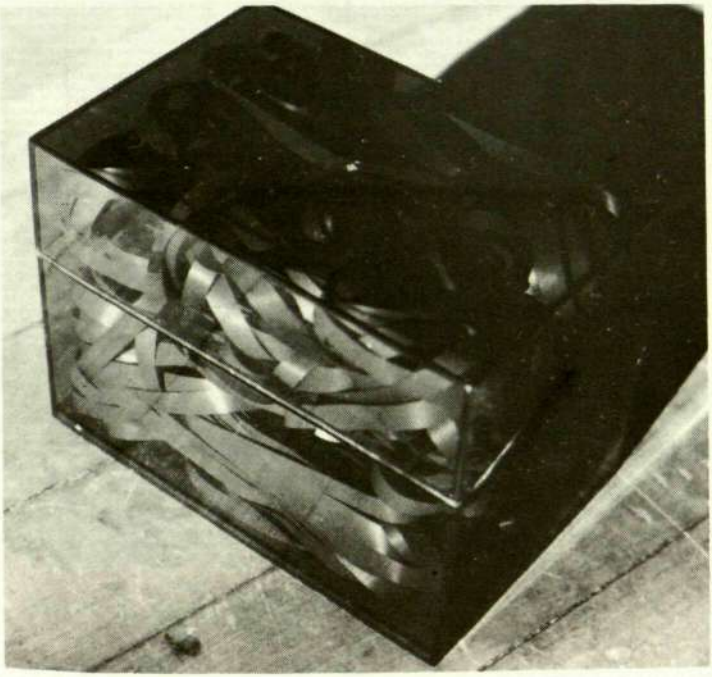

„Mano mintys apie meną", garso juosta organinio stiklo dėžėje, 4"x5"6", 1977.

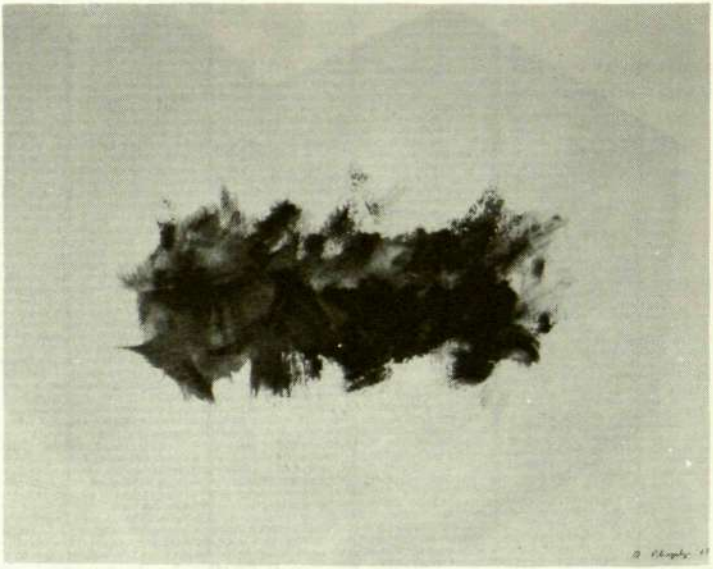

"Eureka! pasiekiau sprendimą", plunksna ir akrilas ant popieriaus, 1987.

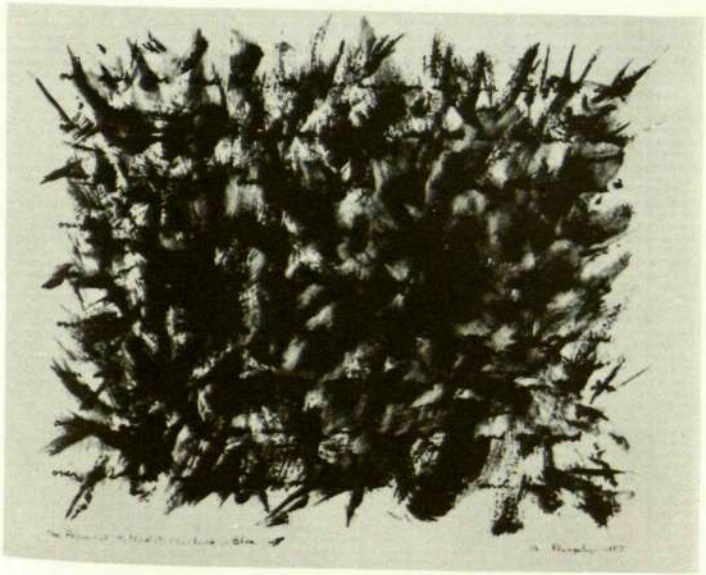

„Mano asmeninis galvojimo metodas mėlynai", plunksna ir akrilas ant popieriaus, 1987.

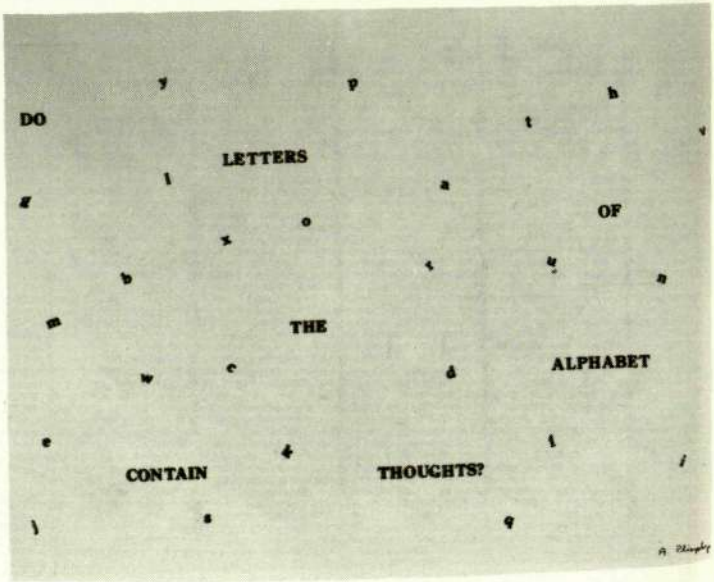

„Ar abėcėlės raidės apima mąstymą?", serijinės gamybos raidės ant popieriaus, 1987.

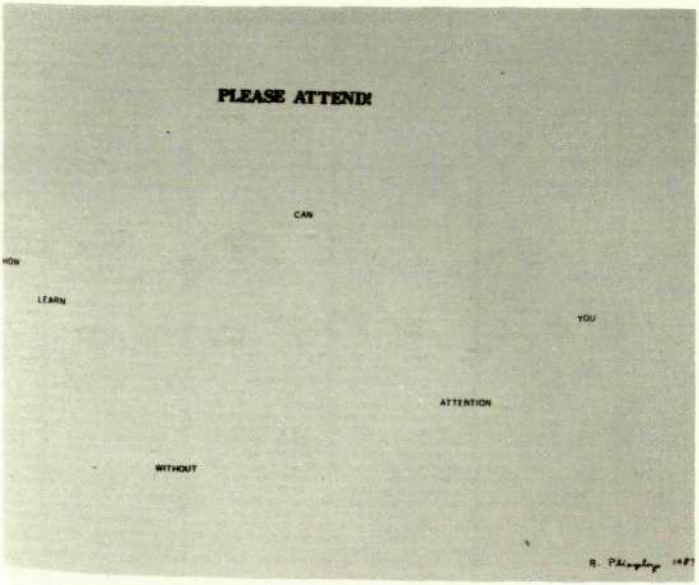

„Prašau dalyvauti!", serijinės gamybos raidės ant popieriaus, 1987.

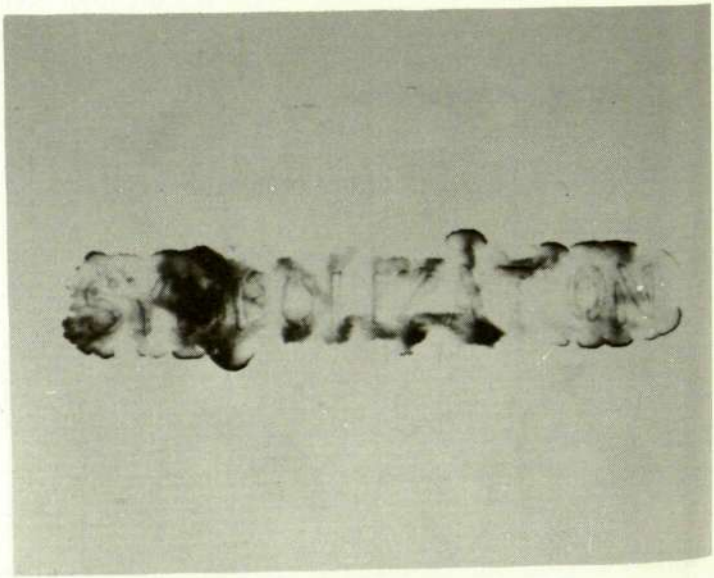

„Simbolizacija", plunksna, akvarelė ir akrilas ant popieriaus, 1987.

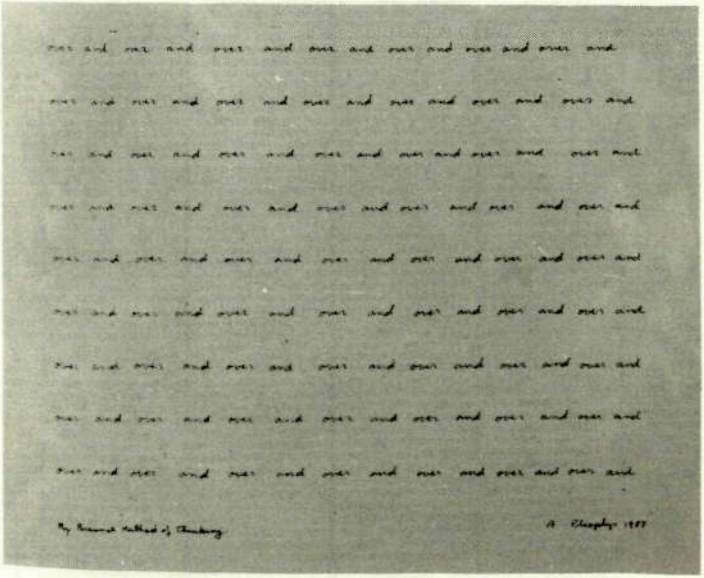

„Mano asmeninis galvojimo metodas", tušas ant popieriaus, 1987.

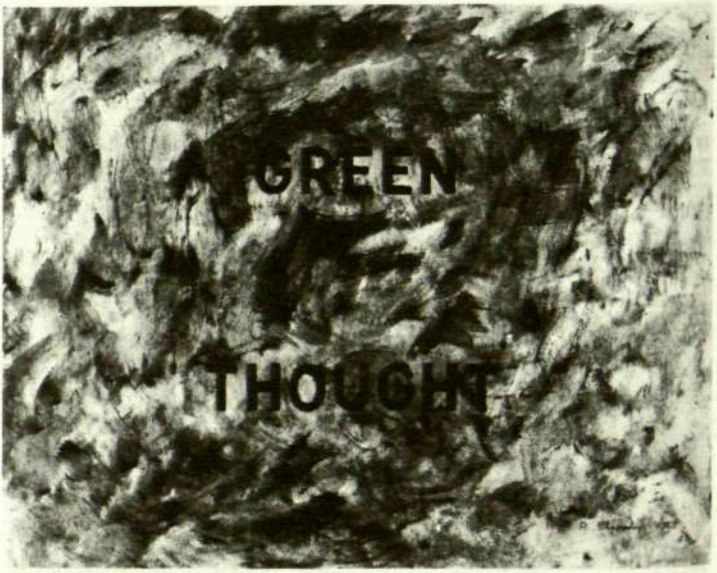

"Žalia mintis", plunksna ir akrilas ant popieriaus, 1987.

"PRO ir CON teorija minties vystymesi", plunksna, akrilas ant popieriaus, 1987.

DU EILĖRAŠČIAI IŠ NEPARAŠYTO CIKLO

ANTANAS A. JONYNAS

VERGO SKUNDAS III

Ir todėl sakau: ne visada tikėkite tais,
kurie jums žaizdas savo atveria ir, jūsų patiklumu
pasikliaudami, paskui juos sekti liepia,
o labiau tikėkite tais, kurie žaizdas
savo slepia ir jus tylėdami myli.
Bet niekados nesakykit, kad tie ar anie
yra geresni prieš Dievą.
Niekados nedarykite to, ką bijote padaryti:
jei bijai išduot — neišduok, jei bijai
pavogti — nevok, jei bijai nužudyt —
nežudyk.
Jeigu būsi drąsus, užimsi tvirtovę —
bet ten išsigąsi?
Jeigu būsi bailys, nuolatos
apgailėsi savo bailystę.

VERGO SKUNDAS IV

Tuos, kurie jus tylėdami myli, įžeiskite
skaudžiai — iš tikro sakau, jie savęs išsigando:
žodžiai jų išskris iš burnos tarsi kregždės,
bet atgal gali ir nebegrįžti.

Tačiau argi daug yra to,
kuo išties gali pasikliauti, sutvėręs?
Ir nejaugi šito taip maža,
kad nedrįstum priešui atnešti?

KULTŪRINĖ SITUACIJA: VAKARAI IR LIETUVA: II

LEONIDAS DONSKIS:

Lietuva — ne tik vėluojančių procesų, bet ir nuolatos vėluojančios bei stringančios modernizacijos šalis. Pasitelkus poetines kalbos figūras, būtų galima pasakyti, kad Lietuva yra tiesiog vėluojančios istorijos fenomenas. Juk ir dabar per istoriškai labai jau trumpą laikotarpį jai tenka patirti tokias socialines ir politines įtampas, kokios Europos ir Amerikos civilizaciniuose procesuose buvo „išdalintos" ilgiems istorijos periodams ir driekėsi per dešimtmečius, o neretai ir šimtmečius. Šios įtampos, lygiai kaip ir socialinės kristalizacijos procesai, neišvengiamai įtakoja ir intelektualinio diskurso sferą — jau pradeda konkuruoti įvairūs humanitarinio mąstymo modeliai, varžosi skirtingos teorinės minties paradigmos. Lietuvių humanistika ir kultūrinė kūryba palengva vaduojasi iš ilgą laiką jas kausčiusio vienmatiškumo, kurį aš sieju visų pirma su dirbtinio kultūros homogenizavimo bei etninio uždarumo tendencijomis, o taip pat ir su antimodernizmo apraiškomis, iš kurių bene rimčiausio teorinio dėmesio nusipelnė jau minėtasis etnocentrizmas. Lietuvos filosofinei minčiai ir apskritai socialinės realybės teorinei refleksijai įprastų, kone imanentiškų esencialistinių schemų vieton vis dažniau stoja moderniuoju metodologiniu nominalizmu grįsti teoriniai svarstymai.

Žinoma, Lietuvą vis dar slegia Rytų Europos sociokultūrinis sindromas, pasireiškiantis įvairaus plauko socialinių mitų kūrimu, parafilosofiniais svaičiojimais apie prarastąjį Aukso

amžių bei savo tautų genetinį gerumą, apokaliptine istoriosofija, katastrofistinėmis teorijomis, mesianistiniais projektais, etnocentrizmu, o ypač — savosios kultūros ir nacionalinės tradicijos izoliavimu nuo moderniojo mąstymo ir pasaulio, sąmoningu jos archaizavimu, retrospektyviniu utopizmu, siekimu savąjį kontekstą įtraukti į euforiškai pakilaus, entuziastingo, nekritiško galvojimo ir kalbėjimo zoną. O juk mūsų intelektualiniam procesui ir savimonei itin svarbu savąjį istorinį ir kultūrinį kontekstą įtraukti į kritiško, teoriškai korektiško, nešališko apmąstymo zoną. Deja, dalykai, kurie vakarietiško sąmonės režimo atstovui, arba tiesiog kultūriniam liberalui, yra tapę mąstymo ir kūrybos *conditio sine qua non*, Lietuvoje vis dar reiškiasi intelektualinių bei kultūrinių projektų pavidalais. Turiu omenyje teorinio bei apskritai kultūrinio pliuralizmo įtvirtinimą ir tiesiog realų multikultūralizmą, lygiai kaip ir pačios lietuvių kultūros įtraukimą ne į parafilosofinį, panegirinį, ideologizuotą ir mitologizuotą, o į realų teorinį ir kritinį kontekstą. Laisvo, atviro, sąžiningo ir kritiško proto problema mūsų kultūroje yra vargiai atsiejama nuo intersubjektyvumo, t.y. dialogiškumo, kritiškumo, intelektualinio atvirumo, komunikavimo ir susikalbėjimo, sunykimo problemos, kurią itin skaudžiai šiandien patiria naujoji Lietuvos intelektualų karta. Tai, suprantama, atomizuotos, monologizuotos, o sykiu ir stipriai ideologizuotos bei indoktrinuotos visuomenės simptomas.

Griežtai svarstant, ir pati lietuvių kultūra niekada nėra tapusi istorija *par excellence*, t.y. ji niekada nėra patyrusi tos lemtingosios sociokultūrinės emancipacijos, kuri istoriją iš loginio ir intelektualinio ateities projekto paverčia sąmonės dalyvavimu civilizaciniuose ir apskritai oikumeniniuose procesuose, kuri suistorina, arba tiesiog modernizuoja, antropomorfinės erdvės bei antropomorfinio laiko subjekto (istorinio, o sykiu ir moderniojo, žmogaus) sąmonę. Nukreipdama moderniojo žmogaus sąmonę į sociokultūrinės aplinkos pasaulį ir sąlygodama jos aktualų dalyvavimą socialinių fenomenų, įvykių bei procesų erdvėje, šioji emancipacija sykiu intencionalizuoja sąmonę, paverčia ją intencionalia — nukreipta ne į save, o į aplinkos

pasaulį. Deja, analizuojant mūsų sąmoningumo istoriją, arba, pasiremiant Kavolio terminu, mūsų *sąmoningumo trajektorijas*, sunku aptikti minėtojo universalaus sąmonės intencionalumo dimensiją. Turiu omenyje ne tik grynųjų socialinių ir kultūrinių formų nebuvimą (vėluojančios, beveik neatpažįstamai pakintančios, iškreiptu ir gan amorfišku pavidalu Lietuvą pasiekiančios istorinės epochos bei sociokultūrinės programos: pavėluoti ir pseudomorfiniai Viduramžiai, toks pat Renesansas, labai jau pavėlavęs ir dėl to specifiškas Romantizmas), kas turbūt leistų šioje vietoje prisiminti Spenglerio pseudomorfozės sąvoką. Tai gan svarbus, bet vis dėlto ne pagrindinis aptariamos problemos aspektas.

Svarbiau yra štai kas: Lietuva niekada nėra įsijungusi į tikrą civilizacijų polilogą. Lietuviška sąmonė ir kultūra geriausiu atveju atlikdavo pavienius svetimos istorijos ir svetimo civilizacinio konteksto fragmentų recepcijos (bet anaiptol ne afiliacijos Toynbee'o sąvokos prasme) veiksmus. Ir tos pačios Vakarų civilizacijos formos į Lietuvą keliavo ne tik stipriai vėluodamos, bet ir „organiškai" nesubrandintos mūsų sociokultūrinio konteksto, sąmonės ir patirties. Dėl to ir lietuviškos sąmonės „vakarietiškoji patirtis" yra perdėm tekstualinė (plačiąja — kultūrinės patirties — prasme) ir net pseudomorfinė; ji tikrai nėra grįsta realiais civilizaciniais visuomenės saviorganizacijos procesais bei metodais. Turbūt iš čia toji gelminė kultūrinio teksto ir civilizacinio konteksto antinomija, kurią nuolatos patiria ne tik Lietuva, bet ir visos Rytų Europos bei Centrinės Europos šalys: iš čia ir žemą, „niekingą" socialinę tikrovę atmetančios „aukštosios" sąmonės (kitaip tariant, neintencionalios, į nieką, išskyrus save pačią, nenukreiptos, solipsistinės ir monologinės sąmonės) mitas, ir sąmonės arba jos tendencijos (iš esmės, ideologinio projekto) statymas priešpriešiais realiai egzistuojančiai socialinei realybei — taip gimsta Rusijos ir Europos, Lietuvos ir Europos, Rytų ir Vakarų ideologinės (anaiptol ne teorinės — aš kalbu ne apie komparatyvinius civilizacijų tyrimus, o apie ideologinius „genetiškai" skirtingų civilizacinių kontekstų antinomiškumo ar jų sintezės projektus) priešpriešos. Rusijos

arba Lietuvos *idėja* tokiu būdu gali būti priešpriešinama Vakarų civilizacinei *realybei*. Mes matome ir šios didžiosios ideologinės priešpriešos vedinius esencialistinėje bei apokaliptinėje istoriosofijoje ar jos esmingai įtakotoje kultūrosofijoje — tai kultūra *versus* civilizacija, organiškumas *versus* mechaniškumas etc. Ši didžioji priešprieša bei įvairios jos variacijos yra ne kas kita kaip antimoderno balsas, ataidintis iš pavėluotos, arba įstrigusios, modernizacijos šalių.

Idėjos statymas priešpriešiais realybei aiškiai rodo, kad ir „savos, organiškosios kultūros" *de facto* dar nėra — ji sąmonėje ar vertybių sistemoje funkcionuoja kaip realiai neegzistuojanti, bet siekiama ir anticipuojama tikrovė, t.y. kaip ideologinis projektas. Šioje vietoje mes galime konstatuoti akivaizdžią tradicionalizmo ir modernizmo, arba tiesiog antimoderno ir moderno, koliziją. Savosios kultūros kaip dar nesančio, bet siekiamo aksionormatyvinio pasaulio anticipacija sykiu reiškia ir realiai egzistuojančios moderniosios civilizacijos iššūkių nepriėmimą, principinį atsisakymą dalyvauti sau neautentiškoje istorinėje pasaulio dramoje. Akivaizdu, kad toks atsisakymas neišvengiamai veda į buvimą šalia ar net anapus istorijos. Pagaliau ir pati istorija tokiu atveju gali būti nesunkiai redukuota į grynąjį dvasios judesį vokiškosios *Geistesgeschichte* prasme arba, kiek geresniu atveju, į sąmonės poslinkių ir reikšmių kaitą, kitaip tariant, į kultūros istoriją. Bijau, kad istorijos kaip fundamentalios civilizacinės ir oikumeninės realybės neturėjimas ją neišvengiamai ir redukuoja į kultūros istoriją. Žinoma, šitoje vietoje mes jau susiduriame su itin rimta istorijos teorijos bei kultūros teorijos problema, kuri neabejotinai nusipelno atskiro svarstymo bei platesnio diskusijų konteksto. Bet vienas kitas šios minties niuansas neturėtų būti išleistas iš akių.

Paminėtoji problema bei jos teorinis nagrinėjimas reikalaute reikalauja šlietis prie aiškiai apibrėžtos istoriosofinės paradigmos. Nesilaikau (ir ypač šio mūsų polilogo kontekste) Hegelio inicijuoto, o Collingwoodo ir Croce's išplėtoto požiūrio, skelbiančio, kad visa istorija *sensu stricto* yra intelektualinė istorija. Lygiai taip pat nemanau, kad visą istorijos universumą

galima redukuoti į idėjų istoriją. Šitokios ir į jas panašios istorijos redukcijos man nėra priimtinos ne tik dėl to, kad jos neišvengiamai susiveda į *pars pro toto*. F. Fukuyama'os kontroversinis straipsnis *Istorijos pabaiga?* iškalbingai byloja apie pavojus, slypinčius hegeliškame istorijos tapatinime su loginiu (iš esmės, logokratiniu, arba tiesiog ideologiniu) procesu. Suvedus Fukuyama'os poziciją *ad absurdum*, išeitų, kad ne tik Vakarų civilizacija, sėkmingai atsakiusi į visus didžiuosius ideologinius iššūkius, yra istorijos saulėlydžio civilizacija, bet, dar daugiau, — ne civilizacinį veiksmą, o ideologines programas ar įvairius pasaulio globalinio „pertvarkymo" projektus siūlantys sociokultūriniai kontekstai yra tikrieji istorijos subjektai bei vieninteliai istorijos kaip idėjų konflikto erdvės saugotojai. Žymiai įdomesnė ir teoriškai rezultatyvesnė man atrodo pozicija, į kultūrą žvelgianti kaip į galimą arba aktualią istoriją: tai Rückerto, Danilevskio, Spenglerio, Toynbee'o, Sorokino, Northropo pozicija. Pasistengsiu pademonstruoti šios istoriosofinės paradigmos privalumus, interpretuodamas dabartinę lietuviškos sąmonės ir kultūros poslinkių situaciją.

Darant aliuziją į Spenglerio veikalą *Der Untergang des Abendlandes* ir vartojant jo kiek metaforiškus terminus, būtų galima teigti, kad lietuvių kultūra reikšmių kaitos ir dvasios judesių istorijoje nuolatos skleidėsi kaip *mögliche Kultur*, o ne *wirkliche Kultur*. Kitaip tariant, lietuvių kultūra nuolatos funkcionavo kaip priekyje-savęs-esantis-projektas, arba intelektualinis ir apskritai kūrybinis ateities modelis, kartas nuo karto projektuojamas ir į „negrįžtamai prarastą" praeitį. Ji niekada nebuvo tapusi (bent jau savo modernėjimo aspektu) tiesiog normatyvia ir imperatyvia empirine-socialine realybe, t.y. empiriniu vertybių buvimu bei savaiminga jų sklaida. Jei mes pripažįstame kultūrinės dimensijos autonomijos idėją, tai kultūrą ir istoriją neišvengiamai tenka interpretuoti kaip komplementarinius fenomenus, o sykiu ir konceptus. Išeitų, kad kol nėra realios ar aktualios istorijos, tol ir kultūra skleidžiasi viso labo tik kaip projektas. Istorijos kaip kultūros kūno nebuvimas rodo kultūrą skleidžiantis tik kaip idėją.

Žinoma, tai jokiu būdu nereiškia, kad aš teigiu, jog Lietuvoje neegzistavo ir neegzistuoja aksionormatyvinės sistemos bei orientacijos (etniškai ir kultūriškai kontekstualizuotos etinės, estetinės ir kitokios normos bei vertybės, dvasios judesių kaitoje kartas nuo karto mėginamos projektuoti — bent jau modernizacijos blyksnių laikotarpiais — ir į universalias sociokultūrines programas). Toks teiginys ne tik prasilenktų su istorine bei teorine tiesa, bet tiesiog prieštarautų sveikam protui. Aš kalbu apie kultūrą kaip istoriją, t.y. kultūrą, projektuojamą į istorijos erdvę ir laiką. Kultūros lygmens, arba kultūrinės dimensijos, autonomijos problema realią teorinę prasmę ir įgyja istorijos kontekste — kitokia kultūros lygmens autonomijos samprata reikštų paprasčiausią kultūros hipostazavimą, jos pavertimą emerdžentiniu ir savipakankamu pasauliu, arba aktualiu superorganizmu. Jei kultūros neįmanoma projektuoti į istoriją, kitaip tariant, jei mano minėta didžioji sociokultūrinė, arba tiesiog istorinė, visuomenės emancipacija nėra įvykusi, kultūra taip ir lieka priekyje-savęs-esančiu-projektu; tokiu atveju ji neišvengiamai patenka į logokratinį kontekstą ir jame įsitvirtina kaip ideologemų bei socialinių mitologemų samplaika. Istoriją išstumia kalba, teorinį diskursą keičia nuoga vertybinė žiūra ir apskritai vertybinis solipsizmas, socialinio ir kūrybinio veiksmo paieškų vieton stoja „teisingo ir autentiško" kalbėjimo paieškos, o intencionalios — į aplinkos pasaulį, civilizacinį vyksmą bei oikumeninius pokyčius nukreiptos — sąmonės pradus galutinai užgožia solipsistinė, monologinė, tik į save pačią nukreipta, kalbanti sąmonė.

Mano pasiūlytas Lietuvos sąmonės ir kultūros judesių trajektorijų interpretacijos modelis gal iš dalies galėtų atsakyti į klausimą, kodėl Lietuva niekada savo kultūros gelmėse nepajuto tos civilizacinio vyksmo problematikos (ir iki šiol taip ir neįsijungė į pozityvius jos svarstymus), kuri formavosi XIX amžiaus pabaigos Europoje ir Amerikoje. Kai nėra siekiamos ir nuolat anticipuojamos realybės, jos vieton anksčiau ar vėliau stoja ideologiniai įvaizdžiai bei substitutai. Vietoj grynų ir autentiškų socialinių bei kultūrinių formų, subrandintų Vakarų civilizacijos,

Lietuva patirdavo nebent pseudomorfinius, vėluojančius ir iškreiptus jų pakaitalus ar pseudomorfines jų modifikacijas. Ar Lietuva gali turėti ir nors kiek rimčiau plėtoti miestų kultūros teoriją bei istoriją, jei klasikinės vakarietiškosios miestų kultūros ir, svarbiausia, miestietiškos sąmonės formų niekada iš esmės nepatyrė, bet užtat patyrė bjauriausius urbanizacijos padarinius ir žino juos geriau už bet kurią Vakarų kultūros šalį? Ką Lietuvai šiandien gali pasakyti, tarkim, Geddeso, Giediono ar Mumfordo miesto ir architektūros teorijos, jau nekalbant apie šių autorių plėtotą kultūros kritiką? Ar Lietuva galėjo kurti tiek pozityviojo, tiek negatyviojo technologinio determinizmo teorijas, jei modernųjį technologinį procesą patyrė ir suvokė tik kaip pamatinių savo gyvenimo ir kultūros formų griovimą? Lietuva niekada technikos nebuvo įprasminusi kaip kultūros fenomeno; technika mūsų kultūros istorijoje niekada nebuvo sakralizuota ir įprasminta kaip kūrybos formų objektyvacijos, moderniojo žmogaus sąmonei ir kultūrai imanentiškos laiko dimensijos fiksavimo bei kūrinių išsaugojimo instrumentas. Vadinasi, mes patyrėme ne technikos sklaidą ir plėtrą, o tik negatyvius jos padarinius. Tad Vakarai Lietuvai buvo ir tebėra niekada iki galo neinteriorizuotas, paslaptingas ir bauginantis kultūrinis tekstas, bet jokiu būdu ne civilizacinis kontekstas. Vakarų civilizaciniai metodai Lietuvai buvo ir tebėra žinomi ne iš empirinės ir civilizacinės, o tik iš tekstualinės-kultūrinės (ir tai nuolatos vėluojančios) patirties.

Būtų liūdna, jei ir Vakarų civilizacinė realybė, visada priešpriešinta lietuviškos kultūros idėjai, pati patektų į modernaus lietuviško mito erdvę ir virstų dar viena mitologema, dar vienu priekyje-savęs-esančiu-projektu (turiu omenyje visiškai įmanomą totalinės Lietuvos „westernizacijos" projektą, kuris greičiausiai vėl būtų suprastas kaip būtinybė atmesti susikompromitavusią kalbą bei ideologiją ir kurti naujuosius, moderniuosius bei „pažangiuosius" jų pakaitalus). Deja, įžvelgiu realų orientavimosi ne tiek į naujus civilizacinius imperatyvus, kiek į ženklų ir simbolių kaitą pavojų. Bet sykiu matau ir galimą alternatyvinę programą, kurios realizavimas individų galvosenos ir ypač intelektualinio diskurso sferoje būtų visiškai įmanomas. Visų

pirma tai jaunųjų Lietuvos intelektualų-teoretikų generacija, kuri artimiausiu laiku turėtų pakeisti ganėtinai prastą Lietuvos ir apskritai Rytų Europos šalių ideologinę tradiciją plėtojančius inteligentus-praktikus (ideologus ir „vertybininkus"). Kita vertus, tai būtinybė ir sykiu reali galimybė vakarietišką teorinį ir intelektualinį diskursą panaudoti lietuviškos sociokultūrinės realybės analizei bei interpretacijoms. Tam ypač pasitarnautų lyginamieji civilizacijų tyrimai ir interdisciplinarinis mąstymas.

Trumpai tariant, mūsų intelektualinė kultūra Lietuvos istorinę — socialinę ir kultūrinę — realybę žūtbūt turi „atkovoti" iš socialinių mitų bei ideologinių konstruktų terpės. Pagaliau mes turime unikalią galimybę leisti teorijai, refleksijai ir diskursui gimti iš realaus sąlyčio su tikrove, užuot „gaminę" tekstus iš tekstų. Tikiu, kad bent teorinio mąstymo srityje mes artėjame prie civilizacijų polilogo.

TOMAS SODEIKA:

Kai prieš keletą metų su Arūnu Sverdiolu rašėme straipsnį apie post-totalitarinės visuomenės Lietuvoje situaciją bei tolesnės raidos galimas kryptis (žr. *Metmenys*, 60/1991), atgimimo sąjūdis buvo pasiekęs kulminaciją. Tai buvo laikas, kai žmonės svaigo nuo anksčiau niekad nepatirtos politinio gyvenimo pilnatvės, niekieno nevaržomo viešo savojo pilietiškumo manifestavimo. Atrodė, kad *visas* aktualias problemas galima spręsti organizacinėmis priemonėmis ir kad *aktualios* yra tik tos problemos, kurias galima tokiomis priemonėmis spręsti. Ir vis dėlto jau tada buvo pradėjęs ryškėti kitas problemų laukas, kurio pobūdis galutinai atsiskleidė tik po to, kai buvo atgauta nepriklausomybė. Tad norėčiau anuos svarstymus pratęsti to, kas dabar aiškiau matyti link.

Tąsyk analizuodami situaciją pabandėme išskirti du socialinės tikrovės aspektus, kuriuos sąlygiškai vadinome „socia-

line fizika" ir „socialine metafizika". Jei pirmuoju terminu žymėjome „plika akimi" matomų socialinių institutų visumą, tai antrasis reiškė tam tikras „neregimas", bet vis dėlto visuomenės gyvenimui nepaprastai reikšmingas struktūras. Tai pirmapradės socialiai relevantiškos nuostatos, atsirandančios ir išnykstančios nepriklauosmai nuo mūsų žinojimo apie jas ar nuo mūsų valios pastangų jas sukurti arba sunaikinti. Jei socialinė fizika — tai visų pirma įvairiomis organizacinėmis priemonėmis manipuliojamos socialinės tikrovės sritis, tai socialinė metafizika tokiai manipuliacijai ne tik nepasiduoda, bet pati yra jos efektyvumo būtina sąlyga. Tąsyk bandėme parodyti, kad visą dėmesį sutelkus į pirmąją šių sričių — į senų struktūrų griovimą ir naujų projektavimą bei kūrimą, — lengva iš akių išleisti „metafizinį" socialinės tikrovės matmenį. Mat tuomet daugelis manė (o ir dabar daug kas taip tebegalvoja), kad visos mūsų bėdos plaukia iš netikusios politinio ir ekonominio valdymo sistemos, kad pakanka visa tai pakeisti, „persiorganizuoti" ir bėdų neliks.

Bet štai, visa tai pakeitėme, „persiorganizavome", o bėdos liko. Ir dar naujų atsirado.

Kas kaltas? Pikta valia? Patyrimo stoka? Žmonių kvailumas?... Aiškinti susidariusią sitauciją bandoma įvairiai. Kaltinamas „sovietmetis", demaskuojami „KGB agentai", „intelektualiai ironišku" mostu rodoma į „šunaują", *a la Kassandra* skelbiama, jog padaryta „istorinė klaida" pasirenkant ne tą „tautos vadą", atskleidžiamas valdžios vyrų nekompetentingumas, tuo pačiu duodant suprasti, kad kitų klaidas matantysis pats niekados neklydo ir neklys...

Yra daug įvairiausių galimybių paaiškinti, kodėl lūkesčiai neišsipildė, ir, ko gero, beveik visos šios galimybės Lietuvoje jau realizuotos ir realizuojamos. Negalima paneigti, kad daugelis argumentų nėra visiškai nepamatuoti. Vis dėlto šiuokart norėčiau apsistoti prie to fakto, kad Lietuva iš tiesų ir iš esmės pavėlavo į tą XIX amžiaus pabaigoje Europoje ir Amerikoje prasidėjusį kultūrinio ir civilizacinio vyksmo etapą, kuris minimas šio polilogo klausime, ir pasvarstyti to pavėlavimo kai kurias pasekmes.

Pirmiausia pastebėsiu, kad, deja (o gal ir laimei), šio vėlavimo negalima kompensuoti jokiomis organizacinėmis priemonėmis. Tokiomis priemonėmis galima spręsti tik socialinės fizikos lygmenyje kylančias problemas, tuo tarpu čia, atrodo, turime reikalą su socialine metafizika, t.y. su dalykais, kurių pati prigimtis yra tokia, kad organizaciškai jų neįmanoma apčiuopti ar juo labiau — jais manipuliuoti. Kalbu apie tam tikras pirmaprades nuostatas, įgalinančias (ar, atitinkamai, darančias negalimą) normalios visuomenės egzistavimą, nuostatas, kurios skleidžiasi socialinės metafizikos matmenyse. Tad manyčiau, kad svarstydamas dabartinę Lietuvos situaciją šio polilogo kontekste, nelabai nukrypstu nuo temos, kalbėdamas ne tiek apie kokias *naujai* iškilusias „gelmines, t.y. ne organizaciniais būdais, o individų galvosenoje spręstinas kultūros raidos problemas", kiek apskritai apie tam tikrą aktualių problemų *pobūdžio* kaitą, kai aktualesnėmis tampa „metafizinės", t.y. kaip tik „individų galvosenoje spręstinos" problemos. Šio problematikos aktualumo migravimo iš socialinės fizikos plotmės į socialinės metafizikos plotmę požymiai matyti kad ir iš to, kaip Vakaruose nusižiūrėtos ir į lietuvišką kontekstą perkeltos socialinės fizikos formos, beveik neišvengiamai virsta „pseudomorfozėmis" — dariniais, mažai ką bendro turinčias su tikrove ir tik simuliuojančiais vienokius ar kitokius socialinius pavidalus. Sunku atiskratyti prasto vaidinimo įspūdžio, kai matai, kaip partijos, kurių programos beveik nesiskiria, neįstengia sudaryti netgi koalicijos, arba kai girdi rimtu veidu dėstant, jog Lietuvai būtina stipri kariuomenė, nes tai esąs neatsiejamas valstybės atributas. Prie tokių pseudomorfozių gali būti priskirtas ir politinės veiklos perdėtas sureikšminimas, politinių struktūrų „maginis" traktavimas, visokiausių „charizmų" reikalavimas iš politinių veikėjų ir t.t., ir pan. Ar tokios pseudomorfozės nerodo, kad kažkas netvarkoje su metafizine visuomenės gyvenimo plotme, nuo kurios galiausiai priklauso vienų ar kitų socialinių darinių „realumas"? Norėčiau kiek plačiau pasvarstyti vieną, mano nuomone, ganėtinai fundamentalų mūsų dabartinės situacijos „fizinį" aspektą ir bent punktyru nužymėti jo „metafizinius" atitikmenis.

Kalbu apie „vienybės" ir „pliuralizmo" principų santykį.

Žvelgiant šiuo aspektu į dabartinę Lietuvos situaciją į akis krenta anų pradų *alternatyvinis* traktavimas. Išsigelbėjimo ieškoma arba griežtai monocentriškame visuomenės struktūravime, arba anarchistiškame „laissez faire". Kitaip sakant, arba laikomasi požiūrio, kad normalų visuomenės gyvenimą ir raidą galima garantuoti tik daugiau ar mažiau griežtai kontroliuojant visas gyvenimo sritis ir jas koordinuojant iš vieno centro, arba manoma, kad viską reikia palikti savieigai ir pasikliauti vien savireguliacijos mechanizmais. Pirmuoju atveju suponuojama, kad visuomenės gyvenimas pats savaime yra visiškai amorfiškas ir kad tik sąmoningai jį formuojant „iš išorės" galima suteikti jam norimą pavidalą. Antruoju atveju remiamasi prielaida, kad visuomenės „gelmėse" jau yra susiformavę reikalingi savireguliacijos mechanizmai, kuriems reikia tik netrukdyti veikti. Ieškodami šios priešstatos pamato socialinės metafizikos plotmėje, aptinkame priešstatą, kurią sąlyginai galime pavadinti *užsiangažavimo* ir *tolerancijos* supriešinimu: laikomasi požiūrio, kad tai, kas mums yra reikšminga, yra reikšminga besąlygiškai ir be išlygų, ir kad kitokio požiūrio į kokį nors dalyką toleravimas rodo, jog tas dalykas mums nelabai rūpi.

Visi (ar beveik visi) sutinka su tuo, kad pliuralizmas ir tolerancija yra būtini modernios visuomenės atributai. Bet kaip juos suderinti su angažavimuosi tam tikram tikslui ar tam tikrai vertybei? Tik ką aptarta priešstata tokį suderinimą daro neįmanomą. Bet ar iš tikro tolerancija yra vien abejingumo apraiška? Ar pagarba kitokiai nuomonei visuomet reiškia, kad ta nuomonė mums nelabai rūpi, kad traktuojame ją nelabai rimtai, lyg žaisdami? Tai, kad dažniausia taip ir būna, rodo, jog dažniausia esame „vienmečiai žmonės" (Marcuse), t.y. kad gyvename ganėtinai abstraktų gyvenimą. Juk konkretybė, tikrovė gali būti tik daugiamatė.

Tad pabandykime toleranciją ir angažavimąsi mąstyti bei jausti ne kaip viena kitą neigiančias priešybes, o tik kaip skirtingus mūsų tikroviškumo matmenis. Papildydami vienas kitą, jie leidžia mums įveikti tą „vienmatiškumą", o tuo pačiu daro mūsų

gyvenimą konkretų, realų. Problema tad gali būti formuluojama kaip klausimas apie šio daugiamatiškumo galimybės sąlygas.

Nėra labai sunku susiprotėti, kad čia kokios nors organizacinės priemonės, moralizavimas ar pamokslavimas negelbės. Jau vien dėl to, kad tolerancijos ir angažavimosi suderinamumo sąlyga glūdi nebe socialinės fizikos, bet socialinės metafizikos plotmėje. Ši sąlyga tai elementarus *pasitikėjimas*, kuris mūsiškiams „taleyrandams" ir „talleyrandėliams", aukščiausia dorybe laikantiems įtarumą ir sugebėjimą apsimesti niekuo dėtu, atrodo nesuderinamas su politikos dalykus išmanančio žmogaus reputacija. Juo labiau, kad vietinės reikšmės „intrigų virtuozai" vertais dėmesio laiko tik tuos dalykus, kuriuos galima vienaip ar kitaip „suregzti", „suorganizuoti", „padaryti".

Bet jei pripažintume, kad pasitikėjimas yra toks reikšmingas „metafizinis" faktorius, tai ar neturėtume tą pačią akimirką beatodairiškai pulti vienas kitam į glėbį, besąlygiškai tikėti viskuo, ką mums sako pirmas sutiktasis? Anaiptol. Juk pasitikėti galima tik tuo, ką gerai pažįsti, o pažinti galima tik pakankamai „artimus" žmones. Kaip tik čia geriausiai pasimato socialinės metafizikos „neinstrumentalizuojamumas". Pasimato, kad toli gražu ne viską galima „suorganizuoti" ir „padaryti", ne visko galima „išmokyti", rengiant įvairias visuomenės švietimo programas, akcijas ir pan. Šiuo požiūriu pamokanti atrodo geriausiai užsiangažavimo ir tolerancijos principus suderinusios santvarkos — demokratijos kilmė.

Demokratija, kaip žinia, atsirado kaip *tiesioginė* demokratija, t.y. kaip vienas kitą asmeniškai pažįstančių žmonių socialinio bendrumo forma. Kaip tik dėl šio asmeniškumo ji buvo įmanoma tik *nedidelėse* žmonių grupėse uždarose senųjų graikiškų miestų - valstybių socialinėse erdvėse. Tik tokiose mažose bendruomenėse, kur, paprastai tariant, visi vienas kitą pažįsta, galėjo atsirasti tas tarpusavio pasitikėjimas, be kurio negalėjo būti sukurtas joks demokratinis institutas. Bet juk *tiesioginės* demokratijos laikai praėjo! Net tokiose nedidelėse valstybėse kaip Lietuva gyventojų yra žymiai daugiau, negu kad ir didžiausiame antikos mieste - valstybėje. Neįmanoma įsivaiz-

duoti modernios valstybės, kurios visi piliečiai vienas kitą asmeniškai pažintų. Tad ar nebus anachronizmas šiuolaikinių problemų sprendimo rakto ieškoti tarp tų senienų? Ar nevertėtų būtų atidžiau pasižvalgyti po modernias *atstovaujamąsias* demokratijas ir paieškoti jose kokių nors dar nepastebėtų socialinių mechanizmų ar organizacinių schemų, kurias nusikopijavę išspręstume savąsias problemas?

Atidžiai žvalgytis visuomet verta, tačiau nepamirškime, kad tai, ką šitaip žvalgydamiesi galime pastebėti, yra tik socialinės *fizikos* plotmėje besiskleidžiančios struktūros. O juk tam, kad demokratinė visuomenė normaliai funkcionuotų, nepakanka vien visuotinės rinkimų teisės, valdžių atskyrimo ir kitų panašių institutų. Nemažiau būtinas tam tikras „žmonių galvose" nuolatos vykstantis procesas, tam tikra vidinė nuolat atsinaujinanti pasitikėjimo nuostata, kuri tiesiogiai niekur nepasireiškia, kuri tačiau sudaro tam tikros visuomenės kaip vieneto *realumo* pamatą — tokį, kad įvairovės nepanaikinanti vienovė ir vienovės nepaneigianti įvairovė sukonkretėja, tampa *realybe*. Kaip tik ši nuostata — iš tiesioginio visų visuomenės narių ryšio plaukiantis tarpusavio pasitikėjimas — ir yra ta dirva, iš kurios išauga tiesioginė demokratija. Tad galima sakyti, kad *tik* tiesioginėje demokratijoje metafizinis matmuo susiliečia su fiziniu ir artikuliuojasi betarpiškoje kasdieninėje žmonių sąveikoje. Tuo tarpu modernioje atstovaujamojoje demokratijoje ši plotmė lieka paslėpta. Viskas, ką čia galima aptikti ir aprašyti, yra tam tikrų socialinių *institutų*, t.y. „padarytų" struktūrų žaismas, kuris negali daryti tiesioginės įtakos „metafizinei" nuostatai. Ši nuostata formuojasi anapus „organizaciniais būdais" kontroliuojamų struktūrų. Tai darosi visiškai suprantama, jei prisiminsime, jog pasitikėjimo neįmanoma įteigti „iš viršaus", moralizuojant ir pamokslaujant ar, juo labiau, naudojant politinius bei teisinius svertus. Pasitikėjimas gali atsirasti tik iš tiesioginio bendravimo ir bendradarbiavimo, t.y. tik apžvelgiamame horizonte išsitenkančiose grupėse.

Tiesa, būna situacijų, kai pakanka labai paprastų, ir ganėtinai abstrakčių simbolių, kad *realia* taptų didelės žmonių

masės (gal net visos tautos) vienybė. Visi esame liudininkai, kaip išorinės agresijos ar spaudimo akivaizdoje pakanka iškeltos trispalvės, Vyčio, *Gedimino stulpų* ar „Tautiškos giesmės," kad didžiulės žmonių minios tiesiog „fiziškai" išgyventų artumo jausmą ir nepažįstami žmonės per akimirką pajustų vienas kitam visišką pasitikėjimą. Tokios abstrakcijos, kaip „tauta", „tėvynė", „nepriklausmybė" staiga sukonkretėja, tampa realybe. Čia fizinė socialinio vyksmo plotmė susilieja su metafizine, tą vyksmą įgalinančio pasitikėjimo plotme. Tačiau tai išskirtinės ekstatinės būsenos. Įtampai atslūgus tos plotmės vėl atsiskiria ir „metafizinė" pasitikėjimo artikuliacija lieka įmanoma tik labai mažose žmonių grupėse — šeimoje, artimų draugų ratelyje, bendradarbių kolektyve ir pan. Tik čia, šiose mažose socialinėse erdvėse gali formuotis ir skleistis metafizinė pasitikėjimo nuostata. Tiesa, be jokių garantijų. Tenka rizikuoti. Apsidrausti nėra kuo, rizikos laipsnis — didelis, tačiau, jei niekas kokiomis „organizacinėmis priemonėmis" nesutrukdys, gali pasisekti pamatyti kitame žmoguje (bent potencialų) „artimą", kuriuo (galbūt) galima pasitikėti, t.y. pamatyti ne to ar kito socialinio vaidmens atlikėją, ne vienokių ar kitokių pažiūrų reprezentantą, o konkretų asmenį. Tik tokiu būdu gali susiformuoti metafizinis žmonių tarpusavio santykių daugiamatiškumas, iš esmės pašalinantis vienybės ir pliuralizmo arba angažavimosi ir tolerancijos priešstatą, o tuo pačiu suteikiantis mūsų mintims, jausmams ir veiksmams konkretumo, realumo, autentiškumo.

KĘSTUTIS PAULIUS ŽYGAS

Įstrigo atmintyje Kaune išgirsta pastaba: „Azija prasideda peržengus Nemuną". Mano bičiulis priskyrė tą įžvalgą Napoleonui. Nesu patikrinęs citatos autentiškumo, bet mintis intrigavo, erzino ir kėlė srautą nenumatytų asociacijų. Norėjau atkirsti, kad Napoleonas neapsižiūrėjo, kad ta riba anapus Medi-

ninkų. Bet susilaikiau. Napoleono laikais ties Nemunu baigėsi Prūsijos galia ir prasidėjo Rusijos valia. Šitoje padėtyje lietuvių sąmonė formavosi du šimtmečius. Žinoma, galima argumentuoti, kad per devynioliktą amžių nauji valdovai nepaveikė krašto žmonių, kad tik sulenkėjusi aukštuomenė galėjo būti paveikta, o kad spaudos draudimas izoliavo tautos kamieną, kuris taip ir liko nepaveiktas svetimų įtakų. Bet du šimtmečius dominavusių luomų įtaką —jų pavyzdį, tvarką bei įpročius —sunku ignoruoti, ypač kai tame laikotarpyje formavosi tautos dabartinė mąstysena ir jausena.

Nors Europos / Azijos riba atlasuose nubrėžiama ties Uralu ir Kaukazu, ši riba yra nominalinis susitarimas, kuris nei privalomas, nei universalus. Kitose srityse esmė įžiūrima kitur, ir žmonijos įvairumai bei žemės paviršiaus reiškiniai kitaip apibrėžiami. Pavyzdžiui — klimato, kalbų, tikybų, kraujo tipo, pasakų pasklidimo atlasai ir t.t. apibrėžia savotiškų periferijų laukus, kurie vienas kito neatitinka ir kurie tik retais atvejais sutampa su dabartinėm politinėm sienom. Manau, kad Napoleonas tai gerai suprato ir prasitarė ne apie geografiją, bet apie galvoseną. Ir ne tik jis vienas panašiai samprotavo. Jo bendraamžis, politologas ir diplomatas Joseph de Maistre savo 1821 metų veikale *Les soirees de Saint Peterbourg* irgi pastebėjo — „užgauk rusą ir įžeisi totorių". Anglai išsivertė šį aforizmą dar griežčiau: „Scratch a Russian and you will wound a Tartar".

Įdomu, ką de Maistre rastų užgavęs lietuvį? Gal pagonį? žemaitį? rusą? totorių? Kiekvienai bendruomenei jos retorinės kategorijos. Kad ir laikytume XVIII a. gale prasidėjusią rusų okupaciją nepavykusia ir lietuvių mentalitetą tik paviršutiniškai palietusia, paskutinio penkiasdešimtmečio okupacija tikrai buvo paveikesnė. Užtat gal būtų tikslingiau šių dviejų okupacijų neatskirti, jas traktuoti kaip tos pačios besitęsiančios dinamikos du etapus. Šitokioje perspektyvoje nepriklausomybės laikotarpis išryškėtų kaip labai trumpas epizodas dešimt kartų ilgesniame vyksme.

Aptariant tautos pasąmonės kontūrus, netikslu būtų ribotis dabartinėm sienom ir ignoruoti savo kaimynus, lyg Lietuva

būtų kokia nors kultūrinė sala. Reikėtų taip pat aptarti latvių, lenkų ir gudų pasąmoninius nusiteikimus. Užtat būtų naudinga pasižvalgyti pasaulėžiūrų istoriniuose atlasuose, kurie apibrėžia tikybinių ir ideologinių įtakų plėtotę. Nors tuo tarpu jie tik apytiksliai nušviečia Rytų Europos sąmonės profilius, tolimesni tyrimai juos išryškins ir patikslins. Reikėtų diferencijuoti ir nuotaikų margaspalviškumą pačioje Lietuvoje. Šis riešutas kietesnis, nes viešosios opinijos tyrinėjimai Lietuvoje dar neišvystyti. Atėjus dienai, kada sociologai adreso tikslumu žinos Lietuvos gyventojų politines nuotaikas, spaudos prenumeravimo ir prekių skonio ydas, bus galima su tvirtu pagrindu kalbėti net ir apie tolimiausių užkampių pasąmoninius nusiteikimus ir niuansus. Tuo tarpu reikės pasitenkinti grubokais apibendrinimais, kuriuos susidariau metus užsitęsusioje viešnagėje Lietuvoje.

Jeigu Lietuva tikrai nori savo veidą nukreipti į Europą, tai ji pirma turėtų giliai pasižiūrėti į save. Pirmiausia reikia save atrasti savo psichikos skeveldrose, jas sumontuoti ir galutinai atsisakyti schizofreniškumo savo kasdieniniam elgesyje. Atprasti vienaip kalbėti, kitaip galvoti ir dar kitaip elgtis. Tokioje būsenoje asmuo nežino, kur jo tikrasis veidas. Buvo tikėta, kad tai sovietinės sistemos dovana ir, nepriklausomybei atėjus, šis įprotis pranyks. Pasirodo, kad įsitvirtinusius elgesio būdus ne taip lengva pakeisti. Kad ir norėtųsi sujungti mintį, žodį ir veiksmą į koherentišką visumą, tas junginys sunkiai įvykdomas. Sąlygos neva vis keičiasi diena nuo dienos, ir nematoma reikalo imtis atsakomybės už savo žodį. Kadangi žodis visur devalvuotas, juo negalima pasitikėti, ar jis būtų savo ar kitų. Užtat vengiama kalbėti tiesiai šviesiai. Geriau savo mintis skambiai kamufliažuoti; tada prie jų niekas negalės prikibti.

Šitas įprotis susietas su kitu, būtent, su įsitikinimu, kad vis dėlto šuo kur nors turi būti pakastas. Tik reikia pasiknisti. Užtat daug dėmesio kreipiama į gandus, paskalas ir anekdotus, nes juose tikimasi rasti daugiau tiesos grūdų. Spauda nepadeda, nes joje faktinių reportažų tikras badas. Taip priverčiama prenumeruoti kelis laikraščius, kad būtų galima surankioti elementariausius faktus, nustatyti tikslią chronologiją, šiaip taip apeiti

laikraščio „liniją" ir iššifruoti įvykių eigą bei prasmę. Gal bus lengviau spaudą reabilituoti, negu jos skaitytojams patiems persiorientuoti. Palyginimui su Lietuva vis prisimenu savo pokalbius čia su studentais iš Libano, Saudi Arabijos, Taivano ir panašių kraštų. Nors jie jau daug metų studijuoja Vakaruose, mums sunku susikalbėti tiesiai šviesiai. Kaip ir mano tautiečiai, jie vengia dalykiškumo, nuoseklumo, atvirumo. Pokalbiui pasibaigus, neaišku kas buvo sutarta ir kas tikrai įvyks.

Su žodžio devalvacija išnyksta pasitikėjimas spauda, sutartim, įstatymais. Neveikia visų ryšių patvirtinimas, kuris kitur užfiksuoja tartą žodį ir sudaro normalios santvarkos elgesio atmintį, rėmus ir normas. Jų vietoje įsitvirtino „vokų kultūra", t.y. kyšių kultūra, kuri galingesnė už bet kokias sutartis ar bet kokius įstatymus. Šis įstatymų ir sutarčių apėjimas jau šimtmečiais praktikuojamas arabų kraštuose. Ten jis plačiai žinomas kaip „bakšyš", kuris nugali visokiausias kliūtis. Tik reikia atsakingą pareigūną tinkamai patepti. Sovietų kraštuose jį pažinome kaip „blatą" ir buvo manoma, kad jis irgi pranyks nepriklauosmybei sugrįžus. Naivi viltis! Vokai nulemia parašus ir įstatymus, jau nekalbant apie duotus pažadus. Vokų kultūra meta šešėlį visur ir jos deformuojanti įtaka jaučiama spaudoje, teismuose, prokuratūroje ir parlamente.

Galų gale dėmesin krenta mandagumas moterims, kur etiketo formos pagirtinai išlaikomos jų atžvilgiu viešame gyvenime, nors moterų faktinė padėtis tikrai nepavydėtina. Nors teisinė lygybė garantuota ir Lietuvos kultūriniame bei politiniame gyvenime šaunių moterų netrūksta, jų padėtis šeimoje nėra tolygi moterų situacijai Vakaruose. Jas tiksliai aprašė Francine du Plessix Gray savo *Soviet Women — Walking the Tightrope*, ir prie jos įžvalgių pastabų mažai ką galima pridėti. Tik galiu pastebėti, kad moterų padėtis Lietuvoje man priminė moterų padėtį Turkijoje, kur teko dirbti pusmetį. Tenai jos irgi mandagiai traktuojamos viešumoje, nors jų tikroji padėtis privačiame gyvenime ir šeimoje gana menka, kažkur trečioje vietoje po vyrų ir berniukų. Apskritai paėmus, išskyrus Vakaruose mokslus bai-

gusias inteligentes, turkės žino savo vaidmenų griežtas ribas ir jos neginčyja vyrų autoritetinio dominavimo.

Akivaizdu, kad šiose elgesio sferose Lietuva nesinchronizuojasi su Vakarais. Atrodo, kad visuomenė prie to apsipratus, nemato vilčių, kad galima kitaip tvarkytis ir toleruoja įprastą elgesį. Kitose srityse, pavyzdžiui, menuose, aiškiai jaučiamas noras sekti vėliausias Vakarų sroves. Kada žurnalai ir literatūra prieinami, jie peržiūrimi atidžiai. Net sakyčiau, kad Vakarų autoritetas menuose pervertinamas. Jis paviršutiniškai suvokiamas ir jo įtaka negili. Užmirštama, kad menų ir akademinio gyvenimo mados keičiasi kartais net kelis kartus per metus, priklausomai nuo žurnalų redaktorių. Stipriausi dailininkai Vakaruose atsparūs meno spaudai ir nederina savo darbų su menų žurnaluose propaguojamu naujausiu žodžiu. Tai jeigu patys Vakarų dailininkai nesinchronizuojasi su vėliausiom madom, kam piršti sinchronizaciją Lietuvai? Iš to išeina sensacijų ir popkultūros karikatūros.

Tai nereiškia, kad nėra reikalo susipažinti su naujausiomis srovėmis. Anaiptol. Jas būtina pažinti, bet nuodugniai, nuo jų pagrindinių prielaidų ir giliausių ištakų. Bet susipažinimas nereikalauja sekimo. Kiekviena gyvastinga visuomenė turi savo unikalius rūpesčius ir jai nereikia spręsti svetimų. Lietuva privalo būti susipažinus su Vakarų dvasios problemomis, bet taip pat suformuoti ir vykdyti savo kultūrinę programą.

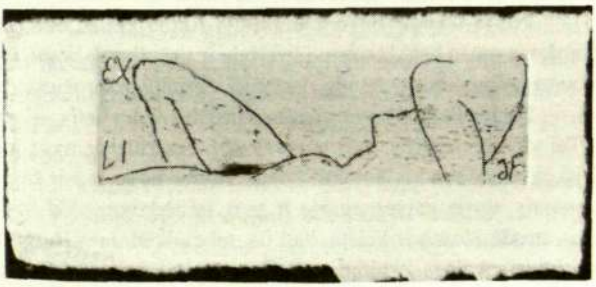

PRITAPIMAS

ANTANAS ŠILEIKA

Stan buvo DP kaip ir mano tėvas, kaip ir mes visi kiti, tačiau išvietė į kiemo pusę nuo mūsų pusrūsio juokino net ir jį. Ne išvietės išorė, nors tai buvo vienintelis toks pastatas visame priemiesty, išlindęs iš senų sodybų. Jį juokino tvarkingai suplėšyti ir gražiai šalia sėdynės sukrauti laikraščio kvadratėliai, taip kaip tėvas liepdavo.

— Tu toks „fukin" DP, — pasakė Stan mano tėvui, įsiremdamas rankomis į klubus kaip karikatūroje. Stan keikdavosi tik kalbėdamas angliškai, — ta kalba, kuri iš tikrųjų jam nieko nereiškė.

Mano tėvas nupirko du tualetinio popieriaus ritinėlius, tačiau pusę metų jie stovėjo kaip dekoracija, lyg dvynukės vazos. Mano tėvas buvo taupus žmogus, o tualetinis popierius jam atrodė nereikalingas, tačiau Stano patarimu jis pasitikėjo. Visgi į kanadiečių patarimus mano tėvas žiūrėjo skeptiškai .

— Kvailys yra visuomet pavojingas, — pasakė man tėvas. — Bet užsienietiškas kvailys yra dar blogesnis. Sunku pasakyti, ar jis paprasčiausias idiotas ar tiktai užsienietis.

Ponas Taylor buvo vienintelis tikras kanadietis, kurį pažinojome mūsų bekylančiame kvartale ir mes jį stebėjome tarytum antropologai, kurie bando nustatyti vietinius papročius.

Ponas Taylor buvo ypatingos rūšies kanadietis — anglas. Tai vienintelė rūšis, kuri buvo svarbi, nes žiūrėdamas į juos, galėjai ir pats daug ko išmokti. Ponas Taylor buvo mūsų anglas, gyvenantis kitoje gatvės pusėje ir kurį stebėdavome iki valiai. Mums atrodė įdomu ir keista, kad jis, tebevilkėdamas išeiginius marškinius ir kelnes, skaitydavo laikraštį įsitaisęs ant kėdės savo

kiemelyje. Kas kitas, jeigu ne anglas galėjo išleisti nemažą sumą pinigų kėdei, skirtai sėdėti kieme?

— Šie anglai yra lygiai tokie patys kaip ir vokiečiai, — pasakė mano mama. Mes žinojome, ką tai reiškia — geri, ne DP. Tiktai vokiečiai ir tam tikros rūšies anglai nebuvo DP.

— Jis yra bankininkas, — pasakė mums mama, ir tas žodis daug ką pasakė. Tai reiškė, kad tas žmogus gyveno ne tiktai name su tikromis plytų sienomis ir stogu, bet ir su pievele. Jo namas buvo vienintelis toje gatvėje šalia mūsų, ir tą namą jam pastatė ir užbaigė rangovas, nors mes pirmieji pradėjome statybą. Vieną dieną mes net užuodėme dervos kvapą ir išlėkę į gatvę pamatėme, kad jam išasfaltavo įvažiavimą į kiemą.

Mano tėvas prunkštelėjo. Tai buvo 1953-ieji. Mūsų gatvė vis dar tebebuvo išpilta žvyru, o jeigu kas nors turėjo pinigų, įvažiavimą į savo kiemą išgrįsdavo skaldytais akmenimis. Visų kitų įvažiavimuose į kiemą buvo įspaustos keliavėžės. Asfaltuotas kelias buvo neįprastas dalykas, lygiai kaip ir dangoraižis šiame naujame priemiestyje, kur ant obelų, eilėmis išlikusių iš buvusios sodybos, dar kabojo vieniši nenuskinti obuoliai. Tačiau Gerry ir mane apėmė pavydas. Nutiestas įvažiavimas reiškė aukštesnį pragyvenimo lygį — kažką tokio nuostabaus, apie ką mes negalėjome nė pasvajoti, kol to nepamatėme savo akimis.

— Tai puikiai galima būtų sužaisti ledo rutulį, — pasakė man Gerry vieną ketvirtadienio vakarą, sužinojus, kad bankininkas su žmona išvažiavę apsipirkti. Priklaupėme prie asfalto, norėdami delnais pajusti jo gluotnumą.

— Galėtum nusviesti ledo rutulį nuo vieno įvažiavimo galo iki kito ir pats įslystų į vartus. Rutulys ant asfalto lekia greičiau negu ant ledo. Man tai sakė gamtos mokytojas. — Aš klausiausi Gerry ir delnais liečiau lygų paviršių, o jo mintis užvaldė mane.

Mano vyresnysis brolis Gerry tapo pirmuoju kanadiečiu mūsų šeimoje. Jis pirmutinis užuosdavo ruošiamas rungtynes šioje šalyje ir sugebėdavo į jas įsmukti. Jeigu mes irgi apsisukdavome laiku, tai galėdavome pralįsti paskui jį. Jis galėdavo

aplenkti greičiausiąjį čiuožėją, mesteldamas paskui save pašnibždomis ištartą „šikna". Labiausiai jo bijojo vartininkai, kadangi „Life" žurnalai, kuriais jie būdavo apsivynioję blauzdas kojinėse, niekaip jų neapsaugodavo nuo jo rutulio smūgio.

Tačiau ponui Taylor jis buvo tiktai berniukas, ir dar kai kuo įtariamas. Jis buvo berniukas, kuris tikrai galėjo nešiotis degtukus kišenėje, o gal dar net ir pavogtą cigaretę.

Kuomet ponas Taylor perėjo gatvę, kad pasikalbėtų su mūsų tėvu, mes staiga pasijutome kažkokie menki.

— Jūsų katė, — tarė mūsų tėvui ponas Taylor, — bėgiojo po mano žolę.

Mano tėvas pažvelgė į Gerry ir mane, klausdamas, ar jis teisingai suprato tai, kas buvo pasakyta angliškai. Gerry patraukė pačiais, o tėvas susimąstė.

Jam buvo visiškai nesuprantama, koks galėjo būti ryšys tarp mūsų katės ir pono Taylor žolės. Kas čia būtų bendro? Tėvas traukė pypkę, ir girdėjosi tiktai šleikštus spragsėjimas, degant nikotino dervai. Aišku, atsirado kažkokia problema, nes kitaip anglas nestovėtų ratų vėžėse pasipuošęs marškiniais ir kaklaraiščiu prie mūsų pusrūsio. Tėvas kaip galėdamas bandė įsivaizduoti iškilusią problemą.

— Ji šika ant jūsų žolės?

Gerry ir aš mirėm iš gėdos. Paraudo ir ponas Taylor, kadangi 1953-aisiais žmonės šitaip viešai nekalbėjo. Gerry ir aš tai ži-nojome, bet tėvas ne.

— Ne, ne, — pasakė ponas Taylor. — Aš ne tai turėjau galvoje.

— Ji myža ant jūsų gėlių?

— Ji tiktai vaikšto. Aš nenoriu, kad jūsų katė vaikščiotų po mano žolę.

Tai buvo viskas, ką galėjo ištarti ponas Taylor, kad nepakartotų tų pačių bjaurių žodžių kaip ir jo kaimynas. Mano tėvas niekada nesuprastų tokių žodžių, kaip antai *tuštintis* ar *šlapintis*. Pono Taylor lingvistinis nedrąsumas prispaudė jį prie sienos.

Mano tėvas ir toliau traukė pypkę ir mąstė. Kažkada jis

vedė derybas su Raudonosios Armijos komisarais ir išgelbėjo savo brolienę iš nacių darbo bataliono, tačiau jis niekuomet nebuvo girdėjęs tokio skundo. Gal tai tik to žmogaus ekscentriškumas. Bankininkas ar ne, ponas Taylor buvo idiotas.

— Aš sutvarkysiu, — pasakė tėvas.

Ponas Taylor būtų buvęs laimingas taip ir užbaigti šį reikalą, laimėjus pergalę prieš užsienietį, ir sugrįžti prie savo vakarinio laikraščio, tačiau mano tėvas jam ranka parodė pasilikti ten, kur stovi, o pats laiptais nusileido į mūsų namą.

Grįžo rankose laikydamas katę. Jis katės nenešė priglaudęs, kadangi mano tėvas kilęs iš ūkininkų ir toks priglaudimas tiko tiktai moterims arba sumiesčionėjusiems vyrams. Jis laikė katę už odos virš nugaros ir taip ją ištiesė ponui Taylor.

— Aš liepiau katei nevaikščioti ant jūsų žolės, bet ji manęs neklauso. Jūs pats paliepkite jai.

Katė kybojo ore išsitempusi ir atkišusi kojas, tačiau jos snukučio išraiška buvo rami ir paslaptinga. Ponas Taylor sučiaupė lūpas.

— Tikrai, jeigu ji vėl lips ant jūsų žolės, galite ją užmušti.

Ponas Taylor pasuko vėžėmis išraizgytu keliu link žvyruotos gatvės ir ryžtingai žengė link savo namų.

— Aš galiu pats ją užmušti, jeigu norite. Pasakykit ir aš padarysiu! — šaukė jis nutolstančiam ponui Taylor, tačiau pastarasis nebeatsigrįžo.

Tai atsitiko vasarą, tačiau šis įvykis ponui Taylor tikrausiai ilgam išliko atmintyje, kai paaiškėjo, kad virš mūsų žeminės prieš pirmąjį sniegą dar nebus iškilęs namas. Tikriausiai to įvykio prisiminimas erzino jį, kadangi paaiškėjo, kad ir išvietė nedings; o jo pyktis matyt dar paūmėjo, kai lapkričio mėnesį mamai gimė sūnus.

Vieną vasario rytą mes išgirdome duslų beldimą į apsnigtas rūsio duris. Mes buvome vienintelė šeima Vestone, į kurios duris turėjai belstis koja.

Aš pažvelgiau į namų inspektorių nuo laiptų apačios; jo tamsi figūra stovėjo akinančiai skaidrioje dangaus mėlynėje.

Pirmasis jį pasitiko mano tėvas. Atėjome ir mes su Gerry, jeigu kartais prireiktų ką nors išversti. Tiktai motina stoviniavo prie krosnies, kadangi ant rankų laikė Tomą, o šaltis visuomet smelkėsi laiptais žemyn į vidų tarytum landi katė.

Tai buvo malkomis kūrenama krosnis, kuri visuomet mus pirmiausiai išduodavo žiemą. Inspektorius būtų niekuomet mūsų nesusekęs, jeigu ne dūmai, kylantys iš kamino virš mūsų buveinės. Kiekvieną kartą iškritus sniegui mano tėvas atkasdavo kaminą, kad dūmai galėtų laisvai išeiti ir todėl visuomet iš toli kalvos viršūnėje matydavosi kylantys dūmai, tarytum iš atsivėrusios pragaro angos. Dūmai išdavė ir šįkart. Dūmai ir išvietė.

— Užeik į vidų! — garsiai šūktelėjo mano tėvas. — Lauke šalta, mano žmona užkais arbatos.

Mano tėvas labai norėjo, kad inspektorius prisėstų prie stalo. Nebebus problemų, kai jis pamatys, kad viduje yra švaru ir kad turime mažą vaiką. Geriausiu atveju — puodelis arbatos, blogiausiu atveju pora gurkšnelių degtinės ir dešimt dolerių pataisytų šį reikalą. Tačiau inspektorius nelipo žemyn.

— Pagal įstatymą jūs negalite taip gyventi. Nepriimtina. — Jis garsiai šaukė apačion lyg žvelgdamas į vergų lūšną. — Stogas nėra pakankamai tvirtas, ir sniegas gali jus visus užspausti.

— Palauk. Aš prastai kalbu angliškai.

Tai buvo kita taktika, kuria mano tėvas naudojosi, gyvendamas svetimame krašte. Jis galėjo paneigti, kad jis suprato ką nors, o nesuprastas įstatymas — kaip ir nebuvęs.

— Tai jūsų pačių naudai, — pasakė inspektorius. Mes negalėjom matyti jo veido — jis buvo tarytum angelas, stovintis laiptų viršuje, apgaubtas ryškiai melsvos šviesos.

— Mes turime kūdikį, — atvirai pasakė mano tėvas lyg rodydamas telyčią. Jis parodė į mano motiną, ir ji žengtelėjo link šalto oro srovės, besiveržiančios laiptais žemyn.

— Kūdikis bus pirmas, kuris nukentės, jeigu įgrius stogas.

— Pavojus?

— Kūdikiui. Taip. Jūs turite išsikelti dėl kūdikio.

— Tai tada jūs pasiimkite kūdikį. —Mano tėvas paėmė Tomą iš mamos rankų.

— Paimkite kūdikį ir atneškite jį atgal balandžio mėnesį, kai jau bus ištirpęs sniegas. Jeigu norite, atneškite jį ir rugsėjo mėnesį, kuomet mes jau turėsime sienas ir stogą.

Išgirdome tiktai girgždantį sniegą po nueinančio inspektoriaus pėdomis. Bet staiga jis atsisuko.

— Ar jūs katalikai?

— Ką?

— Kokios jūs religijos?

— Anglikonai.

Inspektorius užtrenkė duris.

* * *

Kaip galėjo mano tėvas žinoti, kad yra Katalikiškoji vaikų šalpa? Religijos pripažinimas būtų juos nukreipęs į mus. Tėvas plaukinėjo neaiškiose jūrose, ir kada nežinodavo, kaip elgtis, pasikliaudavo savo nuojauta.

Nuojauta gali tapti ir problema. Kartais viskas išeidavo atvirkščiai, ir mano mama nebuvo tikra, ar tėvas gerai susigaudo.

— Tu buvai pasiruošęs atiduoti jam kūdikį?

— Tai kodėl gi tu padavei jį man?

— Aš maniau, kad tu žinai, ką darai.

— Žinau. Jis daugiau čia negrįš.

— O kas jeigu jis sugrįš? Kas tada, jeigu jie privers mus išsikelti? Mes neturime kur eiti.

— Aš žinau, ką darau.

— Lygiai kaip kad tu sakei, jog baigiantis rugsėjui turėsime stogą.

— Mes pritrūkome pinigų.

Motina tai žinojo. Ji suskaičiavo, kiek jam reikės vinių, kad nebūtų nė viena perdaug, kad nebūtų išleisti pinigai vinims, kurios metų metus po to gulės dėžutėje. Ji žinojo, kad pas mėsininką galėjai veltui gauti gabaliuką kepenų, jeigu pirksi svarą lašinukų — taigi sutaupo dvigubai, nes tuomet galima

sumuštiniams vietoj sviesto naudoti taukus nuo lašinių. Motina labai gerai išmanė piniginius reikalus, tarkim, kiek kainuoja kondensuotas pienas kūdikiui. Ir kiekvieną dieną suskaičiuodavo lentynoje kondensuoto pieno dėžutes, kadangi Gerry galėjo vieną nukniaukti ir ją pats iščiulpti.

Pinigų problema motinai nebuvo naujiena, kadangi net ir namuose, kur ji gyveno prieš karą, vyrams, atėjusiems pjauti šieno, buvo mokama kiaušiniais, mėsa arba alumi, stengiantis kuo mažiau išleisti pinigų. Motina žinojo pinigų vertę net ir aname baltais langų rėmais name, kuris lėtai smuko į dumblą. Visuomet buvo rūpesčių su pinigais. Būtent ji kiekvieną dieną parnešdavo už penkiolika centų žibalo lempai, kad vakare jos tėvas galėtų joms valandą laiko paskaityti Šekspyrą.

Mergaitėms liepdavo eiti miegoti, kai lempoje dar būdavo likę truputis žibalo. Likęs vienas tėvas skaitydavo bažnyčios uždraustą Volterą. Jis užkišdavo šią knygą už kitų, kai namuose lankydavosi kunigas. Volteras buvo mergaitės paslaptis — jos žinojo, kad apie šią knygą prasitarti negalima, kad tai jų tėvo silpnybė, panašiai kaip silpnybė degtinei arba pornografijai. Jis atsilygindavo už Volterą, skaitydamas mergaitėms Šekspyrą. Tėvui niekuomet nekilo mintis, kad anglų kalbos mokymuisi buvo reikalinga kuri nors kita knyga. Jeigu jis įstengdavo nusipirkti knygą, tai žiūrėdavo, kad būtų pati geriausia.

Deja, tame atokiame vienkiemyje, begriūvančiame mediniame dvare toje nedidelėje parapijoje, priklausančioje provinciniam miesteliui, nebuvo jokio kito žmogaus — nė vieno — kuris galėtų pasakyti arba paskaityti bent žodį angliškai. Ji išmoko mintinai ir vis kartodavo Hamleto monologą. Mergaitės viena su kita kalbėdavo Šekspyro laikų anglų kalba prie pietų stalo, kur jų motina tyliai stebėdavo kaip tarnaitė paduoda bulvių košę ir klausydavosi nepažįstamų garsų skambesio, nesuprasdama nė žodžio. Net ir jų tėvas buvo savamokslis, taigi visi kalbėdavosi tarpusavyje angliškai, visiškai nieko nežinodami apie anglų kalbos tarimo taisykles.

Ir taip, metams praslinkus, motina tapo anglų kalbos mokytoja Oldenburgo pabėgėlių stovykloje britų zonoje. Kai

vieną kartą stovykloje lankėsi anglų pulkininkas, ji buvo išmokiusi vaikus ketureilį, kurį visi kartu padeklamuodavo:

„Now in the Winter of our discontent
Made glorious summer by this son of York;
And all the clouds that lower'd upon our house
In the deep bosom of the ocean buried"

Deja, anglų pulkininkas, klausydamasis ritmiško nepažįstamų balsių ir priebalsių skambesio, tai palaikė liaudies kūryba. Ir vėliau, prabėgus mėnesiams ir metams, mano motina po pasaulį išsisklaidę jos anglų kalbos mokiniai suglumdavo priešais imigracijos pareigūnus Halifax, New York ir Sydnei prieplaukose, kai jų ištarti žodžiai nepadarydavo jokio įspūdžio pareigūnams, kurie arba rūsčiai nužvelgdavo, arba nusišypsodavo, žiūrint kiek laimės turėjo atvykusieji, tačiau, aišku, jie nieko nesuprato apie jų „winter of discontent".

Dabar gi mano motina su vaikais beviltiškai buvo įstrigusi žeminėje; ji buvo tėvo nuojautos auka, nors jis ir įtikinėjo ją, kad mūsų laukia šviesi ateitis. Atseit, mes galėtume taip pragyventi iki pavasario, kuomet jau turėtume užtektinai pinigų stogui ir sienoms. Tiktai kad negrįžtų inspektorius, tas pono Taylor pasiuntinys, mūsų svajonių žlugdytojas. Mat bankas buvo visai netoli rotušės. Ponas Taylor ir inspektorius buvo beveik tas pats asmuo, ir jeigu sudarytum sutartį su vienu, tai reikštų, kad yra sąjunga ir su kitu.

— Aš iškepsiu jiems tortą napoleoną — pasakė motina, o tėvas pritarė pirkinių išlaidoms — trys svarai sviesto, pora tuzinų kiaušinių, miltai ir vanilė.

— Pigiau būtų užmušti katę. Tuomet tikrai jis būtų laimingas.

Apimti panikos, mudu su Gerry susižvalgėme, tačiau motina staigiai pakračiusi galvą mus apramino.

Ji peiliu kapojo sviestą miltuose.

— Negalim atšildyti sviesto, nes nesusikapos į kruopas. Yra ir kitas būdas — galima sviestą iškočioti tešlos sluoksniu-

ose. Taip prancūzai daro, juk tai prancūziškas tortas. Tačiau mes darome savaip: kapojame sviestą miltuose iki pupos dydžio gabaliukų.

— Jeigu mes sudegintume jo namą, tai atsikratytume jo dar greičiau, — pasiūlė Gerry.

Mamai kepant tortą, jis Tomą nešiojo ant rankų po kambarį. Jis taip juokingai atrodė su įniršio iškreiptu veidu ir kūdikiu ant rankų. Aš nusijuokiau.

— Nemanyk, kad to nepadaryčiau.

— Tai mūrinis namas. Kaip tu jį padegsi?

— Įmesti pro langą butelį su benzinu.

— Tuojau pat atsidurtum kalėjime.

— Jie niekuomet nepagautų manęs. Aš išvažiuočiau į šiaurės miškus.

— Liaukitės, — pasakė motina. — Pradedate kalbėti kaip tėvas.

Tai mus užčiaupė.

— Iškočiok kiekvieną torto lakštą ant skardos, — tarė motina broliui. — Tik žiūrėk, kad būtų labai ploni, plonesni nei paprastam tortui. Ir kad nesuplyštų bekeliant.

Mūsų kambarys rūsyje buvo baisiai prikaitęs nuo besikūrenančių krosnyje malkų. Gerry ir aš išsirengėme iki baltinių.

— Tik atsargiai imk lapus.Paruošk jų ne mažiau dvylikos. Jeigu kuris nors suluš, sutrupinsime ir panaudosime papuošimui.

— Kodėl tu mums tai pasakoji? — paklausė Gerry. — Mes niekad nekepsim tortų.

— Aš neturiu dukters.

— Na, dukra aš tau nebūsiu.

— Tu bent jau taip atrodai su kūdikiu ant rankų, — pasakiau aš.

— Paimk tu. Gaudyk!

— Tik išmesk vaiką, tai neprisėsi visą savaitę, prižadu. Gerry susiraukė.

— Ištrink cukrų su tuzinu kiaušinio trynių ir trupučiu

pieno, — pasakė motina. — Po to atvėsink išsuktą masę, nes jeigu sudėsi sviestą į dar šiltą kremą, tai jis ištirps ir nesusikristalizuos. Po to plonai sutepk kremu kiekvieną lakštą.

— Aš pasakiau, kad aš tortų nekepsiu.

— Tai napoleono tortas. Ar tu žinai, kas buvo Napoleonas?

— Taip, — atsakė Gerry, tačiau iš balso neatrodė, kad jis tuo buvo tikras.

— Jis buvo prancūzų generolas, kuris tapo vienu iš didžiųjų Prancūzijos karvedžių. Jis žinojo, kaip panaudoti kare artileriją — didelius šautuvus ir jis buvo nukariavęs beveik visą Europą. Šis tortas ir pavadintas jo vardu.

— Tačiau aš manau, kad pats jisai nekepė šio torto.

— Na, nebūk toks jau tikras. Napoleonas buvo žmogus, kuris pažinojo visus ginklus.

Po to, kai Gerry pasiūlė į vidurį torto įdėti pastipusią pelę, mama nutarė pasiųsti mane su šia dovana pas bankininko žmoną.

Viršun vedantis suminto sniego takelis buvo slidus, o ledu pasidengęs kelias telkšojo po beveik pusės colio vandens sluoksniu. Buvo gerokai atšilę, nuo stogų kabojo varvekliai, po sniegu teškėjo vanduo. Tortas, padėtas ant vaškiniu popieriumi padengtos lentutės, buvo sunkus, todėl jį nešiau abiem rankom.

Duris atidarė pati ponia Taylor.

Mama privertė mane net du kartus pakartoti visą kalbą apie kaimynus ir draugiškumą bei pagalbą, tačiau aš negalėjau ištarti nė žodžio, kai pamačiau ponią Taylor visame jos grožyje. Trumpai pakirpti plaukai, padažytos lūpos (ji dažosi ir būdama namuose!), apsivilkusi suknele trumpom rankovėm su manketais bei apsijuosusi prijuoste. Ji atrodė tarytum išimta iš Eatono katalogo namų apyvokos reikmenų skyriaus.

— Jūs tokia graži! — aš ištariau, ir tuoj pasigailėjau; aš gėdijausi savo pilkos vilnos pirštinių, kuriomis, kaip ji galėjo pastebėti, laikiau tortą. Jos buvo šiurkščios, kaip ir visi kiti daiktai, kuriuos dėvėjau žiemą, tačiau dar blogiau buvo tai, kad jos buvo šlapios ir užadytos toje vietoje, kur vieną kartą išlindo

pirštas ir mama skylę užadė rožinės spalvos siūlais. Pilkos vilnos pirštinės ir rožinės spalvos siūlai buvo dėvimos tenai, kitoje gatvės pusėje, pusrūsyje, kur mes gyvenome; ir tuomet aš panorau, kad mums lieptų išsikraustyti, kadangi nebegalėjau pakelti tos gėdos, — gyvnti kitoje gatvės pusėje, prieš jos namus.

Ponia Taylor nusijuokė ir paklausė, ką aš laikau rankose.

— Tortą. Mes jį iškepėme jums.

Akimirksniu už jos nugaros atsirado ponas Taylor.

— Mes negalime jo imti.

— Oi Harvey, jie tiktai nori būti draugiški.

— Jie gal nesilaiko higienos.

— Ša. Ačiū, vaikeli, ir padėkok savo mamai. Palauk dar, — ir ji įsmuko atgal į namą.

Ponas Taylor stovėjo, apžiūrinėdamas mane, o aš nuleidau galvą ir nusisukau nuo jo; aš tyrinėjau namą, kur ant iškilusių virš žemės pamatų buvo pradėtos mūryti sienos. Sienoje matėsi pėdos pavidalo įtrūkimas, į kurį įbedęs akis stovėjau, kol sugrįžo ponia Taylor.

— Štai saldainis tau, o kitą parnešk broliui. Nepamiršk padėkoti mamai. — Aš pasiėmiau abu saldainius, atskirai įvyniotus į vaškinį popierių, įsikišau į kišenę ir pasukau namo.

— Dieve, padėk moterims, — pasakė mama, fotelyje žindydama Tomą.

— Tai, sakai, yra įtrūkimas pamatinėje sienoje? — paklausė manęs brolis.

— Taip.

— Galėtume per ją įpilti rūgšties, kuri pavirstų dujomis. Mes galėtume juos nunuodyti.

— Toks vaikas, kaip ir tėvas.

Kaip niekada vasario mėnesį užėjo atlydys su varvančiais nuo stogų varvekliais ir po sniegu gurgančiais upeliais grioviuose. Po trijų dienų temperatūra nukrito ir kiemas pasidengė apgaulingu blizgančiu ledu. Aš su Gerry išėjau pačiuožinėti ant ledu virtusio sniego pievose už mūsų rajono. Jis visuomet galėjo

išbūti lauke ilgiau negu aš, o vieną vakarą jis grįžo jau sutemus, kai mes visi prie stalo buvome bebaigią valgyti vakarienę. Rankose jis laikė keistą laikraščių pluoštą, kurį atvyniojo, nespėjus mums žodžio ištarti. Iš laikraščių gumulo iškrito napoleonas ir atsitrenkė į grindis tarytum geležies gabalas.

Tortas buvo sušalęs, todėl kad buvęs lauke. Jis nebuvo net perpjautas.

— Iš kur tu jį paėmei? — paklausė tėvas.

— Jis buvo jų šiukšlių dėžėje, va taip suvyniotas į popierių. Maniau, kad jūs netikėsite, todėl aš jį išėmiau iš šiukšlių dėžės ir atnešiau jums parodyti.

— Ar jie tave matė? — paklausė tėvas.

— Jie išvažiavę apsipirkti.

— Kaip tu manai, ką žmonės pagalvos apie mus, jeigu jie pamatys tave kilnojant šiukšlių dėžių dangčius? — pradėjo motina, tačiau tėvas ją nutildė .

— Jis teisingai pasielgė. Dabar bent jau žinome, kuo jie mus laiko.

— Aš žinau, ką daryti, tėve, — tarė Gerry, ir tėvas atsigręžė į jį. . Gerry dabar turėjo teisę pasisakyti.

— Jų rūsio sienoje yra įtrūkimas. Dave jį matė. Mes paimsime kokios nors rūgšties, na, truputį nuodingos, ir suleisime ją per tą įtrūkimą. Tada naktį susidarys dūmai, pakils per visą namą, ir jie bus nunuodyti.

Mano tėvas čiaupsėjo dar neuždegtą pypkę, ir besirenkantis pypkės kote nikotinas leido tą šleikštų garsą.

— Koks įtrūkimas?

— Rūsio sienoje.

— Ar tu jį matei?

— Taip, aš patikrinau. Mes galėtume paimti šitą pypkę arba kažką panašaus ir tai padaryti šią naktį. Tik reikės panaikinti savo pėdsakus sniege ir niekas nieko nesuos.

— Sakai, jie išvažiavo apsipirkti?

— Jie važiuoja kiekvieną ketvirtadienį.

— Ir tu galėtum man parodyti tą plyšį?

Gerry negalėjo patikėti, kad tėvas su juo kalbasi rimtai.

Jis vis labiau ir labiau jaudinosi, šlepsendamas šen ir ten ant cementinių grindų ištirpusio sniego balutėse.

— Kodėl tu leidiesi su juo į tokias kalbas? — paklausė motina. — Jis ir taip jau klaikiai nusiteikęs.

— Aš noriu pamatyti tą plyšį, — pasakė mano tėvas, pakildamas nuo kėdės ir atidžiai kimšdamas pypkę. Jis apsivilko paltą ir užsidėjo skrybelę.

Prieš lipdamas paskui tėvą iš rūsio, Gerry atsisukęs džiugiai žvilgterėjo į mane ir į motiną.

— Ar jie juos nužudys? — paklausiau motiną.

— Tavo tėvas jau niekuo manęs nebenustebintų. Niekuo.

— Tu manai, kad jis tai padarytų?

— Ką?

— Nužudytų juos?

— Tėvas net negali pakęsti medžių genėjimo. Jis tik kalba ir kalba, o iš viso to nieko reikšmingesnio neišeina. Tik oro burbulas.

Man nepatiko kaip ji kalbėjo. Ji ir vėl man pradėjo pasakoti apie namą su bokštu, iš kurio matėsi laukai ir miškas, apie ten prabėgusią jos vaikystę. Moteris, užaugusi baltame name, neturėtų kalbėti apie oro burbulus.

Tą naktį lovoje man Gerry pašnibždėjo:

— Mes veikiame.

— Tu turi galvoj, kad juos nužudysit?

_ Tėvas sakė, kad įtrūkimas toks, jog galima pro jį įkišti šiaudą.

Savo vaizduotėje aš mačiau kaip prasismelkus dujoms į virtuvę, sukĺumpa apsijuosusi prijuoste ponia Taylor. Ji stovi prie viryklos, kepa žuvį; jai krentant be sąmonės, užsidega riebalai, liepsna metasi ant užuolaidų, ir akimirksniu ponia Taylor paskęsta liepsnose. Ponui Taylor, beskaitančiam laikraštį, iš burnos iškris cigaretė. Jeigu aš akylai stebėčiau jų namą, tai galėčiau tuo momentu išlaužti duris ir išnešti ponią Taylor į kiemą. Mintyse matavau, ar ji didelė moteris, ir nutariau, kad galėčiau ją ištempti laukan, jeigu prireiktų. Bet tuomet jau būtų

per vėlu išgelbėti poną Taylor, ir kuomet atsigautų jo žmona, verktų apkabinusi mano pečius. Taylor šeimos sunaikinimas nebeatrodė toks baisus.

Kitą dieną sėdom prie stalo valgyti pietų, kai iš darbo sugrįžo tėvas.

— Kaimynai aprūpinti, — jis pasakė ir tuojau prisėdo prie stalo ir pradėjo siurbti sriubą.

Mudu su Gerry sustingome.

— Tu tai padarei be manęs? — paklausė Gerry.

— Žinoma.Tai ne vaikų darbas.

Gerry trenkė ant stalo šaukštą. Aš susidomėjau, ar dar buvo galima išgelbėti ponią Taylor.

— Aš užėjau ten grįždamas namo. Ponas Taylor dirba banko valandomis, tai jau buvo apsiavęs šlepetėmis. Išprašyti jį laukan buvo lyg traukti ožį už ragų. Kai pagaliau išėjo, parodžiau jam įtrūkimą sienoje. Štai trys atodrėkio dienos, aš jam tariau, o jūsų pamatai jau juda ir pradėjo trūkinėti. Palaukit, kol prasidės tikras atodrėkis, tai plyšys dar padidės. Prasti pamatai, pasakiau aš jam. Norėdamas pataisyti pamatus, jis vėl turės atkasti visą namo priekį. Na, jis pradėjo man porinti, kad ateis jo rangovas ir tai padarys, tačiau aš pažįstu žmogų, kuris dirbo pas tą rangovą. Jis subankrutavo. Ponui Taylor reiks užmokėti, oi, aš nežinau, ko gero apie šešis šimtus dolerių už tokį darbą, bet jis neturi pinigų.

— Jis tau tai sakė?

— Aš galiu pasakyti. Namai atsiduoda kepenėlėmis ir svogūnais. Jam reiks pataupyti, kad galėtų tai pasidaryti. Jis taupys vienerius arba dvejus metus. Na žinoma, jeigu to nepamatys statybos inspektorius ir neprivers jo tuojau pat pataisyti pamatus.

Gerry čiuožykloje tą vakarą buvo paniuręs ir įsivėlė į dvejas muštynes. Pakeliui į namus jis pasakė:

— Man tai nepatinka. Tai netikras reikalas. Jeigu tas inspektorius vėl ateis pas mus, aš pats tai padarysiu.

— Iš kur gausi nuodų?

— Rasiu mokykloje chemijos laboratorijoje.

Teko laukti dar kelias savaites, kol kovo pabaigoje atėjo tikras atodrėkis. Ir kaip buvo sakęs mano tėvas, plyšys pono Taylor sienoje didėjo. Mes laukėme lyg kokio bandymo metu, ar keliasdešimties metrų plotą nuo banko iki savivaldybės ponas Taylor buvo apdraudęs, kad išgelbėtų save, o taip pat ir mus visus.

Baigiantis balandžiui, mes turėjome lentų, kurios buvo sukrautos kiemo gale, ir keletą kubinių metrų plytų. Mano tėvas dažnai švilpaudavo, o mama, kai pasitaikydavo šiltos dienos, išnešdavo pasišildyti saulėje ir Tomą. Tą pavasarį Vestone tiktai Gerry buvo paniuręs, nes ledo rutulio žaisti nebebuvo galima, o purvinos pievos beisbolui dar netiko, be to, neišsipildė taip ilgai puoselėtos žmogžudystės džiaugsmas.Tą pavasarį Vestone mano tėvas pradėjo perprasti, kokie yra čiabuvių papročiai.

Vertė Lina Z. Thomsen ir
Ramūnė S. Jonaitienė

SUMMA THEOLOGICA

KOSTAS OSTRAUSKAS

Diskutuoja teologas KARL BARTH ir rašytojas WOLFGANG HILDESHEIMER.

BARTH. ...o kažin, kaip ten, danguj?

HILDESHEIMER. Kur?

BARTH. Danguje.

HILDESHEIMER *(žvilgterėjęs į lubas, šypsodamasis).* A, ten — aukštai...

BARTH. ... — ar angelai, šlovindami Viešpatį, iš tiesų groja Bachą?

HILDESHEIMER. Joną Sebastijoną?

BARTH. Ja, Johann Sebastian.

HILDESHEIMER. Nebent tik todėl, kad jis taip giliai tikėjo.

BARTH. Nejaugi tu, kolega, tokios prastos nuomonės apie Bachą?

HILDESHEIMER. Toli gražu. Tačiau tie tavo angelai, — *(Parodęs nykščiu į lubas)*, — tose aukštybėse tikriausiai groja ne Bachą, bet Mozartą — einen göttlichen Spieler.

BARTH. Ak vis dėlto net ir tu negali apsieiti be šventumo.

HILDESHEIMER. Kai kalbu apie Mozartą, — taip. Bet nesuprask pažodžiui.

Šios teologijos užuomazga — Hans Küng kalba Mozarto jubiliejinių metų (1991) proga — „Spuren der Transzendenz? Erfahrungen mit der Musik Mozarts".

BARTH. Suprantu, kad nereikia taip suprasti. — Pagaliau aš nesakau, kad jie tikrai groja Bachą. Priešingai — kaip tik tuo abejoju, nors daug kas taip galvoja.

HILDESHEIMER. Tai kodėl mudu nesutariam?

BARTH. Turbūt todėl, kad klausimas vis tiek lieka neatsakytas. Tiesą sakant, ir man atrodo, kad angelai, užsigeidę muzikos...

HILDESHEIMER. O, kas gali jos negeisti.

BARTH. ...groja Mozartą, o Viešpats Dievas noriai jo klausosi.

HILDESHEIMER. Be abejo, — jeigu jis skonį turi.

BARTH. Jeigu Viešpačiui gero skonio stoka, tai kam jo netrūksta? — Štai net ir netikėlis George Bernard Shaw Mozarto kūrybą pavadino the only music yet written that would not sound out of place in the mouth of God.

HILDESHEIMER. Net ir O du eselhafter Martin, o du martinischer Esel?.. Nekalbant jau apie kitus — dar šaunesnius — šedevrus.

BARTH. Kodėl tu vis linkęs dairytis į mėšlinąją pusę?

HILDESHEIMER. Gal todėl, kad tu jos niekad nematai? — Tad vis dėlto Mozartas?

BARTH. Nebūk toks kategoriškas. Ar tu esi toks tikras?

HILDESHEIMER. O tu?

BARTH. Nežinau.

HILDESHEIMER. Tai kas galų gale: Mozartas ar Bachas?

Tyla.

BARTH. Dievas Tėvas žino.

HILDESHEIMER *(nusijuokęs).* Tai gal jo ir paklauskim?

Iš kažkur pasigirsta BALSAS — — —

BALSAS. Jeigu jau taip norit, galiu pasakyti.

BARTH. Viešpatie! *(Persižegnojęs)* Nejaugi iš tiesų tai tu?

BALSAS *(nusikvatojęs).* Tikrai ne Godot.
BARTH. Tu? Pats Viešpats Dievas?
BALSAS. O kodėl ne?
HILDESHEIMER. O kodėl taip?
BARTH. Netiki?
HILDESHEIMER. Tik klausiu.
BALSAS. Manai, abejoji?
HILDESHEIMER. Neabejojęs nesužinosi.
BALSAS. O nuolat abejodamas neįtikėsi.
HILDESHEIMER. Užuot raitęs uodegą...
BARTH. Kolega! Prašau respekto!...
BALSAS. Uodegą? Kas tau sakė, kad aš ją turiu? Jeigu neklystu...
BARTH. Nejaugi tu, Viešpatie, išvis bet kada klysti?
BALSAS. Pasitaiko. — Tad jeigu neklystu, uodega — Šėtono anatomija.
HILDESHEIMER. Užmirškim anatomiją: ar tikrai esi Viešpats Dievas?
BALSAS. Viešpats Dievas? Kodėl taip iškilmingai? — Aš esu kas esu.
HILDESHEIMER. O kas tu esi?
BALSAS. Kas esu.
HILDESHEIMER. Nepilstyk iš tuščio į kiaurą: o kas yra kas?
BALSAS. Nesismulkinkim.
HILDESHEIMER. Priešingai — smulkmenose esmė.
BARTH. Nepristok kaip erkė. — Sakei, Viešpatie, gali pasakyti...
BALSAS. Kaipgi: aš juk neva viską galiu.
HILDESHEIMER. Neva?
BALSAS *(irzliai).* Galiu, galiu.
BARTH. Savaime suprantama. — Tad pasakyk, meldžiu: Mozartas ar Bachas?
BALSAS. Mozartas ar Bachas?

BALSAS tyli.

HILDESHEIMER. Taigi: Bachas ar Mozartas?

BALSAS *(palūkėjęs)*. Pirmiausia patariu nepasitikėti tuo, ką plepa Misteris Shaw.

BARTH. Kodėl?

HILDESHEIMER. Dėl to, kad jis netikėlis?

BALSAS. Anaiptol. Jeigu taip būtų, tai ir tu, gerbiamasai, visada niekus taukštum. O taip, teko pastebėti, vis dėlto nėra.

HILDESHEIMER. Ačiū.

BALSAS. GBS dažnai nusišneka nuo koto todėl, kad nori pasirodyt labai originalus.

BARTH. Tad ir šį kartą?

HILDESHEIMER. Tai, sakai, Bachas? Ne Mozartas?

BALSAS. Ne, taip aš nesakau.

BARTH. Ne?

HILDESHEIMER. Tad vis dėlto Mozartas?

BALSAS *(nekantriai)*. Ak, Mozartas... — *(Suskamba Mozarto muzikos fragmentas)*. — Bachas... — *(Suskamba Bacho fragmentas)*. — Bachas, Mozartas... Abu jiedu šaunūs vyrai ir, be abejo, didžiai geri muzikantai. Kas to nežino.

BARTH. Iš tiesų: kas to nežino.

HILDESHEIMER. Daug kas nežino.

BALSAS. Bet man, prisipažinsiu, geriau patinka ne muzika, o tyla.

Tyla.

BARTH ir HILDESHEIMER *(kartu)*. Tyla?

BALSAS. Taip. Tyla.

Vėl tyla.

BARTH *(nedrąsiai)*. Jeigu taip...

BALSAS. Jeigu? Tu manimi abejoji?

BARTH. Gink Dieve!.. — bet vis dėlto jeigu iš tiesų tau, Viešpatie, geriau patinka ne muzika, o tyla, tai kodėl pasaulyje tiek daug triukšmo?

HILDESHEIMER. Ir dantų griežimo.

Ilga tyla.
Pagaliau —

BALSAS. Per daug norite žinoti. — Tarp kitko: sako, jog tyla yra Viešpaties balsas. *(Nusikvatojęs)* Tad laikas nutilti. Sudievu.

BARTH. Su Dievu?

BARTH ir HILDESHEIMER žiūri vienas į kitą.

HILDESHEIMER. Atrodo, taip ir liksim nesužinoję: Mozartas ar Bachas?

BARTH. Ką gi, daug ko nežinome ir niekad nežinosim.

HILDESHEIMER. Bet tu tikrai žinai, kad čia buvo Viešpats Dievas?

BARTH. Žinau, nes tikiu. Dievo pažinimas kiekvienam įgimtas. Ergo, aišku savaime, jog jis yra.

HILDESHEIMER. Štai ir summa theologica. Ak, doctor angelicus: kiek mažai tau reikia.

BARTH. Ne mažiau, negu tau, kad netikėtum.

HILDESHEIMER. Abejoju, kolega, aš tik abejoju. Sakysim, gal tas balsas — tiktai Šėtono išmislas?

BARTH. Šėtono? Ką gi, jeigu Šėtonas ten prabilo, vadinas, jis yra. O jeigu yra Šėtonas, yra ir Dievas.

HILDESHEIMER. Manai, nėra vieno be kito? Privalo būti simetrija?

BARTH. Ir tvarka.

Tyla.

HILDESHEIMER. Tai gal tada ir Mozartas, ir Bachas?

BARTH. Ir vienas, ir kitas?

HILDESHEIMER. Taip, abu.

BARTH. Abu?

Vėl suskamba tie patys Bacho ir Mozarto muzikos fragmentai — abu iš karto.
BARTH ir HILDESHEIMER užsiima ausis.

BARTH. Herrgott!..
HILDESHEIMER. Nejaugi ir danguje chaosas?

1993

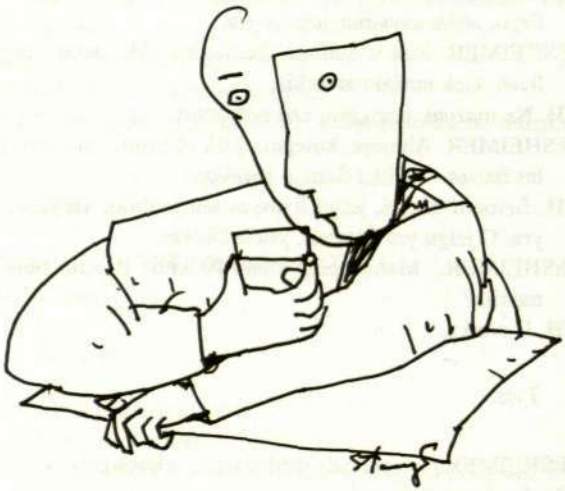

POSTMODERNIZMO ŽENKLAI LIETUVOJE

EUGENIJUS ALIŠANKA

Postmodernizmo kategorija, pastaraisiais dešimtmečiais įsitvirtinusi Vakarų kultūrinėje savimonėje, vis dažniau šmėkšteli ir Lietuvoje. Ji tampa madinga, bet, kaip ir kiekviena mada, yra apgaubiama akivaizdumo skraiste, tampa kasdieniška. Tačiau jos lengvumas ir parankumas apgaulingas, kaip ir kiekvieno svetimžodžio. Ši kategorija atsirado kalbant apie konkrečius vakarietiškos kultūros dėmenis, todėl vertėtų paklausti, ar apskritai egzistuoja prielaidos postmodernizmui Lietuvoje.

Kita vertus, matome sunkumus, susijusius su pačios kategorijos vartojimu. Daug diskutuojama dėl to, ką reikėtų vadinti postmodernizmu, ir iki šiolei nėra vieningo atsakymo. Čia nesiimsiu apibrėžimų meno — XX a. pabaigoje tai labai nedėkingas ir netgi nevaisingas užsiėmimas, be to, apibrėžimai gimsta ne tokios apimties darbuose. Pamėginsiu — labai punktyriškai — nutiesti gijas tarp vakarietiškojo postmodernizmo ir mūsų kultūros, tarp jau įvardintųjų Vakaruose postmodernistinėmis realijų ir lietuviškos kultūros judesių, apčiuopti tuos lietuviškos kultūros daigus, kuriuos maitina postmodernistinės epochos syvai.

Vakarų teoretikų siūlomus postmodernizmo apibrėžimus galima būtų suskirstyti į dvi grupes, kurios apibūdina skirtingas šio sudėtingo reiškinio puses. Viena jų nusako konkretųjį arba chronologinį aspektą, kita — metaistorinį arba achroninį. Pirmajai priklausytų tie apibrėžimai, kurie kalba apie XX a. pabai-

gos kultūros derinius. Antrajai — tie, kurie mato postmodernizmą kaip metaistorinę, ir kitose epochose pasirodančią kultūros konfigūraciją. Pastarajai priskirtina ir U. Eco siūloma postmodernizmo samprata: laikydamas postmodernizmą ne chronologiškai apibūdinama kryptimi, bet dvasine kategorija, jis teigia, kad „kiekviena epocha gali turėti savąjį postmodernizmą lygiai taip pat, kaip kiekviena epocha gali turėti savąjį manierizmą" (4,426). Toks požiūris sukuria platesnį kontekstą ir XX a. postmodernizmo suvokimui. Daugelio teoretikų XX a. postmodernizmas suvokiamas kaip modernizmo neiginys ir kartu jo istorinė bei loginė tąsa, jo gimimo vieta nenurodoma (6,1).

Lietuviškoji kultūra, tradiciškai orientuota į Vakarus ir vis atsiliekanti nuo jų ne visai dėl savo kaltės, pastaraisiais dešimtmečiais sustiprino savo modernistines pozicijas. Modernizmas kaip tradiciją griaunanti naujumo apologija ilgainiui įsitvirtino ir tapo „klasika". Čia menininkas yra tas, kuris žino kaip išreikšti, pavaizduoti jį supančią tikrovę, „meno ar literatūros kritikai bei profesoriai garbina modernaus menininko savybes, jie giria jo ar jos pagavumą, pranokstantį mūsąjį, jie laukia iš menininko nuorodų, kaip įvardinti (jeigu ne diagnozuoti ar gydyti) dabarties negalavimus" (6,5). Čia dar vyrauja elitarinės meno idėjos, stipri modernistinė kultūros religija. Šiandien šiame modernistiniame monolite randasi plyšių, socialinį-politinį lūžį atliepia kultūrinis lūžis, kuriame pervertinamos tiek tradicinės, tiek modernistinės pozicijos. Ir jeigu tai, kas vyksta modernistinių įtaigų pakrašty, vadinsime postmodernizmu, galima manyti, kad naujieji lietuviškosios kultūros embrionai jau nešioja savyje postmodernistinę perspektyvą.

Tačiau jau dabar Lietuvoje ryškėja požiūrių į postmodernizmą įvairovė. Teorinėje plotmėje Lietuvoje, atrodo, daugiau postmodernizmo kritikų nei šalininkų, ypač tarp konservatyviau orientuotų intelektualų. Hominizmas (A. Šliogeris), konformizmas (V. Daunys), pasaulio nubūtinimo variantas (V. Rubavičius) — tokiais vertinimais pasitinkami postmodernizmo gūsiai. Pozityviau vertinantys postmodernizmo galimybes įžiūri jame tiek elitinės (A. Andrijauskas), tiek masinės kultūros (M.P.

Šaulauskas) suklestėjimo ar atsinaujinimo perspektyvas. Be abejo, toks pozicijų skirtingumas sąlygotas pirmiausia vakarietiško postmodernizmo daugiasanklodiškumo. Prie šiojo dar grįšiu, dabar norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kas persmelkia šį daugiasanklodiškumą, į kai kurias jo konstantas.

Kaip teigia Vakarų kritikai, kad ir kaip diagnozuotume postmodernizmo simptomus, jis tiek jo šalininkų, tiek priešininkų dažniausia suprantamas kaip kultūrinio potencialo krizė, o ypač potenicalo, glūdinčio Vakarų Europos kultūroje bei jos institucijose (8,II). Tradicinių išeigų užakimas verčia gręžtis į kultūros pakraščius, ieškoti sprendinių jos marginalijose. Įsivyrauja antielitarizmas, sustiprėja ironija, gimdanti reikšmių nyksmą, suklesti erotiškumas su visais perversiniais pakraščiais, bitnikai ir hipiai teigia primityviąsias gyvenimo formas, formuojasi įvairios kontrakultūros, gręžiamasi į Rytus, linkstama į vakarietišką mistiką bei okultizmą, menas suabejoja ne tik savo funkcijomis, bet ir savo ribomis. Visi šie modernistinės kultūros krizės požymiai yra kartu ir jos sprendiniai, gulantys į įvairiaspalvę mozaiką. Toks pliuralizmas pirmiausia yra postmodernizmo reakcija į totalitarines paradigmas. Postmodernistai priešinasi visumos, vienovės, vienalytiškumo, tapatybės totalitarizmui, ypač tokioms modernizmo totalumo formoms kaip utopija ir eschatologija (2,202).

Šios postmodernizmo atatrankos tampa aktualios ir lietuviškajai lūžį išgyvenančiai kultūrai. Lietuvoje kol kas mes matome greičiau griuvėsių mozaiką. Yra išlikę ir visai sveikų statinių, ir vien fasadų, ir nuo visų negandų saugančių rūsių, kur ne kur kyla nauja architektūra. Tai karo prieš totalitarizmą ir už laisvę rezultatai. Atrodo, jie nėra visai tie, kurių buvo siekta. Nepriklausomybės siekimas, akivaizdus, nereikalaujantis jokių prielaidų, slėpė kur kas gilesnes laisvės galimybes ir kartu — pavojus. Gelminiai laisvės ir nelaisvės matmenys ėmė ryškėti atgavus nepriklausomybę. Iš tiesų totalitarizmas buvo tik apgriautas, nugriauti tik viršutiniai aukštai.

Kita vertus, imdami provaizdžiu vakarietišką pliuralizmą ir demokratiją, mėgindami išstumti „vis dar pasitaikančias" ano

gyvenimo liekanas, mes galutinai neįvertiname postmodernistinio pasaulio metamorfozių. Rusų kultūrologas Aleksandras Jakimovičius, nagrinėdamas XX a. pabaigos totalitarizmo problemą straipsnyje „Madam Gajar pansionas, arba Proto beprotybė", pabrėžia, kad totalitarizmas iš Vakarų pasaulio niekur neišnyksta. Remdamasis H. Markuse, jis sako, kad demokratinė sistema išgyvena tiesoginę prievartą asmens valiai, nebėra autoritarizmo, tačiau demokratinė santvarka ant laisvos rinkos pamatų kuria *nepastebimas ir netiesiogines prievartos formas*. Žmogus nėra verčiamas daryti to, ko jis nenori. Jis daro tai, ką nori. O nori jis to, ko reikia. Savasis „aš" jau nepriklauso nuo jo veiklos. Žmogus jau atskirtas ne tik nuo savo darbo produktų, ką teigė K. Marksas, bet ir nuo savo sąmonės (H. Markuse) (7,14).

Manipuliavimo žmogaus sąmone varijuojama F. Lyotardo, J. Baudrillardo knygose, jie siūlo atkreipti dėmesį į „apstulbinto žmogaus" problemą, jų nuomone, šioje kultūros stadijoje žmogus irsta, virsta chaosu. Kaip pabrėžia A. Jakimovičius, asmenybės irimas ir proto apstulbimas — pagrindinės masių valdymo prielaidos (7,15). Peršasi viena išvada — pasaulis be totalitarinės ar autoritarinės dimensijos — dar viena žmogaus utopija. Todėl akivaizdu, kad toldami nuo rytietiškojo totalitarizmo mes artėjame link vakarietiškojo, lietuviškai — „nuo vilko ant meškos". Jakimovičius įžiūri asmenybės suirimo ir apstulbimo sąlygas ne tik vakarietiškos gerovės kraštuose, bet ir deficitų bei apribojimų šalyje, tik su vienu skirtumu: „Vakarų mutantas kur kas žvalesnis ir gyvybingesnis, tarybinis — asteniškas ir apimtas maniakinės depresijos" (ten pat).

Todėl natūralu, kad kai kurie intelektualai ir Lietuvoje nesiūlo „perbėgėliško" varianto, bet apmąsto ir siekia reabilituoti neišvengiamybę, grįžiasi į totalumo ir autoritariškumo archetipą. Pavyzdžiui, V. Daunys jį įžiūri tradicijoje, kanone ir dogmoje, kurie, jo nuomone, yra laisvo žmogaus išdava. Eidamas įkandin H.G. Gadamerio, jis siekia reabilituoti tradiciją ir autoritetą, *postmodernistinę būseną suprasdamas kaip nusiraminimą* ir konformizmą (3,25). Tačiau šalia šios pozicijos, kuriančios stiprų įtampos lauką, pliuralistinėje erdvėje randasi nauji židiniai,

blykčiojantys postmodernistinės laisvės, atvirumo, chaotiškumo idėjomis.

Pamėginkime įsižiūrėti į konkretesnius postmodernistinės dvasios ženklus. Tam tikrų postmodernistinių būsenų ir poetikos elementų galima būtų įžvelgti R. Gavelio kūryboje, ypač jo romane *Vilniaus pokeris*. Pasaulis, kuriame valdo kanukai, beasmenė jėga, nuprasminamas, visa, kas jame vyksta, „nieko nereiškia, nes visą teisybę težino bevardis Niekas" (5,388). Todėl virš visų veiksmų ir minčių pakimba beprasmybė, pasaulis virsta chaosu, kuriame visa įmanoma, kuriame niekas neturi savo vietos. Kaip pastebi lenkų filosofas B. Baran, „Postmodernizmas ne tiek demonstruoja reikšmių gausą, kiek negalimybę nustatyti kokią nors vieną reikšmę" (2,157). Romane Vilnius — tik bejėgystės sinonimas, nesusijęs su konkrečiais kontūrais, „Tik čia (Vilniuje ir drauge visur kitur — E.A.) mes galutinai suvokiame, kad pasaulis yra toks, kokį jį įsivaizduoji. Tik čia sužinome, kad pastangos keisti pasaulį juokingos" (5,381).

Išties, žodžiai „keisti pasaulį" yra atėję iš modernistinio žargono, dvelkiantys utopinėmis ir totalitarinėmis svajonėmis. Išties, fikcijos, įsivaizdavimo produktai, yra ne keičiamos, bet produkuojamos, jos pačios pakeičia pasaulį, užima jo vietą, tampa galutine realybe. Tai prielaidos tipiškam postmodernistiniam pasaulėvaizdžiui — plokščio beribio fikcijų pasaulio pasiūla. Ironija, erotinės fantasmagorijos, žargonas, mistiniai elementai (inkarnacija) — visa tai padeda pelnyti romano populiarumą, daro jį bestseleriu, atliepiančiu daugelio postmoderniųjų menininkų siekimus „užberti prarają tarp *high art* ir *low art*" (2,141).

Tačiau neabejotina, kad plačiausiai postmodernistinės nuostatos bus pasklidusios vaizduojamajame mene. Jau vien todėl, kad vaizduojamasis menas yra paviršiaus, esmiškai „paviršutiniškas" menas, jis paprasčiau gali išsižadėti prasmių, lengviau tampa vizijų ir fikcijų kūrimo įrankiu, būdamas juslingesnis greičiau įveikia ribas tarp meno ir estetinio malonumo (2,164). Be to, jis yra pats atviriausias tiesioginėms

postmodernizmo įtakoms, todėl nesunkiai kontekstualizuojasi vakarietiškame mene. Tokį „importinį" postmodernizmo variantą iliustruoja jaunų dailininkų grupė „Gerosios blogybės". Manau, tai ne išimtis, bet apie juos kalbu todėl, kad nepretenduodamas į dailės kūrinių analizę galiu pasiremti jų „išpažintimi", išdėstyta spaudai ruošiamame žurnalistės L. Račiūnaitės straipsnyje „Postmodernistai ne savo noru".

Postmodernizmas šiems dailininkams — nei siekiamybė, nei neigiamybė, tiesiog jie jaučiasi įmesti į postmodernišką terpę.

> Pasaulyje jau viskas buvo — visos srovės, stiliai. Sugalvoti ką nors absoliučiai naujo — labai sunku, turbūt neįmanoma. Postmodernizmas juk ir reiškia, kad tu, atsispirdamas nuo savo individualybės, naudojiesi visu tuo, kas jau sukurta, netgi cituoji konkrečius dailininkus — ir iš to lipdai savo" (13,7),

—teigia vienas grupės narys. Šią būseną apibendrina kitas: „Mes postmodernistai ne savo noru" (ten pat). Būdinga, kad jų tapsmą postmodernistais lėmė tiesioginė Vakarų įtaka — jų profesorius K. Zapkus, atvykęs iš Pensilvanijos universiteto, išvertė studentams visą lagaminą žurnalo *Art in America* iliustracijų iškarpų. Tai buvo „žingsnis į visų laikų meninį kontekstą".

> Kol mes stovėjome vietoje, pasaulis kelis kartus apsivertė per galvą: kinetika, popartas, opartas, minimalistinis, konceptualusis menai, hepeningai, akcijos, performansai, kūno menas, instaliacijos, videomenai ir t.t. Uždanga nukrito, ir mes pamatėme plačiausią panoramą (13,4).

Iš tiesų, postmodernistinėje epochoje pagrindinė kūrinio vertės prielaida — jos kontekstualumas. Pagrindinė postmodernizmo metafora — „atvirumas" — jaunųjų menininkų manifeste skleidžiasi tiek išorine — įtakų — prasme („Mes atviri visoms srovėms ir kryptims, kurios siūlo naujas idėjas ir estetikas, nes mes ne raganosiai" (ten pat), tiek paties kūrinio sklidimu, nevar-

žomu asmenybės totalinių užmačių („Mus moko, koks turi būti menas, o mes atsakome: menas turi būti toks, koks jis nori būti" (ten pat). Jų pozicijose atsispindi ir kiti „privalomi" postmodernizmo atributai — antiintelektualizmas, eklektizmas, erotizmas.

Šalia tokio „knyginio postmodernisto" gimsta ir „egzistencinis postmodernistas". Tokį įžiūriu H. Kunčiaus, performatyvinės pozicijos kūrėjo ir menotyrininko, nuostatose. Dar visai modernistinės paradigmos rėmuose traktuodamas meną kaip išsilaisvinimą nuo praeities autoriteto, nuo kultūros diktato, nuo „primestųjų" prasmių, jis eina toliau, reikalaudamas apnuoginti daiktą, nuprasminti jį („Prisilietimas prie daikto, jo laikymas rankose tampa nesuinteresuotas, prasmingas tik tuo požiūriu kai norima paneigti jam priskiriamą prasmę" (9,23)).Todėl „išsilaisvinimo" akcijos tikslas — kad individas, jai pasibaigus, susikurtų savąją — autentišką vertrybių, reikšmių, simbolių sistemą — vis tiek veda į solipsistinę vienatvę — anapus savųjų „vertybių reikšmių ir simbolių" lieka Kitas, lieka pasaulis, su kuriuo nebeįmanoma koks nors ryšys.

Menas jau nebe komunikacijos būdas, nebe bendrų prasmių erdvė ar kolektyvinės pasąmonės simboliai (Jungas), tai tik kūrėjo išsilaisvinimo būdas „išsilaisvinimas akcijos metu tampa menu — meno kūriniu" (ten pat). Rezultatas — „Viską ką daro tampa genialu" (9,22). Tačiau išsilaisvinimas nuo kultūrinių įtaigų išlaisvina ne tik refleksyvųjį „aš", bet ir pasąmoninį subjektą (8,14), kuris gyvena ne vien angeliškais, bet ir demoniškais norais. Gal tai spermos pertekliaus išlaisvinimas, anot G. Patacko ir Z. Freudo?

Kad ši savijauta autentiška, ne importinė, liudija serija Kunčiaus esė, skelbtų *Literatūroje ir mene* pastaraisiais metais. Jie gana simptomiški postkomunistinės būsenos kontekste.

Viena iš postmodernistinės savijautos būsenų — bendrų prasmių, ir apskritai prasmės erozijos nuojauta. Todėl pabrėžtinai ginamas subjektyvumas, juslinė teisė; išorinis pasaulis tampa neskaidrus ir bereikšmis. Viename esė H. Kunčius programiškai skelbia:

> Kapstytis kitų gyvenime, įprasmintame kūryba, dažnai nėra dėkingas užsiėmimas. Gal todėl daugiausia kalbame vien apie save, tuo išsakydami asmenines nuojautas, problemas ar nerealizuotus siekius bei ambicijas. Kitų patirtį suvokiame tik per individualų pažinimą — jos nepavyksta atskleisti ar autentiškai restauruoti. Taip atsiranda kritikos ir kiti tekstai, regis, skirti kitiems, tačiau aktualūs tik pačiam sau, šiuose tekstuose ir klesti tik tai, kas svarbu tau, paliekant aplinkinius nuošalyje (11, 8).

Toks būvis yra viena iš pliuralizmo prielaidų. Vakarietiška gerovės visuomenė „leidžia būti", bet joje šis leidimas būti „yra kažkas daugiau nei tolerancija, jis atvertas daugiui, nors čia netrūksta ir abejingumo. Postmodernusis gyvenimo stilius priklauso brandžiai, rafinuotai gerovės kultūrai" (2,204). Kiek kitoks pliuralizmo variantas iškyla „deficitų šalyje". Pliuralistinė būsena kelia susierzinimą, išsiliejantį kerštu poreikiu („Kerštas arba atsisveikinimas su menotyra"), genijaus saviteiga čia primena F. Nietszches antžmogį, tačiau išsilaisvinęs genijus nesiekia valdyti, neteigia savo valios, bet yra redukuotas į budelį, atliekantį pareigas „šaltai, žiauriai, profesionaliai". Bet kas yra baudžiamas, juk „Jūsų nėra. Jūsų nebuvo ir nebus" (10,8)? Dar sunkiau atsakyti į klausimą, kas baudžia, nes „Aš žinau, kad nebuvo manęs, tokio paties kaip jūs" (ten pat). Be to, bausmė — tai pabėgimas iš visur ir nuo visų, kuris, matyt, ir yra išsilaisvinimo sinonimas. Nesantis bėga nuo nesančių. Visa tai vyksta „sapno, vizijos ir miražo" (ten pat) pasaulyje, kuris primena majos skraistę, bet maja įtaigauja tikrosios būties galimybę, o postmodernisto vizija plokščia, tiksliau, panaši į Mebijaus juostą, kur kelio pradžia yra ir jo pabaiga.

Bet postmodernistas, įkalintas kultūroje, puikiai supranta, kad neužtenka pabėgti nuo traukinio palydovės ar palikti vilties sužeistas merginas („Kerštas...") — būtinas judesys ir pačios kultūros atžvilgiu. Kultūra, praradusi visas sakralines, ritualines prasmes, lieka susitarimo ženklu, tačiau kokios sutartys gali saistyti išsilaisvinusį genijų? Citata: „Aš jau pavargau

tardamasis. Aš pavargau naudodamasis ženklais ir gestikuliuodamas, bet ne gyvendamas. Kiekvienas mano ženklas — susitarimas" (ten pat). Tokia savijauta provokuoja atsimesti nuo beprasmio pasaulio ženklinimo priimant jeigu ne tylėjimo įžadus, tai bent tylėjimo maksimą. „Tendencija nutilti, kurią Ihab Hassan pripažino postmodernizmo signum ir rado Becketo kūryboje, yra postmoderniška" (2,145).

Tylos linkme einantis laisvinasi nuo kultūrinių įtaigų, tačiau kurlink veda Mebijaus juosta? Ir esė „Paskutinis laikas" autorius klausia: „Ar ne geriau patylėti? Gal šios akimirkos reikalingos tylos. Tik tylos ir susikaupimo" (10,8). Tačiau šios tylos nepripildo Būties virpesiai, ji spengia savo nomadiška tuštme, kol jos vėl neužpildo ašybės isterija. Citata: „Aš kalbėsiu, rėksiu savyje, šauksiu, iki neteksiu balso ir jėgų jausti save" (ten pat). Alfa ir omega.

Tačiau po postmodernizmo etikete slypi ir kitokios būsenos bei kultūrinės apieškos. Vakarų teoretikams iškyla sunkumų bendravardiklinant jį, net stambiausiom padalom matuojant jis lieka bent jau dvejopas — „aukštasis" ir „žemasis" (2,162). Lietuviškoje kultūroje įžiūriu ir tokius postmodernizmo ženklus, kuriuos galima būtų pavadinti konservatoriškojo postmodernizmo ženklais. Jie kyla iš europocentristinės civilizacijos krizės suvokimo, ypač paaštrėjusio antrojo šio šimtmečio pusėje. Modernistinė epocha galutinai išardo tai, kuo buvo grindžiama europietiškoji kultūra — išardo laiką, istoriją, patys europietiško mąstymo principai tampa nepajėgūs sulaikyti paskutinių būties atšvaitų.

Šios situacijos akivaizdoje šalia tradicinės krikščionybės restauracijos kyla ir nauji projektai. Esmiškai keičiamos nuostatos savos kultūros, savos istorijos atžvilgiu. Metaistorinis požiūris į pasaulį gimdo ontologines konstrukcijas,

> Seno ir naujo reliatyvizacija, buvusio, esamo ir būsimo laiko jungimas į vienybę, atsiribojimas nuo linijinio pasaulėvaizdžio byloja apie prarastos archetipinės visumos poreikį. Ontologinių atsakymų į svarbiausius Būties klausimus

paieškos verčia atsigręžti į epistemologinius praeities modelius, simbolizuojančius gamtos ir kultūros pusiausvyros galimybę, artimiausius kosmoso ritmui (8,13).

Europinės kultūros negalia verčia gręžtis į kitas civilizacijas:

> postmodernistinė sąmonė atsigręžia į didžiąsias Rytų civilizacijas ir jų veikiama sukyla prieš daugiau nei du tūkstančius metų vyravusias Vakarų mąstysenoje binarines platoniškas opozicijas. Kaip atsvara platoniškajam, iškeliamas nedualistinis pasaulio suvokimas, siekiama naujai pažvelgti į žmogaus ir pasaulio santykius, suformuoti naujus mąstymo, kūrybos kriterijus. Postmodernistinė kultūra ir menas atsisako diskursyvaus mąstymo, visokių uždarų sistemų, atmeta dogmatiškumą, linksta į „neklasikines" kultūros ir meno formas (1,2).

Atsigręžimas į tūkstantmetes kaimynines kultūras nėra eilinis pabėgimas, jis atveria mums akis į mus pačius:

> Tradicijos sąvoka mūsų krašte nepagrįstai įgavo perdėm konservatyvų, kanonišką atspalvį. Postmodernistinė kultūrologija, naujai pažvelgusi į tradicijos vaidmenį didžiosiose Rytų civilizacijose, jau daug atsargiau vertina šią kategoriją, ypač tą jos atmainą, kuri vadinama „etnine kultūros tradicija". Ši kategorija naujausioje kultūrologijoje ne tik reabilituojama. Pripažįstama, kad kaip tik ši tradicija skatino giluminius kultūros procesus ir daro įtaką autentiškos kultūros raidai (ten pat).

Neatsitiktinai taip plačiai cituoju lietuvių autorius, tuo noriu pabrėžti, kad postmodernizmas patenka ir į lietuviškosios minties horizontą, tapdamas aktyvizuojančiu veiksniu tiek lietuviškajam mąstymui, tiek platesne prasme kūrybai, ypač tai, kuriai pagrindinis pašnekovas — Būtis. Konservatyvus postmodernistas, ieškodamas „ontologinių atsakymų į svarbiausius Būties klausimus", neturi laiko nei kerštui, nei žvalgymuisi į šalis. Jo kelias driekiasi per visas galimas epochas ir kultūras.

Vėlgi ieškau pavyzdžio. S. Geda radikaliai keičia modernistinės programos ženklą; „Per daug mūsų amžiuje įvairiausių bandymų gyvenime ir literatūroje būta. Jais paženklinta amžiaus pradžia, o pabaiga galbūt kelia ir atvirkštinį klausimą — kas yra poezijos konstantas?" (12,10). Konstantos paieškos veda per tuos pačius postmodernistinius laukus, kur:

> Senovės egiptiečių irklininko daina, maginiai Šiaurės šamanų užkalbėjimai, siurrealistinis didmiesčio piešinys, etimologinis žaidimas ir lingvistinė pauzė atsiduria viename lygmenyje, spontaniški šūksniai ir mistinė ekstazė nekonfliktuoja su profesoriška išmintim ir poetinio amato sureikšminimu (ten pat).

Postmodernistinė estetika čia — tik įrankis („galima pagal savo prigimtį ir intencijas užsidėti Viduramžių ar Renesanso laikų poetinę kaukę" (ten pat), svarbiausia — „su visa tragiška įtampa" sujungti byrančio pasaulio šukes į naują mozaiką. Tai išties ne estetinė programa, bet ontologinis apsisprendimas, ir galbūt tai ir yra pagrindinis konservatyvaus postmodernisto bruožas. „Taigi paradoksiškai esame pasmerkti tradicijai, jos laužymui ir visumos susigrąžinimui" (ten pat). Taip postmodernistinis atvirumas pasiekia savo priešybę, ir kuriamas „atviro uždarumo" ar „uždaro atvirumo" modelis.

Pabaigai. Šiuo straipsniu nesiekiau neįmanomo — aprašyti visų postmodernizmo apraiškų Lietuvoje, mėginau užčiuopti pagrindines tendencijas ir prielaidas. Vis dėlto galima tvirtinti, kad postmodernizmas Lietuvoje — ne vien spalvinga etiketė, jis leidžia daigus, kartais ir iš vėjo atneštų sėklų, bet tai — besikeičiančio klimato augalija. Akivaizdu, kad klimatas europėja, mes tam pritariame netgi nepritardami, bet gal galima tikėtis ir savojo postmodernistinio rūtų darželio? Kaip jis atrodys, sunku dabar spėti, nes jau devinto dešimtmečio pabaigoje pasigirdo balsų apie postmodernizmo išsekimą. Galbūt mes eilinį kartą atkrisime vaikiška liga. Arba išauginsime savąjį Medį. „Juk visur Dievo vaisiai išnoksta" (S. Geda, „Rubenso pokalbis su Sarbievijum", *Poezijos pavasaris 93*. Vilnius, 1993, p. 61).

CITUOTA LITERATŪRA

1. A. Andrijauskas, „Postmodernistinės kultūros veidrodyje, *Literatūra ir menas*, 1992 birželio 27.
2. B. Baran, *Postmodernizm* (Kraków, 1992).
3. V. Daunys, „Kaip sugrįžti", *Krantai*, rugsėjis 90.
4. U. Eko, *Rožės vardas* (Vilnius, 1989).
5. R. Gavelis, *Vilniaus pokeris* (Vilnius, 1989).
6. Hugh J. Silverman, „The Philosophy of Postmodernism", *Postmodernism — Philosophy and the Arts* (New York and London, 1990).
7. A. Jakimovičius, „Madam Gajar pansionas, arba Proto beprotybė", *Literatūra ir menas*, 1992 rugsėjo 19.
8. V. Kinčinaitis, „Apie postmodernizmo prielaidas", *Krantai*, rugsėjis, 90.
9. H. Kunčius, „Kaip tapti laisvam", *Krantai*, rugsėjis, 90.
10. H. Kunčius, „Paskutinis laikas", *Literatūra ir menas*, 1992 spalio 3.
11. H. Kunčius, „Kerštas arba atsisveikinimas su menotyra", *Literatūra ir menas*, 1992 lapkričio 21.
12. „Poezija XX amžiui baigiantis", *Literatūra ir menas*, 1993 birželio 12.
13. L. Račiūnienė, „Postmodernistai ne savo noru", rankraštis.

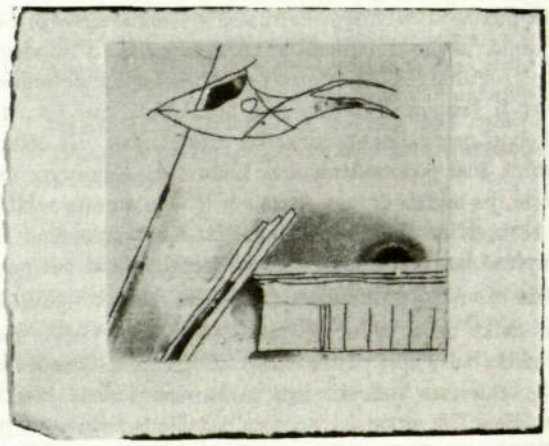

KŪRYBINIUOSE PASAULIUOSE

NAUJA ŽODŽIO MITOLOGIJA LIETUVIŲ LITERATŪROJE; ARBA PASTEBĖJIMŲ APIE KŪRĖJO IR KŪRINIO BŪKLĘ DABARTINĖJE LIETUVOJE KRATINYS

Prisipažinsiu, nežinau: nei kas yra žodis, nei, juo labiau, koks tai daiktas mitologija. Be to, pastaroji jau priklausytų mokslo sferai, o mokslininko smegenimis bei sėdmenimis negaliu pasigirti, nei pasimėgauti.

Dėl tos mitologijos, kuri dabar labai dažnai ėmė šmėkščioti šnekose apie literatūrą, labiausiai kaltas Rimvydas Šilbajoris, 1992-ųjų metų *Poezijos pavasario* almanache kalbėjęs apie „atsineštą mitologiją", apie tokią, kuri nebeatitinka esamos realybės. Apie tikrovės ir poetinės kalbos neadekvatumą yra kalbėjęs ir Vytautas Kavolis, bet bėda gal yra dar ir kitur: rašytojo ir tikrovės neadekvatumas.

Dabar galvoju: kaip čia yra Lietuvoje, kokia, tarkime, jaunesniųjų kūrėjų situacija, kokią mitologiją ir jie yra perėmę ir kokią galėtų ar jau yra susikūrę? Be abejo, tai nenutrūkstantis ir sunkiai tiksliai užfiksuojamas dalykas. Ir apskritai, ar dar įmanoma kalbėti apie kažkokias kartas, apie tų kartų mitologiją, apie tų mitologijų poveikį visuomenei, vienų kitiems. Ar yra būtinybė, kuri skatintų naujo žodžio, jo aktualizacijos neišvengiamybę.

Juokavau klausiamas, ką noriu „pranešti" Santaros-Šviesos žmonėms, kad keliolika minučių nenutildamas šauksiu ir tai bus geriausia daugelio Lietuvos rašytojų būsenos bei jausenos išraiška. Bet šaukiantis (verkiantis, raudantis, vaitojantis) rašytojas dažnai nebegirdi žmonių, dar blogiau, jis nebegirdi nė pats savęs, savo balso, tarkim vidinio, kuris jam duotas byloti, kalbėti apie žmogų ir žmogui.

Dabar atsiprašysiu visų ir nukrypsiu į šalį nuo protingųjų apmąstymų, į memuarus.

Iš ilgesio visa tai, — taip vadinasi mano pirmoji ir vienintelė eilių knygelė, išleista dar prieš Nepriklausomybės atstatymą. Praėjo jau kone ketvertas metų, kol supratau, iš kur toks keistas, toks lyg ir seilėtais

sentimentais dvelkiąs pavadinimas. Buvo toks etapas gyvenime, kai motina nebeištvėrė ir, pasiėmusi mane, kokių vienuolikos metų paauglį, paliko tėvą. Šios istorijos tęsinys banalus ir paprastas, bet ne jis svarbiausias. Bene po mėnesio mano galvoj pradėjo kaži kas baisiausiai krebždėti ir motina paieškojusi rado gyvuliukų, vadinamų utėlėm. Išpurškė dichlofosu, tuo viskas ir baigėsi. Bet apie ilgesį: tik dabar, kaip sakiau, jau keletui metų praėjus po knygelės pasirodymo, prisiminiau motinos atodūsį tada, utėlių akivaizdoj: iš pergyvenimo, iš ilgesio šitai... Toks kone siurrealistinis vaizdas: kažkur, smegenų paskliautėj formuojasi ilgesio ar sielvarto, išgyvenimų lizdai, juose užsiveisia utėlės, kurios paskui braunasi pro kaukolės stogą ir ima baisiai krebždėti galvoj, neduoda žmogui ramybės.

Kai pagalvoji, tai ir lietuvių rašytojų kas padaryta gero, tai iš ilgesio: laisvės, tiesos, tikėjimo, tikrumo, žmogiškumo ilgesio. Parafrazuojant garsųjį O. Mandelštamo posakį — žmogiškos kultūros ilgesys. Taip, jau girdžiu struktūralistų įrankių racionalų metalinį skambčiojimą ir apie ilgesį kol kas baigiu, nors žinau, kad niekad nebaigsiu.

Dabar apie rašytoją ir jo mitą. Keista, bet čia kažkur perskaičiau vieno prancūzų režisieriaus mintis, kad kinas buvo mitas, jis maitino legendas, o dabar jau kino mitas baigėsi. Kažkas panašaus vyko ir pokarinėje Lietuvoje, ypač septintajame, aštuntajame dešimtmečiuose, literatūra, rašytojas buvo mitai, kurie maitino legendas.

Tapti rašytoju Lietuvoje dar visai neseniai reiškė beveik tą patį, ką ir šio amžiaus pradžioje tapti kunigu. Pamenu, kai buvau priimamas į Jaunųjų rašytojų sekciją — buvo tokia tarpinė grandis tarp nerašytojų ir tikrųjų rašytojų, vadinamoji jaunoji pamaina — , išgirdau kone sakralinę frazę: jeigu tave priimsim, nebereiks eiti į mokyklą, automatiškai liksi Vilniuje. Mat universitetas, filologijos fakultetas, kuriame studijavau, rengė tik lietuvių kalbos ir literatūros mokytojus. O kūrybinių ambicijų turinčiam jaunuoliui mokytojo profesija nekėlė didelio pasitikėjimo, jau pats žodis rašytojas skambėjo kone magiškai.

Suksim taip ar kitaip, vis tiek rašytojų klanas buvo vienas iš privilegijuotųjų. Jei ne finansine, tai bent jau socialinio išskirtinumo prasme. Nenoriu skaičiuoti svetimų pinigų, bet, tarkim, rašytojas, parašęs kino scenarijų ir pardavęs jį Kultūros ministerijai, galėdavo ramiai maitinti šeimą bent pusę metų. O to scenarijaus dažniausiai niekas nė nesirengdavo statyti. Be abejo, čia daug komplikacijų. Vieni rašytojai gyveno kaip Dievo užanty, kiti sunkiai sudurdavo galą su galu, bet aš kalbu labiau apie mitą: gavęs rašytojo bilietą, žmogus iš nieko pavirsdavo bent jau šiuo tuo.

Nepasakysiu nieko naujo primindamas, kad rašytojas vykdė daug įvairių, tarkim, šalutinių funkcijų: buvo ir švietėjas, ir filosofas, ir pedagogas, tam tikra prasme ir kunigas, ir visuomenės negerovių demaskuotojas, švelnesnis ar griežtesnis režimo kritikas ir t.t. ir panašiai.

Taigi rašytojo mitas Lietuvoj buvo populiarus, skatinamas pačių valdančiųjų struktūrų, kurios, be abejo, stengėsi kiek tai įmanoma „kontroliuoti situaciją", anot jų pačių žargono.

Bet dabar, byrant daugybei tabu, sutrupėjo ir rašytojo mitas: laisvas ir nepriklausomas valdžiai jis nebereikalingas, leidyklos jo vengia kaip potencialaus nuostolių gamintojo, minios jo paprasčiausiai nebeklauso, nes aštrių pojūčių, intriguojančių siužetų, kritikos ar ko kito yra pilna seimo kronikose, radijo laidose, televizijos reportažuose, gatvėse, kavinėse ir t.t.

Knygos, anksčiau buvę miesčioniško skonio atributu, dabar jau sulygintos su dešros ar sūrio kainom, o į lentynas mieliau kraunamos videokasetės su „bojevikais", pornofilmais bei kitais gražumynais. Literatūra tiesiog prarado buvusį nesveiką visuotinį reikšmingumą ir tuo būtų galima tik džiaugtis. Minia pagaliau nusikratė rašytojo mito, automatiškai ir rašytojas liko laisvas: vienas prieš vieną su savimi, su savo sąžine, su savo norais bei talentu.

Bet kas atsitiko? Cituoju: „Litearatūros pakilimas prasidės tada, kai tauta pati pasišauks savo rašytojus. Jei gyvi būsim — išgirsim tą šauksmą, ne kurti esam. Ir eisim ten, kur mus šaukia, kaip ėjo daugelis iki mūsų, kaip eis po mūsų. Bet kol kas tylu. Matyt, mes savo tautai nebesam reikalingi" (*Septynios meno dienos*, 1993 birželio 25 d.) Taip viename interviu samprotauja Romualdas Granauskas.

Toks Vaižganto *Pragiedrulių* romantizmas yra, be abejo, gražus, bet forma jau tikrai atgyvenusi. Vis dar tebemąstoma buvusio rašytojo mito kontekste: rašytojas kažkas kita, nei tauta, tautai rašytojo reikia, jis jai gali padėti, patarti. Nenorėčiau visko suvesti į pinigus, nors šis klausimas daugeliui rašytojų, ypač pensijinio amžiaus, skaudžiai aktualus. Reikšmingas čia turbūt ir bendruomeninių ryšių nutrūkimas: žmogus, visą gyvenimą buvęs rašytojas, dabar nebeturi kitokio kelio patekti į bendruomenę, į vadinamąją tautą, kurios, kaip yra pasakęs Sigitas Geda, deja, telikę tik apgailėtini griuvėsiai.

Pamenu, netoli mano tėviškės, gimtųjų vietų buvo dirvonuojantys kalneliai. Ten rišdavo gyvulius, ganėsi minkšti avių kamuoliai. Bene prieš penkioliką metų ant tų kalnelių išarė vagas, susodino pušeles, eglutes. Tenai apsilankęs, dabar randu grybų. Argi anksčiau būtų kas pagalvojęs, kad iš dirvono ant pliko lauko išdygtų koks kazlėkas ar lepšis?

Pasikeitė dirvos sudėtis, medžiai ėmė diktuoti dirvožemiui savo sąlygas ir štai grybai. Lenkiu į tai, kad naujos sąlygos, atsiradę dabarties Lietuvoj — politinės, socialinės, ekonominės — suformuos tokį dirvožemį, iš kurio ir rašytojai dygs. Nelaukiantys, kol juos kas pašauks.

Anksčiau rašytojui, be abejo, buvo sunkiau rašyti: cenzūra, Saugumas, ideologija, konjunktūra ir taip toliau, daug kliūčių, reikalingų jas apeiti. Bet dabar jo užduotis ar misija dar sunkesnė. Kovoti reikia tik su savimi, įveikiant jau ne iš šalies, iš išorės primetamas kliūtis, bet savo paties barjerus, ribotumą, polinkį į štampus, konformistinį, konjunktūrinį mąstymą, įveikti savyje žmogaus baimę, jo nuogybės, jo buvimo čia tragiškumo baimę. „Bet koks bailumas, susilaikymas rašytojui yra nuodėmė. Nors jis už tai ir atsako, privalo kalbėti tai, ką iš tiesų mano". Taip mano mąstytojas Elias Canettis ir tai yra savotiškai išganingi žodžiai mūsų vadinamajai literatūros situacijai. Nemanau, kad susilaikymą diktavo, lėmė tiktai totalitarinis režimas. Nemanau, kad visa lietuvių (šioj pusėj) sukurta liteartūra yra vien tik susilaikymas ir baimė. Bet aišku ir tai, kad išorinių sąlygų lemtas susilaikymas daugeliui tapo įasmenintu, tiksliau asmeniniu saugikliu.

Apskritai rašytojas — mažiausiai dvilypė būtybė. Norint pasakyti tiesą, jam neišvengiamai tenka rinktis: rašytojas ar žmogus. Asmenybė ar visuomenė, kurios dalis ta asmenybė ir yra. Čia glūdi kažkoks kvailas paradoksas: rašytojas privalo išduoti žmogų, norėdamas apie jį pasakyti tiesą. Privalo skausmingai nuplėšti nuo žmogaus (tiksliau, visuomenės, bendruomenės) susigalvotų normų patogų šydą. Aišku, aš nenoriu mitologizuoti vėl gi rašytojo vaidmens, neteikiu jam jokių privilegijų. Be to sakydamas „nuplėšti" nenoriu tvirtinti, kad tik tai yra rašytojo egzistencijos prasmė, ir, aišku, kalbu apie tam tikro tipo rašymą, galbūt apie tam tikrą vertybių deklaravimą, o ne estetizavimą.

Rašytojų kūryboje neabejotinai atsispindi ir moralės normų, doros kriterijų atšvaitai, sklindą iš visuomenės gyvenimo, tarpusavio santykių. Prieš metus ar prieš porą Tomas Venclova pranašavo, kad mūsų laukia daugybės tabu, mitų nuvainikavimo, griovimo, perkūrimo darbai. Tie darbai, aišku, vyksta (prisiminkim vien jau ko vertą Justino Marcinkevičiaus bylą), o štai ir pats šviežiausias literatūros gyvenimo fakts: „Nesiekiu šiuo romanu sukelti skandalo. Žinau, kad sulaužiau kai kuriuos tabu, meilės istorijos herojumi pasirinkdama kunigą ar gana atvirai vaizduodama erotines scenas". Taip Jurga Ivanauskaitė pristato savo naujausiąjį romaną *Ragana ir lietus*.

Prie šio romano dar grįšiu, dabar vėl leiskite pasukti į prisiminimus beigi išmintingus samprotavimus. Religija ir seksas: tai iš tiesų buvo

kone didžiausi tabu mūsų visuomenėje. Be abejo, dar buvo istorija, tremtis, išeivių rašytojų kūriniai bei pavardės. Bet tai gilesnis draudimų sluoksnis. O paviršiuje: Bažnyčia ir seksas. Keista pora, bet ir už pornoliteratūrą, ir už maldaknygę, bent jau mokykloj, galėjai, ko gero, vienodai gauti pylos. Aš čia, žinoma, turiu omeny ne *Lietuvos bažnyčios kronikos* platinimą ar ką kita. Ne, jokios politikos.

Apskritai mūsų santykis su tikėjimu, su Bažnyčia gana problematiškas. Pamenu, kai man reikėjo eiti Pirmosios Komunijos, motina, norėdama prikalbinti mokytis Katekizmo prastų žodžių man pažadėjo rublį. Metalinį rublį su Lenino galva. Netvirtinu, kad visi tokiu originaliu būdu bus susipažinę su Bažnyčios dogmomis, bet ir mane gąsdina ūmai plūstelėjęs į spaudą vadinamos religinės poezijos šuoras. O religinė ji dažniausiai todėl, kad ten būna paminėtas Dievo vardas. Man jaunesnės kartos Dievas kažinkodėl panašus į klaikų kentaurą: nukryžiuotojo kūnas su metaline Lenino galva. Ne todėl, kad mes būtumėm tikėję leninizmais ar komunizmais. Nė iš tolo, bet:

Aš kaltinu — visus, visus, visus,
Išmokiusius lietuvį nuolankumo!
Sunkiu žodžiu aš kaltinu bažnyčią,
Nes ji išmokė žmogų atsiklaupti,
O atsiklaupus galima tik mirti,
Bet ne kovoti.

Tai vėl Justinas Marcinkevičius, citata iš poemos *Kraujas ir pelenai*. Būtų nesunku dabar J. Marcinkevičių apkaltinti: štai, ko jis mokęs lietuvį. Bet, antra vertus, tai skamba egzistencialistiškai: nėra prasmės būti nuolankiam. Nemanau, kad Marcinkevičius sakytų — nėra prasmės tikėti. Bet į Bažnyčią, kaip į žmogiškųjų vertybių saugotoją bei puoselėtoją mažai kas iš jaunimo bevaikščiojo. Nenoriu piktžodžiauti arba šaipytis iš lankančiųjų maldos namus, bet anuomet ritualai prieš altorių nemaloniai priminė pionieriškas rikiuotes bei maršus.

Mūsų karta užaugo be Senojo, be Naujojo Testamentų ir dabar radęs eilėraštyje Dievo vardą, vadinu jį knyginiu, pasiskaitytu, bet ne išgyventu Dievu. Nors jaučiu, kad visuomenę, ar tik jos dalį yra ištikęs Dievo kompleksas: tikėti, netikėti, kaip tikėti be Bažnyčios, kur yra tikėjimo ribos.

Žinoma, vadinti tai santykio su Dievu problema būtų per skambu, tai greičiau yra žmogaus santykis su religinėmis vertybėmis, arba, kad būtų moksliškiau, paciutosiu Martyno Heidegerio mintis iš apmąstymų, pavadintų „Nyčės žodis Dievas mirė": „Jeigu Dievas kaip antjuslinis prad-

muo ir kaip visos tikrovės tikslas mirė, jeigu antjuslinis idėjų pasaulis prarado savo saistančiąją, o svarbiausia, savo žadinančiąją ir kuriančiąją galią, tada nebelieka nieko, kuo žmogus galėtų remtis ir į ką jis galėtų orientuotis". (175 p., M. Heidegeris, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1992, sudarė ir iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris).

Nemaža Lietuvos jaunimo, o ir rašytojų, yra religiniai indiferentai, beje, nemaža dalis lankančiųjų Bažnyčią, esu beveik tikras, sunkiai atsakytų į klausimą: į ką jie labiau tiki — ar pomirtinį gyvenimą, ar į savo mirties baimę?

Šia prasme J. Ivanauskaitės romanas *Ragana ir lietus* yra aktualus ir laiku pasirodęs. Nenoriu sumenkinti šio romano populiarumo ar reikšmingumo, jei jis kam nors reikšmingas, bet tikėjimo problematikos jame visai nėra. Ir kunigas, ir šventasis viduramžių atsiskyrėlis, ir Kristus čia tik kaip dekoracijos, butaforija vienos moters teatrui, kurio scenoje ji pasakoja apie meilę, kurios ji sieka, ir apie meilę, kuri yra neįmanoma. Galbūt net apskritai neįmanoma tarp vyro ir moters, o ne tik — kaip yra romane — meilė su kulto tarnais ar panašiais. Be abejo, čia dėstau savo asmeninę nuomonę, bet kai Dievo vietą užima falas... O ar tai yra visuomenės vertybių krizė, ar jos parodija — galima diskutuoti.

Jurga Ivanauskaitė užkabino įdomią temą: kunigystės, celibato problemą, tik gaila, kad jos kunigas ne kunigas ir net ne vyras — viso labo etiketė, emblema.

Pornografija yra dabar lygiai taip pat konjunktūrinis dalykas kaip ir masiškas katalikėjimas, atsivertimai (po Popiežiaus apsilankymo šis reiškinys galbūt įgaus dar didesnį mastą). Bet — jeigu kalbėsim apie drąsą: man asmeniškai Jurgio Kunčino paskutineji romanai *Tūla* ir *Glisono kilpa* yra didesnė rašytojo atvertis žmogiškosioms problemoms. Kadangi yra patirtis, kadangi literatūroje vis dėlto pasiilgstama meninės estetinės tiesos, paremtos, patvirtintos gyvenimo ir išgyvenimo tikrumu. J. Kunčinas nemažą savo gyvenimo gabalą yra pats gyvenęs tarp girtuoklių, valkatų, pavargėlių. Svarbiausia, kad gyvenęs ne tik tarp jų, bet ir su jais, pats buvęs vienu iš jų. Nenoriu kištis į jo asmeninį gyvenimą ir ne asmeniškumas čia svarbiausias. Bet vis dėlto, rašydamas jis žiūri į pasaulį valkatos, atstumtojo, praradusio viltį pritapti šiame pasaulyje akimis, o, pavyzdžiui, Ivanauskaitė žvelgia, tarkim ne iš vidaus, o iš išorės, rašo apie, aprašinėja. Čia, matyt, būtų natūralumo pajūčio problema ar kas kita, ne taip jau svarbu kaip tai pavadinsi.

Drąsos ir tabu laužymo fenomenu būtų galima pavadinti dar vieną žymią figūrą lietuvių kultūroje — Juozą Erlicką. Pavasarį *Lietuvos aido* dienraštyje buvo išspausdinta „Kriminalinė kronika",

savotiška Evangelijos siužetų stilizacija. Puiki stilizacija, vieniems sukėlusi juoką, kitiems pyktį, dar tretiems iškėlusi problemą: kažkas tikrai atsitiko, jeigu išvirkščia Evangelija taip tinka mūsų laikams. Tai istorija apie muitininkus, apie naujo tipo turtėti ir kaupti žemiškas gėrybes trokštančius žmones, apie Lietuvos realybę:

> *Pirmosios savaitės paskutinės dienos vakare muitininkai susibūrė ir, pagauti siaubo, šitaip kalbėjosi: „Ar ne per daug imame? Gal reikėtų mažiau prašyti?" Tuo metu atėjo prokuroras, atsistojo viduryje ir tarė: „Ramybė jums. Kaip mane siuntė Pirmininkas, taip ir aš jus siunčiu. Eikite ir imkite. Kas duos daug, tas bus praleistas, o kas mažai — tebūnie sulaikytas.*

Iš pirmo žvilgsnio išties šiurpokas apvertimas, tačiau tokia Lietuvos tikrovė: valdininkai yra užėmę šventųjų vietą, o Vakarai, Europa atitinka katalikiškojo rojaus provaizdį. J. Erlickas apskritai yra panašus į nepaliaujamai veikiančią daugelio egzaltuotų mitų ir tabu perdirbimo mašiną. Bet jis nesityčioja, nemoralizuoja, nieko negriauna — jis kuria juoką, jis juokiasi. Ir tas juokas yra tikras, skausmingas, kartais netgi tragiškas. Pažįstu jį asmeniškai ir galiu patviritinti — tai tragiška asmenybė, turinti talentą juoktis. Jautrų, saiką turintį, ribos neperžengiantį talentą.

Kažkokia analogija čia galėtų būti su F. Rabelais, Erlickas galėtų būti vertas M.M. Bachtino analizės. Pavyzdžiui, kad ir toks vieno J. Erlicko personažo, valdžią gavusio tipo pareiškimas: „Dėjau ‚mersą' ant Lietuvos". Iš esmės tai perdirbtas nešvankus liaudiškas posakis, beje, obsceninis. Tik vietoj „skerso" yra "mersas", ir čia jau ne juokas, bet vėl gi — pati tikriausia tikrovė. Mersedesas daug kam yra dvasinių vertybių vertikalės viršuje.

Vienam sovietų armijos kareiviui pratybų metu mokamoji mina sprogo rankose: nutraukė pirštus, plaštakas, išdraskė vidurius, išnešė akis. Suėmę už palapinės apsiausto kampų nešė jį paguldytą tarnybos draugai, o jis, kruvinu strampu braukė per kruvinas akiduobes, ir stingstančia burna šnabždėjo: niečego nievižu, nieko nematau. Kažkas atsitiko lietuvių literatūroj, turiu galvoj paviršinį, funkcinį sluoksnį, susidarantį iš rašytojų ir skaitytojų. Ir aš kaip anas kareivis galėčiau sušnabždėti čia, atleiskit, neičiago nievižu. Bet nuo manęs vis neatstoja Karlo Gustavo Jungo žodžiai: „Nesvarbu, ką visas pasaulis mano apie religinį išgyvenimą, tačiau tas, kuris jį patyrė, gavo didžiulį lobį, dovanojusį jam

gyvybės, prasmės ir grožio šaltinį, suteikusį pasauliui ir žmonijai naujo žavesio" (*Proskyna*, „Psichologija ir religija," vertė Rasa Asminavičiūtė).

Mes sergame neuroze, gal tai tik jos literatūrinė forma, duok Dieve, kad taip būtų. Tačiau postmodernizmas čia nepadės. Rašydamas apie neseniai Vilniuje atidarytą dailininko Šarūno Saukos parodą „Mėsos", radau šiai neurotinei sitaucijai apibūdinti kiek mandresnį terminą: posthumanizmas. Visa tai, kas liko po to žmogaus, kuris mes vis manėme esą. Bet ir R. Gavelio, ir J. Ivanauskaitės, J. Kunčino, kitų rašytojų darbuose matome, kad tas žmogus buvo tariamas.

Mes gyvename tariamo žmogaus griuvėsiuose, žmogaus, bet ne vertybių. Nes geriausioji lietuvių rašytojų kūryba, ypač poezija, šneka apie tikrąsias vertybes, kurios negali kisti. Nes vertybėspriklauso ne genams ir tai nėra iškrypstantys, degraduojantys dalykai.

Bent jau aš labai norėčiau, kad taip būtų. Ir jau nebe labai svarbu — iš ilgesio, ar iš beprotybės visa tai.

Sigitas Parulskis

POEZIJOS ERDVĖ ERŠKĖČIŲ KRŪME

Aidas Marčėnas, *Angelas* (Vilnius: Vaga, 1991).

Praskleidę Aido Marčėno *Angelą*, įžengiame į pasaulį, kuriame „erškėčių krūmas dūzgia pilnas tavęs ir tekančios saulės" (p. 28). Lengva išgirsti, kad tai dūzgia bitės, saulės aukso gyvi trupiniai. Lengva matyti tą rytmečio saulės šviesą sklidinai pripildžiusią erškėčio krūmą ir todėl suteikiančią jam nelyg formą ir tuomi pačiu savo erdvę, tartum jis būtų koks indas. Neįvardintas „tu", savimi pripildęs erškėčių krūmą tartum taurę, leidžia mąstyti kartu apie šviesą, meilę ir auką. Tokioj Marčėno poezijos erdvėj „rytas išaušta lyg vartai žengiantiems į šventorių" (p. 27), ir sakralinis bei poetinis pasaulis, pasilikdami tvirtai savimi, visviena jungasi į ką tai trečią, kokį tai specialų poetiško kalbėjimo būdą.

Šis paradoksiškas vienybės ir atskirumo lydinio principas dažnai apsprendžia poetinio įvaizdžio pobūdį šioje knygoje. Žiemos peizažas (p. 24) įgyja dainos kokybę, panašią į pempės ilgesį vienišo vyro balse sniegų platybėj:

Pempe, aure tu esi —
mėlynas balsas rogėse sėdinčio vyro.
Tu lyg iš nesibaigiančios vasaros pievų
duota jo dainai.
Kylančiai iš pačių gelmenų [...]

Gimsta speciali logika leidžianti sakyti (p. 83) „tenai kur žvilgsnis įteka į tylą". Kitoje priešingybių jungtyje šis rafinuotas vaizdas gimsta iš labai prozaiška kalba išreikštos prielaidos: „bet ten kur dar geresnis matomumas". Šitaip poetizuojasi žodis atėjęs iš pagal tradiciją poezijai nepriklausančios kalbinės aplinkos — taigi, ir vėl priešingybės, likdamos savimi, liejasi į vieną visumą.

Tą susiliejimą skatina ir lengvina Marčėno pastangos nenaudoti skyrybos ženklų. Tada, kur turėtų būti vienintelė sintaksės nustatyta prasmė, iš tiesų randame vieną dominuojančią prasmę sąveikoje su keliomis kitomis esančiomis ar galimomis prasmėmis. Kada skaitome:

tamsa artyn ji leidžias nuo kalvos
bet ten kur dar geresnis matomumas
yra raudonas vakaras jo kūnas
jau niekada savęs nepakartos

jis tavo veidą temstantį sulaiko
tenai kur žvilgsnis įteka į tylą
yra raudonas vakaras jis kyla
į begalinį amžinybės laiką (p. 83),

jaučiame šalia nuspėjamos prasmės: „Bet ten, kur dar geresnis matomumas, / yra raudonas vakaras; jo kūnas... "ir antrą galimybę: „Bet ten, kur dar geresnis matomumas yra raudonas vakaras, jo kūnas..." Panašiai galime skaityti: „jis tavo veidą temstantį sulaiko / tenai, kur žvilgsnis įteka į tylą. / Yra raudonas vakaras" arba: „Jis tavo veidą temstantį sulaiko. / Tenai, kur žvilgsnis įteka į tylą, / yra raudonas vakaras..." Skaitydami, mes nesirenkam vieną prasmę vieton kitos, bet stengiamės suvokti būtent tą jų sąveiką kaip tikrąją prasmę.

Žiūrint į šį labai ypatingą, tarpinį poetinės kalbos stovį tarp dviejų ne tik galimų, bet ir esančių prasmių, pradedam suvokti galimybę jos slapto ryšio su tuo, ką metaforiškai galėtume pavadinti „beprotybe". Pats Marčėnas šį santykį, šiek tiek su humoru, ir aprašo eilėraštyje „Kalbantis namas" (p. 20):

kai namo sugrįžtu
girdžiu jau iš tolo
kasnakt pirmajam aukšte
girta nuprotėjusi moteriškė
kažką kalba ir kalba ir kalba

čia yra per naktį kalbantis namas
kurio paskutiniame aukšte
ligi ryto nemiega poetas

Toji moteriškė, aišku, Mūza, ir jos „išprotėjęs" kalbėjimas kyla iš „gelmenų" (Marčėno mėgiamas žodis) į poeto sąmonę, atimdamas jam miegą — tai anksčiau vadindavo įkvėpimu.

Tam tikra prasme galime sakyti, kad viso šio rinkinio dėmesio centre yra ieškojimas rakto į tą mūzos kalbą — rakto, kuris minčių bruzgyne netikėtai nušvistų kaip specialus, visą pasaulį staiga iš esmės pakeičiantis praregėjimo momentas; momentas kuriuo būna matuojamas ir visas poezijos laikas. Jo Marčėnas ieško ne tik, net ne tiek sau, kiek savo skaitytojui, nes tai ir yra prisilietimas, nugalintis mūsų visų kosminę vienatvę. Dar tebegulėdamas tame savo „paskutiniame aukšte", poetas ir bando suformuluoti šią viltį, pats tapdamas savąja mūza:

čia geriu savo aitrųjį vyną
ir regiu tik lubas virš galvos
o kažkur kažkas randa žodyną
nesuprantamos mano kalbos

ir tada pro lakštingalų krūmą
jam nušvinta žvaigždynas — gelmėj
tos sekundės išnyksta atstumai
ir laike ir beribėj erdvėj (p. 80)

Šiuo atveju labai įdomus yra Marčėno rimavimas. Pirmam posmelyje žodžiai „vyną-žodyną" susigiminiuoja garsų pasikartojime, kad įtaigotų pačią svaiginančią žodžio versmę žmoguje, o „galvos-kalbos" jau ir pačiais garsais patvirtina mąstymo procesus, formuojančius sakantį žodį, prasmingą kalbėjimą. Rimai „krūmą - atstumai" primena aną pradžioj minėtą savo erdvę turintį krūmą, tik dabar jau su tolimesne sugestija, kad toji ypatinga erdvė, poezijos erdvė, tolygi begalybei, kai tuo tarpu rimai „gelmėj - erdvėj" sutapatina platumos ir gilumos sąvokas — principas, kuriuo remiasi didelė Marčėno įvaizdžių dalis.

Šis specialiai paženklintas ypatingas poezijos tapimo momentas kartojasi ir kartojasi visame rinkiny, tarpais sustodamas prie kurio vieno išskirtinai įtaigaus įvaizdžio, pavyzdžiui, rudens saulės peršviesto krintančio auksinio klevo lapo:

žiūrėk kaip krenta klevo lapas taip ir tu
krenti bet kol yra akis kur mato
tave kaip lapą krentant šviesoje kartu
jūs krentat į nežinomą visatą (p. 171)

Rainer Maria Rilke savo laiku tą įvaizdį išplėtė visos visatos mąstu, jį apgaubdamas amžinąja Viešpaties paguoda: „Und doch ist Einer, welcher dieses Fallen / Unendlich sanft in seinen Händen hält" (O vis dėlto yra Vienas, kuris šį kritimą / Be galo švelniai laiko savo rankose).

Saulėje krentantis lapas yra ne tik poezijos momento, bet ir žmogiškos meilės metafora:

kas pasidėjęs ranką ant širdies
tegali pasakyti kad mylėjo
kaip medžio lapas krentantis išties
pleveno vėjy ir šviesoj virpėjo (p. 186)

Taigi, tas saulės peršviestas, myriop krintantis klevo lapas rudenį ir yra Marčėnui (p. 197) ta „sekundė tiesos kur regintį verčia apakti". O šioje tiesoje:

kai sielą praskrodžia liepsna
tiktai mirksnį
kol krentame rodosi
esam prasmingi (p. 216)

Lygiai kaip Marčėno „tikrasis" žodis randasi santykyje tarp dviejų prasmių, taip ir poetinės tiesos pajutimo akimirka slepiasi tarpiniuose būties niuansuose, kuriuos galima įvairiais būdais įrašyti į eilėraštį. Kiekvienu atveju, poetiniams įvaizdžiams kuriantis įprastieji daiktų santykiai ir savybės pakeičiami kitais, tuomi išryškinant kokį nors naują būties aspektą. Pačią gi tarpinės pajautos būklę gerai aprašo eilėraštis „Kūryba" (p. 95):

kai paskutinė vasaros diena
lyg trumpas nuskaidrėjimas soneto

girdžiu kaip plaka valanda
eilutėje kurioj neliks poeto

lapijoj šviesiai žaidžiant atspindžiais
kregždė nušvinta tupianti ant laido —
akimirka o vaizdą šį gražiais
paversti žodžiais Viešpats vėlei leido

bet dar gražesnis man prisilietimas
prie paslapties kuri iš nieko imas
sudaro ženklus — juos aš teskaitau

žinau kūrybą kuri turi prasmę —
kregždė nuskrido ir netruks užgesti
ugnis kuria šįvakar gyvenau

Prisiliesti prie tos paslapties, „kuri iš nieko imas", reiškia suteikti gyvenamam momentui, geriau, gyvenamo momento pajautai, tam tikrą kokybę, taip, kad šis momentas nebebūtų neutralus, bet sakantis ir reiškiantis; šitaip kokybiškai paženklintų akimirkos pajautų suma sudaro poezijos įprasmintą būtį. Šis įprasminimo procesas labai dramatiškai prasiskleidžia eilėraštyje „Saulėtekis":

Tyli žvaigždžių blėsimo valanda,
prieš aušrą įsitempusi gamta
nutildė žiogus, paukščiai dar nečiulba,
tokia tyla, kad, rodosi, apstulbo
pasaulis visas... Tik staiga girdi —
širdis krūtinėj plaka nerami,
ir traukiasi naktis nuo pirmapradžio garso,
tada geriau ir ausys įsiklauso, —
ir išgirsti, kaip keliasi žolė,
kaip žiedo taurę atveria gėlė,
kaip pirmas paukštis antrina jau širdžiai,
jau visas choras gieda ryto ilgesį,
dvasia prabudus veržiasi iš kūno,
ir vis gilyn, gilyn į žmogų srūva
minčių versmė, jos sąskambiai lėti,
gamtos artumo muzika ūmi
garsyn, garsyn į disonansą skambų, —
ir saulė susprogdina ryto dangų...

Tada tiesa, tiek priartėjus, gęsta
į žodžio melą, Viešpaties paspęstą. (p. 68)

Įspūdinga yra visų pirma Marčėno tyla. Jos priešaušrinis įsigalėjimas gamtoj nereiškia, kad pasaulis, nuo nakties paslapčių nuvargęs, nurimo (kaip kad ir žmogus giliausiai miega prieš aušrą), bet atvirkščiai — kad tyla yra nuojauta ir ženklas ateinančios saulėtekio dramos, kur pasaulis keisis iš tamsos į šviesą, tylos į garsą, ir taip pat iš daiktinės realybės į žodį, greičiau poezijos žodį, savitą realybę, kuri pirminės atžvilgiu turi atrodyti tik kaip melas — bet aukštas melas, Viešpaties spąstai, kuriuose Jis pagauna mūsų širdį. Sutiksim, kad toks skaitymas skamba kiek retoriškai, bet jis iš tikrųjų yra labai tiesmukas ir paprastas šitaip magiškai kartu su rytmečiu pasikeitusioje Marčėno teksto realybėje.

Aplamai, šviesa — ne toji kasdieninė, bet kita, matoma dvasine akimi — Marčėno kūryboj keičia būties kategorijas; jos paveikoj dalykai, egzistavę „normaliai" savo šviesoj, toj kitoj tampa poetiškais, net fantastiškais, nors nenustodami būti logiškais taip pat ir pirminiam pasaulyje. Tos antrosios šviesos aprašymą rasim eilėraštyje „Neregima šviesa":

yra šviesa neregima pasauliuos
ji reiškiasi drauge su regima šviesa
žiūrėdamas į virpančią rudens lapiją
aš pagalvoju apie krentančias mūs sielas
vandens paviršiumi nubėga atspindys
ir dar vienai beviltiškai ilgai sekundei
*jėgas atgauna mirštantis drugys (*p. 55)

Prisimindami jau minėtą krintančio ir saulės peršviesto lapo įvaizdį, šiuo atveju matome ir jo kitą ekvivalentą: tas pats magiškas momentas, pakeičiantis būtį į poeziją, yra ir spalvos bei šviesos kūrinio, drugelio (taigi, mūsų sielos) priešmirtinio momento ekstazė. Šį momentą pripildanti „antroji šviesa" ne tik nusako poezijos erdvės kokybę, bet ir yra pats Viešpats, kaip ir eilėraštyje „Rožė":

ir kai dangus įgauna formas vėjų
kai skleidžias rožė virš ilgos dienos
kai vakaras kaip vynas įsilieja
į vaizdo taurę sklidiną šviesos

tada ir Jis yra šis rožių krūmas
šita šviesa ir vėjas ir dangus
ir regintysis buvęs tik žmogus
yra beribės meilės vientisumas (p. 116)

Žodžiai „beribė meilė" įtaigoja, kad toji tarpinė būtis yra kokia nors prasme moralinė realybė. Tada kyla klausimas, kodėl tik poetai turi galią ją atskleisti? Atsakymas gal šis: tos moralinės realybės pergyvenimas kaip *tikros* priklauso nuo jos pajutimo *būdo*; poetinė pajauta, dėl poetinės kalbos ypatybių, dėl to, ką galima ta kalba pasiekti, pateikia vieną iš efektingiausių tos realybės pergyvenimų.

Šalia laiko dimensijos, būtį transformuojančios akimirkos, Marčėno tekste rasime ir erdvės dimensiją, kurios funkcija yra ta pati, kaip ir laiko. Tai ir vėl yra specialus pasaulis:

ir visgi mes esame:
prarastajam laike
gelmenyse bundančios atminties
erdvėje sakralinio ryšio
tarp daiktų
kurie virto į dulkes (p. 12)

Transformuoti erdvės ar laiko pajautą į poeziją yra vienas uždavinys, bet Marčėnas leidžia sau priartėti ir prie kito: *minties* transformacijos į poeziją. Šis uždavinys daug sunkesnis, nes gamtą, daiktus ar žmones galima staiga suvokti kokybiškai visai kito jų pergyvenimo šviesoj, ir iš to atsivers potencialiai neribotos jų naujų prasmių galimybės, nes prasmė gi ir glūdi ne daikte, o tame, ką jis mums reiškia. Tuo tarpu mintis pati savyje yra reikšmė ir lieka savimi per visas poetinių priemonių joje iššauktas transformacijas, taigi, mintis netampa *įvaizdžiu*. Užtat reikia tikro, kartais ir didelio, talento, kad sukūrus iš minties poeziją; dažniausiai išeina tik retorika, didaktika, niekam nereikalinga sueiliuota „filosofija", socialiniai ar politiniai mokslai. Marčėnui jo pastanga nemaža dalim pasiseka. Viena priežastis yra ta, kad jis pačią mintį padarė vieno centrinio simbolio, būtent angelo, dalim:

Ir tai, ką angelu aš vadinau
tebuvo gūsis stingdantis man kraują
ir žodis kur išprievartauja
kiekvieną mano mintį skirtą Tau

ir tai ką angelu aš vadinau
tebuvo amžių palikimas
svaiginantis prisilietimas
prie visko ko neišmanau

ir tai ką angelu aš vadinau
tebuvo meilė ir gyvybė
Tavoj ugny daiktų vienybė
kurioj per amžius gyvenau (p. 6)

Matome: pirmoj eilėj angelas yra tas ypatingas savo paties būties pergyvenimas, apie kurį jau kalbėjome. Antra: to pergyvenimo semantiniame, „magnetiniame" lauke žodis įgyja galią deformuoti, keisti pačią mintį, savaip tariant, „net jei ir *mintis to nenorėtų*" (*o mintis*, norėdama likti savimi, kad ką nors reikštų, niekada to nenori). Trečia: mintis ir pergyvenimas susilieję kartu angelą paverčia į visos žmonijos kultūros istorijos simbolį. Šita prasme, rusų poetas Mandelštamas ir pasakė kartą: „poezija yra pasaulinės kultūros ilgesys". Ketvirta: transformuotas momento pergyvenimas, deformuota mintis ir jų abiejų nušviesta kultūros istorija veda į moralinę dimensiją, tikėjimą, virš bet kokios minties esančią visuotinės momento sąmonės būklę. Matuojant Marčėno pasiekimą, tenka gerbti jo sugebėjimą šitaip suglaustai ir aiškiai, šitaip paprastai, nurodyti į tokius beribius *žmogaus vidinio pasaulio plotus*.

Toje moralinėje plotmėje Marčėnas irgi bando savo plunksną, deja, nepakankamai dažnai, nes ten jam irgi sekasi. Pažvelkim į vieną tos plotmės eilėraštį, „Judo mirtis":

Toros ir Rašto aiškintojai sakė kada
ateis Žadėtojo laikas praregės aklieji
kurtieji išgirs ir prabils nebyliai.
Aš akluosius mačiau kurie
sakėsi regintys darbus Jo. Aš
kurčiuosius mačiau kurie sakėsi
girdintys žodį Jo. Daugiausia
mačiau nebylių. Štai aš
aklas matau ir kurčias girdžiu štai
galų gale aš kalbu tačiau
šalia žudančio skausmo
nėra mano širdy jokios
Karalystės (p. 40)

Pirmiausia mus apgaubia Judo sielos begalinė tuštuma visoje Senojo Testamento ir Evangelijos žadėtoje ženklų ir stebuklų pilnybėje. Tada suvokiame, kadėl būtent ši dvasios dykuma (kurion gi eidavo pranašai ieškoti Dievo) yra *žudantis* skausmas: žmogui *būti* reiškia būti pilnam, sklidinam, Viešpaties gausybės. Tokia pilnuma yra ir poezija, kurią irgi galima aprašyti kaip įvykį dvasioje metaforiškai panašų į stebuklą: aklas mato, kurčias girdi, nebylys prabyla. Tada ir iškyla klausimas: ar nėra Judas savaip irgi simbolis tokio praregėjimo, kuris išduoda Raštą, vienintelę pasaulio, o ir Visatos Poemą? Yra žmonių manančių, kad būti Žodžio kūrėju yra, tam tikra užslėpta metafizine prasme, žmogaus kaltė ir nupuolimas, tolygus ragavimui vaisiaus nuo medžio žinojimo gero ir pikto. Paliksim tai be atsakymo, nes gi poezijoj tik pats klausimas ir yra svarbus.

Apmąstant šią Marčėno knygą, tenka su pasitenkinimu pastebėti, kad turime reikalo su tikru poetu, ir dar daugiau: su apdovanotu, talentingu poetu. Linkime ir tikimės jam sėkmės.

R. Šilbajoris

LIETUVIŠKOJO CANDIDE'O ATRADIMAI IR KANČIOS

Turbūt daug kas yra skaitęs puikiąsias Voltaire'o filosofines apysakas, kurioms, manyčiau, savo išliekamąja verte ir kokybe nė iš tolo neprilygsta pati Voltaire'o filosofija *sensu stricto*. Ypač ryškiai Voltaire'o plunksnos genijus, o sykiu ir jo humoru bei ironija žaižaruojančios minties žavesys, išsiskleidžia vienoje iš Voltaire'o filosofinių apysakų — jo garsiojoje antiutopijoje *Candide ou l'optimisme*. Šios antiutopijos fabula gan paprasta: praradęs savo mylimąją, pagrobtą prūsų (Voltaire'o kažkodėl vadinamų bulgarais) grobikiško jų antpuolio metu, iš Vestfalijos kilęs taurus jaunuolis Candide'as kartu su savo mokytoju filosofu Panglossu leidžiasi į ilgą ir kupiną pavojų kelionę po pasaulį, tikėdamas ją surasti.

Nepaisant Panglosso optimizmo (Candide'o mokytojas lyg užkerėtas visą laiką kartoja tą pačią „sakralinę" frazę — „šis pasaulis yra geriausias iš visų galimų pasaulių, todėl viskas, kas beįvyktų, veda tik į gera"; taip Voltaire šaiposi — beje, ne visai vykusiai ir pagrįstai — iš Leibnizo monadologijos ir teodicėjos idėjų), prieš abu keliautojus kartas nuo karto veriasi vienas už kitą šiurpesni dalykai: neišmatuojamas

cinizmas, smurtas, brutalios jėgos ku'tas, visiškas žmogaus nuvertinimas ir manipuliavimas juo, rafinuota aristokratiškos gyvensenos beprasmybė, politinės intrigos, religinis fanatizmas. Candide'as tiesiogiai susiduria ir su savo pažįstamais žmonėmis, likimo visiškai sugniuždytais ir praradusiais bet kokią viltį gyventi kitaip. Tik legendinėje Eldorado karalystėje abu keliautojai patiria žmogaus didybės ir racionalumo apraiškas — tikėjimas protu ir apskritai žmogaus sielos galiomis Eldorado šalyje puikiausiai suderinamas su monarchija, hierarchizuota visuomene bei griežta vertybių hierarchija, o taip pat ir su išmintingu, rezervuotu požiūriu į turtą bei galią. Bet po Eldorado seka sugrįžimas iš utopijos į istorinį pasaulį. Kitaip tariant, tęsiasi kelionės į kitas šalis (įdomu, kad Candide'ui ir Panglossui kone „antropologiškai" atrandant naujas šalis ir kultūras, jiems talkina jų tamsiaodis tarnas Cacambo); galiausiai seka sugrįžimas į Senąjį pasaulį, substancialaus gėrio ieškančiam Candide'ui teįstengiantį „pasiūlyti" kraują, nesiliaujančias kovas dėl valdžios ir makabriškas žudynių scenas. Net ir pagaliau surasta mylimoji nebegali paguosti Candide'o. Gėris negali slypėti tokiame „pasaulyje". Gėrio ištakos — mumyse. Užuot keliavęs, Candide'as pradeda dirbti savo sode.

Šios Voltaire'o antiutopijos fabulą priminiau dėl labai paprastos priežasties. Voltaire tiesiog genialiai pavaizdavo naivų žmogų, taip ir nesuvokusį, kad žmogaus ir visuomenės analizės bei supratimo stokos negali atstoti jokios kelionės. Žmogiškoji patirtis, įskaitant ir intelektualinę bei kultūrinę patirtį, deja, turi kiek kitokią logiką.

Atrodo, kad ir nūdienos Lietuva jau turi savojo Candide'o tipą. Tai jaunas inteligentas, Vakarų šalyse išmėginantis savąją patirtį, o sykiu ir nelaisvoje, uždaroje visuomenėje išnešiotą bei skausmingai pagimdytą Vakarų viziją. Įdomu, kaip nelaisvos ir uždaros, t.y. sovietinės, Lietuvos žmogaus patirtis ‚atpažįsta' ir identifikuoja laisvę? Tai problema, regis, verta ne nedidelio kritinio etiudo ar fragmentiško esė, bet ištisos sociologinės ar antropologinės studijos. Tad kaipgi susiduria idealiai sukonstruotieji, „tekstualiniai", Vakarai ir realieji sociokultūriniai Vakarai? Kitaip tariant, kaip jauno lietuvio inteligento sąmonėje „susitinka" Vakarų idėja ir Vakarų realybė?

Atsakydamas į šiuos klausimus, ir noriu trumpam stabtelėti ties dviem laiškais *Naujojo židinio* Redaktoriui.

CANDIDE'AS I. VOKIETIJA: DIEVO MIRTIS IR ISTORIJOS PABAIGA

Gintaro Beresnevičiaus laiškas Redaktoriui (*Naujasis židinys*, 5, 1993) — tai F. Fukuyama'os „istorijos pabaigos" idėjos lietuviškoji

versija. Tiesą pasakius, nesudėtinga tai rekonstruoti — laiško autorius pats, atrodo, „istorijos pabaigos" idėją sąmoningai pavertė savo nedidelio esė leitmotyvu, o gal net ir savotiška vidine spyruokle: „Išties — ‚istorijos pabaigos' nuojauta jau per ilgai neužsipildo transcendencijos įsiveržimu į pasaulį" (p. 1); „Istorijos pabaiga Vokietijoje — jau įvykęs faktas. Jis lengvai datuojamas: tai — Berlyno sienos griuvimo diena. Todėl vokiečiams tokia nemaloni Jugoslavijos problema. Ji reikalauja vėl grįžti į istoriją ir veikti ją" (p. 2-3); „O kas laukia mūsų? Rusija subyrės arba nurims, ir pirmąsyk istorijoje mums nebegrės išorės jėga. Tačiau mūsų gerovę lydės tautinio identiteto netektis. Integracija į Europą, kuri įvyks po dvidešimties metų ar po pusės šimtmečio, praris mus, kaip jau prarijo Vokietiją. Ir mūsų istorija taps istoriografija, o dar neegzistuojanti religijotyra — religijų istorija" (p. 3).

Be jokios abejonės, laiško autorius vietomis demonstruoja ne tik intelektualinį įžvalgumą, bet ir stiliaus bei epistoliarinio žanro pajautą. Tiesa, man taip ir lieka neaišku, kodėl Beresnevičius savo pakankamai įdomių teorinių intuicijų nepavertė rimtesne analitine ir kritine apžvalga ar solidesniu interpretaciniu esė, bet pasitenkino ne visai artikuliuotu ir deklaratyviu rašiniu, jo adresatu nurodydamas žurnalo Redaktorių (paslaptinga Redaktoriaus figūra šiame kontekste man kažkodėl asocijuojasi su Villono tipo renesansinės baladės paskutiniojoje strofoje įvedama visagalio princo ar kunigaikščio figūra bei jai skiriama invokacija: „Kilnus Valdove, tebūnie man leista prisipažint..."). Tiek jau to, gal aš ir be reikalo kabinėjuosi prie žanro subtilybių ir žaidimo taisyklių bei niuansų. Bet sykiu mane stebina poetinių kalbos figūrų manifestavimas ir laisvas minties žaismas, kai kone spengleriškų balsu prabylama apie galutinę Dievo mirtį ir istorijos pabaigą Vokietijoje. Tiesą pasakius, beveik viskas, ką savo laiške rašo Beresnevičius, jau seniai skaityta ir girdėta: pradedant Spenglerio *Der Untergang des Abendlandes*, kur išties įtaigiai ir talentingai aprašoma „faustiškosios sielos" pabaiga (tautos virtimas neartikuliuota mase megalopoliuose, filosofijos mirtis lėkšto pragmatinio filosofavimo epochoje, paties gyvenimo iškėlimas į istorijos avansceną bei jo pavertimas vienintele nūdienos problema, nenoras kurti Dievui — juk gotikinės architektūros šedevrų kūrėjai savo kūrinių autorystę priskirdavo Dievui, — ir atsisakymas gyventi kultūrai, autentiško tikėjimo pabaiga ir ireligingumo išplitimas, grėsminga moterų emancipacija — juk ne veltui Ibseno sukurtas Noros paveikslas, lygiai kaip ir visa jo pjesė *Lėlių namai*, Spengleriui pasirodė didžiai simptomiški dalykai, — etc.), ir baigiant Hannah Arendt bei jos puikiomis analitinėmis vokiečių visuomenės,

sąmonės, kultūros ir apskritai vokiškumo fenomeno studijomis. Niūrus, provokuojantis ir kiek pompastiškas laiško autoriaus teoretizavimas prašyte prašosi būti palygintas ir sugretintas su tikrai rimtais veikalais. O jų fone, deja, liūdnokai išryškėja lietuviškojo teorinio diskurso negalios (aptariamasis tekstas yra neabejotinai simptomiškas, kadangi Lietuvoje panašiai mąsto ir rašo daugelis inteligentų): ryški literatūrinio, netgi poetinio, prado persvara prieš analitiškumą ir intersubjektyvumą teoriniuose tekstuose, pranašo ambicijos ir tonas, monologiškumas, teorinių argumentų pakeitimas arogantiška laikysena oponento atžvilgiu, ryškiai eksponuota desperacija ten, kur veikiau turėtų būti artikuliacijos ir supratimo pastanga.

Galima pasiginčyti ir dėl autoriaus siūlomo kone chronologiškai tikslaus Dievo mirties datavimo: Beresnevičiui tai Prancūzijos revoliucija ir Nietzsche's įžvalgos (p. 1); kiti Dievo mirtį lygiai taip pat sėkmingai susietų su Rusijos bolševikine revoliucija ar, tarkim, holokaustu. Tik norėčiau priminti gerbiamajam Kolegai, kad Adenauerio politika, Jasperso reflektuotoji vokiečių tautos kaltė (kartu su metafiziniais, etiniais ir psichologiniais Jasperso argumentais) ir apskritai vokiečių moralinė laikysena po Antrojo pasaulinio karo akivaizdžiai byloja, jog Dievo ten būta ir esama gerokai daugiau nei atrodo aptariamojo laiško autoriui. Rytų ir Vidurio Europos tautos, dalyvavusios ir tame pačiame holokauste, ir kitokio tipo žmonių žudynėse, gali nuolatos šauktis Dievo ir minėti jo vardą, bet taip ir likti nesupratusios, kas įvyko jų istorijoje.

Beresnevičius tiksliai datuoja ir Vokietijos istorijos pabaigą: „tai — Berlyno sienos griuvimo diena" (p. 2). Manyčiau, kad istorijos nelieka ne tada, kada išnyksta ar sumažėja karų, žudynių ir kitokių socialinių katastrofų skaičius (šiuo klausimu Beresnevičius, atrodo, visiškai pritaria Fukuyama'os istorijos pabaigos sampratai: istorijos nebelieka, kai dingsta paskutinieji didieji iššūkiai žmonijai — nacionalsocializmas, fašizmas, komunizmas ir apskritai totalitarizmas — bei pamatiniai jos konfliktai; ne veltui tad laiško autorius serbiškąjį fašizmą laiko tikrąja nuoroda į istoriją). Turbūt vertėtų kiek griežčiau ir kritiškiau reflektuoti savo teoretizavimo metodologines prielaidas bei išeities pozicijas, o sykiu ir neskubėti beatodairiškai solidarizuotis su Fukuyama'os kontroversiniais rašiniais, kuriuos aš laikau eklektišku Hegelio istorijos filosofijos, deideologizacijos eros koncepcijos ir konflikto teorijos mišiniu. Nebūtinai istorija turi išnykti ir tada, kada prarandamas didysis istorijos naratyvas — tai akivaizdžiai vyksta postmodernizmo sąvokų, idėjų ir teorijų kontekste. Istorijos gali

„nebelikti" dėl labai paprastos priežasties — dėl racionalios ir reflektuotos moralinės atsakomybės už ją nebuvimo, lygiai kaip ir dėl sąmoningumo dimensijos istorijoje sunykimo. Nežinau, ar šiuo klausimu Lietuva turi kokį nors apčiuopiamą pranašumą prieš Vokietiją, ir ar verta istorijos „turėjimą" sieti su mūsų ekonomikos kolapsu, ekonomine ir socialine depresija, visišku moraliniu pakrikimu, o kartu ir skaičiuoti, kiek dešimtmečių Lietuva dar dalyvaus šioje „istorijoje". Jei istorija suvokiama ir traktuojama tik taip, tai tepadeda likimas ir lietuvių tautos kūrybinis genijus mūsų šaliai kaip galima greičiau atsidurti anapus tokios „istorijos".

Beresnevičiaus laiško problemine kulminacija laikyčiau jo tvirtą įsitikinimą, kad Vokietijoje nėra vokiečių. Idant analizuodamas neiškreipčiau autoriaus pozicijos, pacituosiu visą šį pasažą. Beresnevičius rašo:

> *Visiškai apstulbau pastebėjęs, kad Vokietijoje nėra vokiečių. Susvetimėjimas toks intensyvus, kad suardo net tautinį identitetą. Matyt, „vokiškumas" vokiečiams asocijuojasi su nacionalsocializmu; tačiau, tarkime, kad ir Bismarcko laikų „tautinė idėja" Vokietijoje neegzistuoja. Aš kalbu ne apie neonacius, tik apie paprastų vokiečių mentalitetą. Gal kiek neetiškai, bet kiekvieno vokiečio, su kuriuo išsišnekėdavau, klausdavau apie jo tautinę savimonę. Bavarai sakė, kad jie — ne vokiečiai. Jie — bavarai. Už Miuncheno vartų jiems prasideda tiesiog „Prūsija", keistas ir juokingas kraštas, su kuriuo geriau turėti kuo mažiau reikalų. Šiaurės Reino-Vestfalijos gyventojai irgi nėra vokiečiai. Jie —* Nordrheinländeriai, *simpatizuoja prancūzams ir, beje, geru žodžiu mini Napoleoną (Šiaurės Reino-Vestfalijos žemė atsirado būtent jo įgyvendinto administracinio suskirstymo dėka). Šiaurės ir rytų vokiečiams Napoleonas — pabaisa. Radau tik vieną* vokietį, *jei gerai supratau, šiukšlių presuotoją. Tačiau ir jis buvo iš Pomeranijos. Galiausiai vienas vokietis (atsiprašau, ne vokietis) man pareiškė, kad tautiniai skirstymai pasenę. Yra „tiesiog žmonės" (p. 2).*

Prisipažinsiu, visas šitas pasažas man skamba kaip nūdienos Vokietijos ir vokiečių civilizuotumo, laisvės, mąstymo atvirumo ir modernumo, o kartu ir pliuralizmo bei tolerancijos aukščiausias įvertinimas, o gal net ir integralinė charakteristika. Tad mano atveju laiško autoriaus pamatinė intencija nustebinti ir šokiruoti skaitytoją (ypač įtikėjusį amžino

ir kone zoologinio vokiškojo nacionalizmo bei imperializmo mitu) ne tik nepasiekia tikslo, bet sukelia visiškai priešingą poveikį. Šios moderniosios Vokietijos charakteristikos fone tiesiog karikatūriškai atrodo Rytų ir Vidurio Europos inteligentų (vakarietiško tipo intelektualų, išskyrus pavienius ir tikrai retus atvejus, šios šalys, deja, iki šiol neišugdė ir neturi) galvosenoje įsišaknijęs etnocentrizmas, neretai gan grėsmingai besiribojantis su reiškiniu, kurį aš vadinsiu etnokultūriniu fundamentalizmu. Vokiečiams netrukus gali neprireikti ir knygų mentalitetų bei intelektualinės istorijos studijoms — jiems pakaks pakeliauti po Rytų ir Vidurio Europos šalis (arba ilgėlesnį laiką paviešėti Lietuvoje), idant jie pamatytų, kokie galėjo būti jie patys ir kaip galėjo atrodyti jų intelektualinės bei moralinės laikysenos prieš 50 - 70 metų. Juokingas yra ne tik visiškas šiuolaikinio regionalizmo ir decentralizacijos (beje, neabejotinai sąlygojančių ir kolektyvinio identiteto pokyčius), nesupratimas, kurį demonstruoja pacituotųjų eilučių autorius; dar juokingesnis yra mėginimas dabartinį Vakarų pasaulį interpretuoti Herderio ir Renano terminais bei apskritai romantiniu diskursu (pavyzdžiui, Renano „tauta — tai kasdienis plebiscitas"). Lietuvių inteligentai, deja, iki šiol taip ir nesusikonstravo realybei adekvačios analitinės kalbos, kuria būtų galima interpretuoti ir įvardinti vakarietiško tipo visuomenėje, sąmonėje ir kultūroje vykstančius procesus bei pokyčius. Apie kokį Lietuvoje ir Vakarų civilizacinį susikalbėjimą galima šnekėti, jei į Vakaruose šiuo metu itin įtakingą regiono idėją Lietuvoje žiūrima arba su siaubu (tai mistinio tautos kūno ir mistinės tautos vienybės ardymas), arba su netoliaregiška pašaipa? O ir decentralizacijos idėjos nesupratimas ir nepriėmimas aiškiai rodo, kad analizuojant Beresnevičiaus diskursą, „dabartiniais" bei atraminiais terminais tikrai taptų autoritarizmas (politologinė implikacija) ir organicizmas (sociologinė implikacija).

Šio laiško paradoksas yra tas, kad jis objektyviai nurodo ne tai, ką greičiausiai iš tikro buvo siekta juo nurodyti: iš jo akivaizdžiai ryškėja, kad dabar vokiečiai tapo labiau vokiečiais nei pirmojoje šio amžiaus pusėje — realybės sukūrimas, dalyvavimas joje, o taip pat ir sąmonės adekvatumas realybei visuomenę išvaduoja tiek nuo tautinių evokacijų, invokacijų bei išpažinčių būtinybės, tiek ir apskritai nuo moderniosios socialinės mitologijos. O pastarieji dalykai, deja, gali viso labo tik kompensuoti nesamą realybę.

Nesvarstysiu klausimo, ar vokiečiai supranta, kas įvyko Pabaltijy (jie, mat, savo nelaimei yra praradę tautinį identitetą ir tautinę idėją — tai, žinoma, komplikuoja Lietuvos fenomeno analizę ir

supratimą). Tik trumpai pastebėsiu, kad Lietuvoje anksčiau ar vėliau tikrai atsiras kvalifikuotų, profesionalių socialinių bei politinių analitikų, kurie sugebės parašyti ir naują politinę Lietuvos Atgimimo istoriją, parodydami, jog nacionalinę ir politinę šalies emancipaciją lydėjo reiškiniai, tikrai nusipelnantys garbingos vietos chrestomatiniame Machiavelli'o kūrinyje. Esame normali ir moderni tauta, tad ir savo istoriją galime interpretuoti moksliniais terminais, o ne mistinės tautos dvasios evokacijomis ar ideologine naujakalbe.

CANDIDE'AS II. ANGLIJA: BEASMENIO KALBĖJIMO IR EREZIJŲ PAVOJAI JAUNAI SIELAI

Tiesą pasakius, antrąjį laišką Redaktoriui (*Naujasis židinys*, 6, 1993) komentuoti gerokai sunkiau nei pirmąjį. Beresnevičiaus pozicija yra žymiai solidesnė, rimčiau argumentuota ir pamatuota nei naivus, bet sykiu ir ganėtinai pretenzingas Manto Adomėno rašinys. Aš nesutinku su Beresnevičiaus mintimis ir kritikuoju jas, bet aš neabejotinai turiu patį kritikos objektą. Antruoju atveju manęs laukia keblesnis uždavinys: nelengva interpretuoti lojalumo ir ideologinės ištikimybės pareiškimą, lydimą perdėm neigiamų, kone „drastiškų" pavyzdžių iš studijų Oksfordo universitete bei jo aplinkos aprašymo, o taip pat ir „gilaus susirūpinimo" dėl bedieviškų ir beviltiškai sekuliarizuotų Vakarų ateities. Atrodo, kad Vakarų pasaulio kritika tampa išskirtine lietuvio misija bei tikruoju pašaukimu nūdienos pasaulyje. Pasiektas toks tautinio ir katalikiško susipratimo lygis, kad vakarykštis gimnazistas jau yra pasirengęs totalinei Vakarų civilizacijos — visų pirma teorinio diskurso bei dvasinės būklės — revizijai, o kartu ir Rytų europiečio širdžiai tokiai artimai apokaliptinei istoriosofijai.

Šis rašinys savo naivumu, o gal ir nuoširdumu (jei, žinoma, aš neklystu, nepagrįstai nuvertindamas socialiai lankstų, tvirtai adaptuotą ir integruotą žmogų, neblogai perpratusį savo terpę, o todėl žinantį, ką ir kaip rašyti), yra savotiškai žavus. Bet niekaip negaliu atsikratyti įkyraus *déjà vu:* kažkur jau skaičiau, kažkur visa tai jau girdėjau. Reikalas gan paprastas — ir čia mes susiduriame su tipišku jau aptartojo diskurso (‚fatališkai teisingo kalbėjimo') atstovu.

Pirmasis laiško pasažas, kurį norėčiau pakomentuoti, susijęs su Adomėno samprotavimais apie filosofijos studijas Oksforde. Jis rašo:

> *Ginkdie, kad Lietuvoje filosofija niekad nepasiektų tokio „moksliškumo" ir „profesionalumo", kaip Oksforde, kur*

labiausiai paplitusi formulė filosofijos studijoms yra P.P.E. — Philosophy, Politics, Economics, *bet dažniausiai* Politics & Economics, *o* Philosophy *tik anų dviejų priedas. Filosofai gali puikiai išmanyti, ką kurioje „Filosofinių tyrinėjimų" sentencijoje rašė Wittgensteinas, ar ką kokiu klausimu sakė Hume, niekada nenusileisdami iki tokios vulgarybės, kaip savo pozicijos ar dar blogiau — įsitikinimų turėjimas. Savo nuomonę, žinoma, turėti pravartu, kad galėtum profesoriui parodyti esąs pranašesnis už bendrakursius (konkurencija tarp to paties kurso studentų, ypač pirmais dvejais metais, yra skatinama ir gan negailestinga), tačiau nebūtina turėti asmeninio įsipareigojimo tam, ką sakai. Tokia — turint omeny vidutinį, „standartinį" atvejį — ir Oksfordo filosofija: naujumo siekimas, puikiai surėsti tekstai, bet nėra kažko to, kas vis dėlto daro filosofiją filosofija (p. 1).*

Vienu klausimu mes su Mantu Adomėnu tikrai sutartume: ne tik jam, bet ir šių eilučių autoriui Anglijoje itin gyvybinga filosofijos tapatinimo su analitine filosofija tradicija, lygiai kaip ir akademinės filosofijos redukavimas į logiką ir epistemologiją, nėra labai patrauklus dalykas. Rimtos diskusijos vertas ir klausimas apie filosofijos, kaip mokslo *sui generis*, vietą pasaulio pažinimo struktūroje bei disciplinarinę erdvę. Tik nemanau, kad *Politics* ir *Economics* būtų pats prasčiausias akademinis ir disciplinarinis filosofijos kontekstas. Priešingai, XX amžiaus socialiniai mokslai yra davę nemenką impulsą praktinei filosofijai, suteikę jai dinamizmo ir interdisciplinarinę perspektyvą, kurios Lietuvoje ji ypač stokoja. Garsiosios *London School of Economics* istorija neatsiejama nuo joje dėsčiusių Toynbee'o ir Popperio idėjų bei jų įnašo į visą moderniąją filosofiją. Manęs anaiptol nežavi Lietuvoje iki šiol gajus filosofijos monodisciplinarizmas ir pretenzijos į elitarizmą bei ezoterizmą. Akademinės filosofijos ryšiai su filologija ir kitomis humanistikos sritimis mūsuose yra menki ir iki šiol nerezultatyvūs, o vakarietiško tipo modernių socialinių mokslų Lietuvoje apskritai nėra. Todėl ir filosofijos elitarizmas (įtikėjimas, kad ji esanti išskirtinių žmonių išskirtinė patirtis ir jos aprašymas) bei ezoterizmas Lietuvoje yra atsiradę ne iš „gero gyvenimo", o veikiau iš mąstymo dialogiškumo, intersubjektyvumo ir interdisciplinariškumo nebuvimo, jau nekalbant apie ilgai trukusią akademinę ir intelektualinę šalies izoliaciją.

Dažnai mane stulbindavo daugelio Lietuvos filosofų — ypač mano kartos atstovų — sugebėjimas ‚daryti' filosofiją iš keliasdešimties

madingų žodžių, o neretai ir tiesiog iš kelių gerai veikiančių ir bendraminčių nesunkiai atpažįstamų idiomų. Kita vertus, nemanau, kad įsitikinimai gali atstoti kompetenciją. Labai jau abejotinas atrodo savosios pozicijos ieškojimo ir intelektualinės raiškos įasmeninimo kelias, įsitikinimus, t.y. angažavimąsi (jei teisingai supratau Adomėno mintį), iškeliantis aukščiau už patikimas, universaliai galiojančias — ne vien savame krašte ar gimtajame mieste — žinias bei realią kompetenciją. Kūrėju netampama nenuėjus ilgo kasdienės intelektualinės įtampos, juodo darbo ir tam tikros minties technologijos įvaldymo kelio. Juo labiau filosofu-kūrėju (aš nekalbu apie tapimą filosofijos dėstytoju — tai kiek kitokia problema) netampama iškart, neįgijus atitinkamo dvasinio pasirengimo ir atitinkamos egzistencinės patirties.

Su visu tuo, kas čia svarstoma, tiesiogiai siejasi ir beasmenio kalbėjimo problema, kuriai Adomėnas skiria itin daug dėmesio ir paverčia ją savo rašinio poleminiu bei konceptualiniu branduoliu. Pasak jo:

> *[...] Oksforde, garsiame hiperkriticizmu, dauguma replikų prasideda žodžiais: „Aš taip nemanau", bet pasakyti: „Esi neteisus" yra skaudus įžeidimas. Visas šnekėjimas nugrimzta į neįpareigojantį nuomonių reiškimą. Diskurse, kad būtų išvengta nuomonių susikirtimo, siekiama būti kuo subjektyvesniam, bet drauge jis vis labiau darosi beasmenis, nes ne subjektyvumas, o būtent pasiryžimas objektyviai galiojantiems teiginiams, pasiryžimas tiesai yra asmenybės ženklas kalboje. Beasmenio kalbėjimo viršūnė — „politinis korektiškumas" ir* inclusive language. *Jų eufemizmai ir vienprasmių tiesos kriterijų vengimas primena Orwello* Newspeak *(p. 2).*

Visos šios „negerovės", keliančios gilų laiško autoriaus susirūpinimą, byloja ne apie ką kita, o tiesiog apie aiškų ir distinktyvų *ad hominem* ir *ad rem* lygmenų skyrimą diskusijoje, kuo garsėja anglosaksų šalių mąstymo tradicija, ir kuo, deja, tikrai negali pasigirti Lietuvos akademinės sferos atstovai. Artikuliuotas ir distinktyvus diskursas — didelė retenybė Lietuvoje. Daugelis studentų (beje, lygiai tą patį galima pasakyti ir apie profesorius) nesugeba aiškiai suformuluoti klausimo (o dar dažniau niekaip nepajėgia užbaigti jo), kadangi jų kalbėjime dominuoja *ad hominem* lygmuo,— tai sąlygoja savęs „reprezentavimo" ir „išsišnekėjimo" būtinybę, o neretai ir niekam nereikalingų ditirambų

srautą, idant pasisakymas ar net klausimas nieko neįžeistų. Tad Adomėnas savo kritikos strėles aiškiai leidžia ne ten, kur reikėtų.

Lietuvoje, deja, iki šiol neegzistuoja toks dalykas kaip tikra teorinė diskusija — ji dažniausiai traktuojama kaip asmens įžeidimas bei nepasitikėjimas kalbėtojo kompetencija. Nėra išplėtota net, sakyčiau, technologinė diskusijos pusė, kadangi vyrauja arba visiškai nekritiškas santykis su autoritetu ir kone moteriškas „ištirpimas" jame, arba teorinių terminų bei analitinės kalbos pakeitimas moralizavimu, užuominomis, insinuacijomis, o neretai pereinama ir prie oponento kalbos taisymo. Iš teorinio diskurso skubama pereiti į ideologinį, kuriame žymiai patikimiau veikia binarinė ‚savo-svetimo' opozicija bei atpažinimo sistema. Jei Vakarų šalyse teorinis ir analitinis diskursas gali tematizuoti ir suobjektinti viską (kitaip tariant, jam nėra neliečiamų, nediskutuotinų, tabuistinių zonų), tai Lietuvoje, priešingai, egzistuoja daugybė intelektualinių zonų, kurias tvirtai monopolizavo gatavos, „vienprasmės" tiesos ir naujas puristinės ideologijos žargonas, gan novatoriška ideologinė naujakalbė. Tad ne Oksfordo *inclusive language*, o veikiau Lietuvoje išplitusi *exclusive language* grėsmingai artėja prie Orwello *Newspeak*.

Galiausiai nuo filosofijos studijų ir beasmenio kalbėjimo klausimų Adomėnas pereina prie Oksfordo vienuolių reiškiamų „erezijų" *ir pavojaus „tikram" tikėjimui problemos. Ir čia yla išlenda iš maišo* — jaunutis Oksfordo universiteto studentas, iki šios akimirkos postringavęs it žilagalvis filosofijos profesorius, savo ilgamete akademine ir intelektualine patirtimi patikrinęs daugelį tekstualinių tiesų, staiga prabyla it ortodoksalus teologas: „[...] turbūt jie patys supranta, kad jų mokymas nesuderinamas su Bažnyčios doktrina; ir jeigu tik klausimas dėl ortodoksijos iškiltų rimtai, jiems gali tekti rinktis — atsisakyti mokymo, ar išsižadėti Bažnyčios pritarimo. Ir nesu tikras, ar visi rinktųsi pirmąją galimybę (p. 2). Piktinimasis postmodernizmo paveiktomis teologijomis, t.y. teologiniais diskursais (arba, kaip pasakytų Algis Mickūnas, retorikomis), jų keliamu mąstymo individualumo principu bei savojo proto primatu prieš autoritetą ir mąstymo nuolankumą, ir piktinimąsi lydinti autoriteto bei mąstymo nuolankumo nostalgija savo apogėjų pasiekia šiame minties šedevre:

> *Imu suprasti, kodėl taip nekenčiama ir Inkvizicija — nors žmonių ji nužudė tikrai mažiau, negu Prancūzijos revoliucija* (vadinasi, tai pakankamas pagrindas inkvizicijos glorifikacijai bei laiško autoriaus pietetui jos atžvilgiu? — L.D.).

Neapykanta — principinė: Inkvizicija, kaip ir kryžiaus karai, prikišamai rodo pasauliui, kuriame aukščiausia tikrovė yra proto autonomija, jog krikščionybė, anot Chestertono, „yra siaubingas dalykas, kurio dėlei žmonės miršta" (p. 3).

Galų gale pasiekėme atomazgą — intelektualinės pasijos ir drama virto farsu. Prieš mus — vos ne Didysis Inkvizitorius. Pasirodo, artikuliuoto mąstymo ir aiškios, distinktyvios kalbos ilgesys nepadeda atlikti elementarios distinkcijos tarp „žmonės miršta" ir „žmonės žudomi". O jei Adomėnui atrodo, kad ir kryžiaus karai buvo organizuojami vien iš meilės krikščionybei bei atsidavimo tikėjimui (pradedant žygiais į Palestiną bei Jeruzalės nusiaubimu ir baigiant karais prieš DLK), tai vargas visai Vakarų ir Lietuvos istoriografijai (ypač medievistikai), taip ir nesupratusiai, kad tiesa tokia paprasta, o sykiu ir taip arti...

KELIAUTI AR DARBUOTIS SAVO SODE?

Paminėtosios problemos, manyčiau, yra įdomios ir reikšmingos jau vien tuo, kad atskleidžia naują laisvės šoko (arba, kaip pasakytų Vytautas Kavolis, laisvės išsigandimo bei neužbaigto išsilaisvinimo) fenomeną lietuvių sąmonėje ir kultūroje. Kartu jos kelia ir nemažai naujų klausimų. Kas yra atsitikę dar visiškai jauniems žmonėms, kad atsidūrę Vakaruose, jie ne tik neatsiveria naujos patirties ir dialogo galimybei, bet samprotauja ir rašo taip, tarsi visą gyvenimą nebūtų kojos iškėlę iš Vilniaus ar Kauno? (Beje, tai visai rimta teorinė problema, verta solidžios sociologinės ar antropologinės studijos.) Ar verta ištisus studijų, darbo, įvairaus akademinio ir intelektualinio patyrimo metus leisti tam, kad apie Vakarus tesugebėtum parašyti tą, ką gali parašyti bet kuris praprusęs, ambicingas ir bohemiškas Lietuvos jaunikaitis, nei buvęs Vakarų šalyse, nei studijavęs jose?

Simptomiškiausia ir liūdniausia tai, kad neįvyksta dialogas. Žmonės iš Lietuvos į Vokietiją ar Angliją patenka su „tvirtomis" ideologinėmis programomis. Labiausiai ir stulbina ideologinės indoktrinacijos laipsnis jaunų inteligentų sąmonėje bei galvojime. Ten, kur galima, atrodytų, įžvelgti įdomią, intriguojančią problemą teorinei studijai, lyginamajam tyrimui, savosios intelektualinės pozicijos revizijai ar, priešingai, jos sustiprinimui bei naujam išmėginimui kitame kontekste, gimsta skausmingi Vakarų „saulėlydžio ir žlugimo" apmąstymai. Tad ar verta stebėtis, kad ne tik į civilizacijų polilogą Lietuva neįsijungia (o kaip į jį įsijungti išankstinę mesianistinę bei „kitatikius" griežtai

disciplinuojančią programą turinčiai sąmonei ir kultūrai?), bet nepajėgia atsidurti ir normaliame vakarietiškame analitiniame diskurse? Į Vakarus atsigabenamas „savas", t.y. ideologinis, diskursas. Dar daugiau — atsigabenama ir moralinio teisėjo prerogatyva bei mantija. Visa tai, tiesa, papuošiama metafizinėmis inkrustacijomis bei pranašiškomis reveliacijomis.

Ar nevertėtų tuomet prisiminti Voltaire'o aprašytojo Candide'o genialiai paprastos išvados, padarytos po ilgų ir kankinančių kelionių? Darbuotis savo sode. Ir nevažiuoti į tokį svetimą ir bauginančiai laisvą pasaulį.

Leonidas Donskis

Carlisle, PA.

METMENIMS aukojo:

Birutė Bulotaitė $100

Redaguoja: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania 17013

Redakcijos bendradarbiai: Algirdas Titus Antanaitis, Mykolas Drunga, Marija Gimbutienė, Aušra-Marija Jurašienė, Zina Katiliškienė, Violeta Kelertienė, Algirdas Landsbergis, Ilona Gražytė Maziliauskienė, Icchokas Meras, Algis Mickūnas, Romas Misiūnas, Kostas Ostrauskas, Alina Staknienė, Donatas Šatas, Rimvydas Šilbajoris, Vincas Trumpa, Bronius Vaškelis, Tomas Venclova, Albertas Zalatorius, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Danas Lapkus

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Aldona Markelienė, Marija Paškevičienė, Regimantas Tamošaitis, Artūras Tereškinas, Vytautas Vepštas

Administracija: Marija Paškevičienė
306 55th Place
Downers Grove, IL 60516

Viršelio projektas: Vytautas O. Virkau

Kaina: Pavienio numerio — $8.00. Prenumerata metams (du numeriai) — $15.00. Kanada ir JAV — $15.00; Lietuva $20.00. Kanados ir užsienio prenumeratoriai prašomi siųsti čekius JAV valiuta.

Leidžiami AM & M Publications nuo 1959 m. dukart per metus.

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois.

Published by AM & M Publications, Non-profit Organization.
ISSN 0543-615X

ALp(LKA)1742
1993, Nr.65